

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT

Janek Vaab

LÕUNAEESTI KÕRISULGHÄÄLIK

Bakalaureusetöö

Juhendaja professor Karl Pajusalu

Tartu 2021

SISUKORD

SISSEJUHATUS	9
I KÕRISULGHÄÄLIKU ESINEMISTINGIMUSED JA UURIMISMEETODID	12
1.1. Uurimislugu	13
1.2. Esinemistingimused	16
1.3. Foneetiline kirjeldus.....	17
1.4. Andmestik ja uurimismeetodid	18
II KÕRISULGHÄÄLIK LEKSIKAS	21
2.1. Kõrisulghäälik nimisõnades	21
2.1.1. Ajalooline <i>-ek</i> liide.....	21
2.1.1.1. Struktuur.....	21
2.1.1.2. Tehisõnad	22
2.1.1.3. Tuletusalused	22
2.1.1.3.1. Tuletusaluste sõnaliik.....	22
2.1.1.4. Varieerumine.....	26
2.1.2. Ajalooline <i>-h</i>	28
2.1.2.1. Struktuur.....	28
2.1.2.2. Sõnade päritolu	29
2.1.2.3. Varieerumine.....	30
2.1.3. Ajalooline <i>-n</i>	31
2.1.3.1. Struktuur.....	31
2.1.3.2. Tuletusalused	32

2.1.3.2.1. Tuletusaluste sõnaliik.....	32
2.1.3.2.2. Tuletusaluste päritolu	32
2.1.3.3. Varieerumine.....	34
2.1.4. Ajalooline *- <i>t</i>	34
2.1.4.1. Ajalooline *- <i>Ut</i>	34
2.1.4.2. Ajalooline *- <i>nUt</i>	35
2.1.5. Mitmuslikud nimisõnad	35
2.1.5.1. Tehislikud sõnad	36
2.2. Kõrisulghäälik omadussõnades	36
2.2.1. Ajalooline *- <i>Ut</i>	36
2.2.1.1. *- <i>nUt</i> -partitsiibist kujunenud omadussõnad	36
2.3. Kõrisulghäälik arvsõnades	37
2.4. Kõrisulghäälik asesõnades	39
2.5. Kõrisulghäälik määrsõnades	39
2.5.1. Viisi-, suhte- ja seisundimäärsõnad	40
2.5.1.1. Viisi-, suhte- ja seisundimäärsõnade moodustamine	41
2.5.2. Kohamäärsõnad.....	41
2.5.2.1. Tehislikud sõnad	42
2.5.2.2. Kohamäärsõnade kokkuvõte	42
2.5.3. Ajamäärsõnad.....	42
2.5.3.1. Ajalooline *- <i>n</i>	42
2.5.3.2. Terminatiiv ajamäärsõnades.....	42
2.5.3.3. Ajamäärsõnade kokkuvõte	43

2.5.4. Hulga- ja määramäärsõnad.....	43
2.5.5. Seisundimäärsõnad.....	43
2.5.6. Perfektiivsusadverbid.....	43
2.5.7. Rõhumäärsõnad.....	44
2.5.7.1 Kõrisulghäälik tüve lõpul.....	44
2.5.7.2. Kõrisulghäälik liidetes	44
2.5.7.2.1. <i>-kiq, -giq</i>	44
2.5.7.2.2. <i>-kinAq</i>	45
2.5.7.3. Kõrisulghäälik rõhumäärsõnades	45
2.5.8. Käändevormidest kujunenud määrsõnu	45
2.5.8.1. Seesütlev	45
2.5.8.2. Alalütlev.....	45
2.5.8.3. Rajav	46
2.5.8.4. Ilmaütlev	46
2.5.8.4.1. Tehislikud sõnad	46
2.5.8.4.2. <i>-ndAq-</i> , <i>-ldAq-</i> liitega määrsõnade jooni	46
2.5.8.2. Kaasaütlev	47
2.6. Kõrisulghäälik tegusõnades	47
2.7. Kõrisulghäälik hüüdsõnades	47
III KÕRISULGHÄÄLIK GRAMMATIKAS	48
3.1. Noomenivormid	48
3.1.1. Käänded	48
3.1.1.1. Rajav	48

3.1.1.2. Ilmaütlev	48
3.1.1.3. Kaasaütlev	49
3.1.2. Mitmus	49
3.2. Verbivormid	50
3.2.1. Pöördelised verbivormid	50
3.2.1.1. Pöördelõpud	50
3.2.1.1.1. Ainsuse teine pööre	50
3.2.1.1.2. Mitmuse esimene pööre	50
3.2.1.1.3. Mitmuse teine pööre.....	51
3.2.1.1.4. Mitmuse kolmas pööre.....	51
3.2.1.2. Kõrisulghäälik kõneviisi tunnustes	52
3.2.1.2.1. Käskiv kõneviis	52
3.2.1.2.2. Tingiv kõneviis	53
3.2.2. Käändelised verbivormid	53
3.2.2.1. <i>dAq</i> -infinitiv	53
3.2.2.2. Kesksõnad	54
3.2.2.2.1. <i>nUq</i> -kesksõna.....	54
3.2.2.2.2. <i>tUq</i> -kesksõna.....	54
IV KÕRISULGHÄÄLIK SUULISES KÕNES	55
4.1. Järgnev segment	55
4.2. Sõna struktuur	59
4.2.1. Ühesilbilised sõnad	60
4.2.2. Kahesilbilised sõnad	61

4.2.3. Kolme- ja enamasilbilised sõnad	63
4.2.4. Kokkuvõte.....	65
5. SÕNAALGULINE KÕRISULGHÄÄLIK	67
5.1 Sõnaalgulise kõrisulghäälik saksa keeles	67
5.2. Sõnaalguline kõrisulghäälik soome keeles.....	69
5.2.1. Esinemistingimused soome keeles	70
5.3. Sõnaalguline kõrisulghäälik lõunaeesti keeles	71
5.3.1. Kokkuvõte.....	77
KOKKUVÕTE.....	78
KIRJANDUS	80
GLOTTAL STOP IN SOUTH ESTONIAN.....	85
LÕUNÕEESTI KURGUPEETHELÜ	87
LISA 1. VÕRO-EESTI SYNARAAMATU KÕRISULGHÄÄLIKUGA SÕNADE TÄIELIK NIMEKIRI	88
Lisa 1.1. *ek-sõnad.....	88
Lisa 1.2. *h-lõpulised sõnad	98
Lisa 1.3. *n-lõpulised sõnad	99
Lisa 1.4. *t-lõpulised sõnad	101
Lisa 1.4.1. Noomenid.....	101
Lisa 1.4.2. Omadussõnad	101
Lisa 1.4.3. Arvsõna	101
Lisa 1.5. Mitmuslikud sõnad.....	101
Lisa 1.6. Määrsõnad	103

Lisa 1.7. Kõrisulghäälik liidetes	107
Lisa 1.8. Kõrisulghäälik käänetest kujunenud adverbide lõpul	107
Lisa 1.9. Kõrisulghäälik hüüdsõnades	109
LISA 2. KEELEJUHI KJ1 TRANSKRIPTSIOONID	110
LISA 2.1. Eeldatava larüngaalklusiiliga sõna, sellele järgnev segment, silpide arv, välde, <i>q</i> esinemine	113
LISA 3. KEELEJUHI KJ2 TRANSKRIPTSIOONID	121
LISA 3.1. Eeldatava larüngaalklusiiliga sõna, järgnev segment, välde, silpide arv, <i>q</i> esinemine	125

TABELID

Tabel 1. <i>Eq</i> -sõnade käändeparadigma kastõq 'kaste' näitel.....	21
Tabel 2. VES-i * <i>ek</i> -sõnade tuletusaluste jaotumine sõnaliigi järgi.....	23
Tabel 3. * <i>ek</i> -sõnade tuletusaluse päritolu.....	25
Tabel 4. Võro ja seto sõnamuutmiste erinevused ajaloolistes * <i>ek</i> -sõnades.....	26
Tabel 5. Ajalooliselt <i>h</i> -lõpuliste sõnade käändeparadigmade võrdlus <i>hoonõq</i> 'hoone' näitel.....	29
Tabel 6. Ajalooliselt <i>h</i> -lõpuliste sõnade või nende tuletusaluste päritolu.....	29
Tabel 7. Ajalooliselt <i>h</i> -lõpuliste sõnade käändeparadigmade võrdlus sõna <i>hoonõh</i> 'hoone' näitel tänapäeva lõunaeesti keeles.....	31
Tabel 8. * <i>n</i> -lõpuliste <i>Eq</i> -sõnade käändeparadigma <i>astõq</i> 'aste' näitel võro keeles.....	32
Tabel 9. * <i>n</i> -lõpuliste sõnade tuletusaluste sõnaliik.....	32
Tabel 10. * <i>n</i> -lõpuliste sõnade tuletusaluste päritolu.....	33
Tabel 11. VES-is <i>q</i> -ga * <i>n</i> -lõpulised sõnad ning nende vasted Seto sõnastikus.....	34
Tabel 12. VES-i määrsõnade tuletustüüpide esinemine.....	41
Tabel 13. Reeglipäraselt larüngaaklusiiliga lõppev sõna ning sellele järgnev segment läänevõrus ja setos.....	56
Tabel 14. Silbistruktuuri mõju kõrisulghääliku häälumisele läänevõru ja seto keeles.....	60
Tabel 15. Kõrisulghääliku esinemine ning välde läänevõru ja seto kahesilbilistes sõnades.....	62
Tabel 16. Kõrisulghääliku esinemine ning välde läänevõru ja seto kolmesilbilistes sõnades.....	65
Tabel 17. Kõrisulghääliku esinemine ning välde läänevõru ja seto neljasilbilistes sõnades.....	66

JOONISED

Joonis 1. Larüngaalklusiili hääldumisprotsendid järgneva segmendi ärgi läänevõrus ja setos.....	57
Joonis 2. Silbistruktuuri mõju kõrisulghääliku esinemisele läänevõru ja seto keeles.....	60
Joonis 3. Kõrisulghääliku esinemine ning välde läänevõru ja seto kahesilbilistes sõnades.....	62
Joonis 4. Kõrisulghääliku esinemine ning välde läänevõru ja seto kolmesilbilistes sõnades.....	64
Joonis 5. Kõrisulghäälikuta hääldatud saksakeelne sõna.....	68
Joonis 6. Sõnaalguline larüngalisatsioon saksakeelses sõnas <i>Amerikaner</i>	68
Joonis 7. Sõnaalgulise kõrisulghäälikuga saksakeelne sõna <i>Alters</i>	69
Joonis 8. Läänevõrus hääldatud sõnaalguline kõrisulghäälik pikkusega 96 ms.....	72
Joonis 9. Läänevõrus hääldatud sõnaalguline kõrisulghäälik pikkusega 96 ms.....	72
Joonis 10. Idasetos hääldatud sõnaalguline kõrisulghäälik pikkusega 96 ms.....	73
Joonis 11. Idasetos hääldatud sõnaalguline kõrisulghäälik pikkusega 96 ms.....	73
Joonis 12. Idaseto keelejuhi sõnaalgulise kõrisulghääliku võimalik geminaat.....	74
Joonis 13. Idaseto keelejuhi sõnaalgulise kõrisulghääliku võimalik geminaat.....	74
Joonis 14. Larüngaliseeritud sõnaalguline <i>h</i> läänevõrus.....	75
Joonis 15. Larüngaliseeritud sõnaalguline <i>h</i> läänevõrus.....	75
Joonis 16. Läänevõru larüngalisatsioon eituses <i>es usuq</i> 'ei uskunud'.....	76
Joonis 17. Läänevõru larüngalisatsioon eituses <i>es usuq</i> 'ei uskunud'.....	77

SISSEJUHATUS

Kõrisulghäälik ehk larüngaalklusiil on sulghäälik, mis moodustatakse kõris häälekurdude sulgemisel. Selle hääliku esinemist lõunaeestis on uuritud varemgi, kuid materjalina on kasutatud enamasti arhailisemaks peetud idavõru keelt (vt uurimislugu 1.1.). Bakalaureusetöö käsitleb võro ja seto keeles esinevat kõrisulghäälikut nii diakrooniliselt kui ka sünkrooniliselt, keskendudes selle vahelduvale hääldumisele. Hääldumistingimuste määramiseks on olnud vaja koostada kõigepealt võimalikult täielik nimekiri sõnadest, kus larüngaalklusiil esineb, ning siis kindlaks teha selle erinevaid funktsioone ja häälikuajaloolisi ajendeid. Töö aluseks on hüpotees, et larüngaalklusiilil võib olla lõunaeesti keeles samaaegselt mitmeid erinevaid leksikaalseid, grammatilisi ja pragmaatilisi funktsioone ning sel on nii leksikaalselt kui ka lausepositsioonist sõltuvalt veel seni kirjeldamata esinemisvõimalusi.

Bakalaureusetöö eesmärk on luua täielik nimekiri kõikidest sõnadest, milles larüngaalklusiil on lekseemi omadus, ja kõikidest tunnustest ja liidetest koos häälikuajaloolise põhjendusega. Seejärel püütakse töös kirjeldada, millistes lausepositsioonides kõrisulghäälik esineb praeguses lõunaeesti kõnekeeles, millised on selle funktsioonid ning hääldumis- ja esinemistendentsid. Seni täpsematest uurimustest kõrvale jäänud läänevõru keele uurimiseks kasutatakse salvestisi Lääne-Rõuge murrakust, mida kõrvutatakse salvestistega seto keelejuhtidelt.

Bakalaureusetöös otsitakse vastuseid järgmistele uurimisküsimustele:

Kas larüngaalklusiilil on veel leksikaalselt ja/või lausepositsioonist sõltuvalt seni kirjeldamata positsioone? Millistest häälikutest, liidetest ja tunnustest larüngaalklusiil on tekkinud? Kuidas mõjutab kõrisulghääliku hääldumist sellele järgnev segment? Kuidas mõjutab kõrisulghääliku esinemist sõnastruktuur? Kuidas hääldub kõrisulghäälik läänevõru ja seto keeles, millised on erinevused?

Leksikaalse analüüsi põhiliseks aluseks on Sulev Iva koostatud „Võro-eesti synaraamat“ (2002), mis sisaldab ka Setomaal levinud sõnu, ning salvestused Võro- ja Setomaal aastatel 2018–2020. Varieerumise uurimiseks on kasutatud ka Inge Käe koostatud „Seto sõnastikku“ (2011). Teoreetilise kirjelduse ja analüüsi jaoks on olnud tähtsaimad allikad Arvo Laanesti raamat „Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse“ (1975), Salme Nigoli „Hargla murraku konsonantism“ (1994) ning Sulev Iva doktoritöö „Võro kirjakeele sõnamuutmissüsteem“ (2007). Sõnatuletiste kirjeldamisel on struktuuri ja näiteid võetud Paul Hagu ning Karl Pajusalu teosest „Lühkene seto keeleoppus“ (2020). Sõnade rekonstruktsioonide kontrollimiseks on kasutatud Iris Metsmäe, Meeli Sedriku ja Sven-Erik Soosaare koostatud „Eesti etümolooiasõnaraamatut“ (ETY), Kaisa Häkkise etümolooiasõnaraamatut "Nykysuomen etymologinen sanakirja" (Häkkinen 2005) ning sõnakaarte Lauri Kettuse soome murrete uurimusest (Kettunen 1940) ja soome murdesõnastiku täienevast veebiversioonist „Suomen murteiden sanakirja“ (SMS).

Suulise kõne analüüsis on uuritud varieerumist Microsoft Word ja Microsoft Excel. Eeldatavale larüngaalklusiilile järgneva segmendi uurimiseks sisestati programmi Microsoft Excel kõik sõnad, kus kõrisulghäälik esines või oleks pidanud esinema ning sellele järgnev sõna või paus. Samuti uuriti kõrisulghääliku sõltumist sõna vältest ja silbiarvust.

Bakalaureusetöös lähtutakse võro kirjakeele traditsioonidest ning kirjutatakse larüngaalklusiil tähega *q*. Samuti on kasutatud IPA ja SUT-i kõrisulghäälikut tähistavat tähte /ʔ/. Lõunaeesti keele all mõistetakse töös kitsamalt võro-seto keeleala, kus kõrisulghäälik säilinud on.

Bakalaureusetöö esimeses, teoreetilises peatükis kirjeldatakse kõrisulghääliku olemust uurali, läänemeresoome ja lõunaeesti keeleala taustal, antakse ülevaade senisest uurimisloost ja peamistest teooriatest. Teises peatükis jaotatakse keeleajaloolise kujunemisloo ning sõnaliigi järgi „Võro-eesti synaraamatu“ (VES) sõnad, kus larüngaalklusiil on sõna leksikaalne omadus. Kolmas peatükk annab ülevaate larüngaalklusiili grammatilistest funktsioonidest, mida on seni uuritud ja kirjeldatud. Neljandas peatükis on analüüsitud kõrisulghääliku esinemist suulises kõnes aastatel 2018–2020 Lääne-Rõuge murrakualal ning

Setomaal tehtud salvestistest. Viendas peatükis keskendutakse lõunaeesti keeles veel seni kirjeldamata nähtusele – sõnaalgulisele larüngaalklusiilile, mis ilmnes tööks analüüsitavast materjalist.

Tänu sõnad

Selle töö valmimist on toetanud Valter Niiluse Fondi stipendium. Tänan Pire Terast abi eest Exceli tabelite ning spektogrammide tegemisel.

I KÕRISULGHÄÄLIKU ESINEMISTINGIMUSED JA UURIMISMEETODID

Lõunaeesti keelt on uuritud pikalt ning juba eestikeelse kirjasõna algusaegadest oli teada lõunaeesti erinevus mujal Eestis kõneldavast keelest. Tüpoloogiliselt on lõunaeesti keel oma kesksete joonte poolest tüüpiline lõuna-läänemeresoome keel (Pajusalu 2014: 584), kuid selles on ka mitmeid omapärasid, nagu kõrisulghäälik. Uurali ning läänemeresoome kontekstis ei ole kõrisulghäälik tavaline nähtus – maailma eri keelte foneemivaraude varamu PHOIBLE järgi on kaugemates uurali keeltes larüngaalklusiil vaid nganassaani ning metsa- ja tundraneenetsi keeltes, läänemeresoome kontekstis vaid aspiratsioonina soome idamurretes ning võro ja seto keeles (Moran, McCloy 2019).

Lõunaeesti kõrisulghäälik on keeleteadlastele uurimismaterjali pakkunud varemgi – seda on mõõdetud, selle päritolu on püütud seletada. Otsus märkida häälikut eesti kontekstis võõrtähena *q* on põhjendanud mõningast vastuseisu nii võro kirjakeele loomise ajal 1990-ndail aastail (vt nt Hint 1999, Iher 1997) kui ka veel tänapäevalgi.

Larüngaalklusiil on erinevates keeltes enamasti ajaloolise **k* vaste. Sõnalõpuline **-k* on enamikust läänemeresoome keeltest kadunud, kuid mõnes keeles ja murdes on sellest jälgi. Kunagise **-k* on säilitanud isuri keele Hevaha murre (*ei annag* 'ei anna', *kasteg* 'kaste'), soome keele Savo murre, kus hääldatakse kunagist *k*-lõpulist ning sellele järgneva sõna alguskonsonanti geminaadina, ning võro ja seto keel, kus hääldub nii geminaat kui ka *k*-st tekkinud larüngaalklusiil: **annak* > *annaq*!. (Laanest 1975: 29, 77) Seetõttu on *q* mitmuse nominatiivi tunnuseks tekitanud küsimusi võimalikust ajaloolisest *k*-mitmusest nii kunagises lõunaeesti hõimumurdes kui ka läänemeresoome algkeeles laiemalt, seda sarnaselt saami ja ungari keeltega (vt nt Rätsep 1982: 24).

1.1. Uurimislugu

Lõunaeesti kõrisulghääliku uurimise ajalugu on juba pikem kui 150 aastat ja sellesse mahub nii kõrvutusi teiste keeltega kui ka 20. sajandil foneetilisi salvestusi ning täpseid akustilisi mõõtmisi.

1864. aastal ilmus Ferdinand Johann Wiedemannil uurimus „Versuch ueber den werroehstnischen Dialekt“ (eestikeelne tõlge Inge Annomilt: „Uurimus Võro murdest“ (2002)), kus ta kirjeldas võrole tüüpilise lõpuaspiratsiooni funktsioonina mitmuse markeerimist nimetavas käändes, kõrvutades seda ka tallinna ja soome keele mitmuse tunnustega *-d* ja *-t*. (Wiedemann 2002: 15, 17, 45) Wiedemann tõi aspireeritud lõpu välja ka kahesilbilistes *e*-lõpulistest sõnades (*ibid.*: 67) ja *da*-infinitiivis (*ibid.*: 105) Teoses „Grammatik der ehstnischen Sprache“ („Eesti keele grammatika“, 1875) kõrvutas Wiedemann võro larüngaalklusiili saksa keele „järsu alguga“ (Wiedemann 1875: 83).

20. sajandi alguskümnenditel uuris eesti murdeid Lauri Kettunen, hilisem Tartu Ülikooli läänemeresoome keelte professor, kelle kaasabil koguti keelematerjali ka Võro- ja Setomaalt. Kettuse järgi on algupärase klusiili (*k*, *t*) ja kõrisulghääliku vaheetapina esinenud lõunaeesti keeles häälikud, mille hääldamisel moodustus sulg üheaegselt nii suus kui ka häälekurdudes (Kettunen 1929: 54). Paul Ariste pidas seda varianti võimalikuks (1938: 234–235).

Paul Aristele kuulus pikka aega ainuke foneetiline uurimus lõunaeesti kõrisulghäälikust. 1938. aastal mõõtis ta Jyväskylä Pedagoogilise Ülikooli foneetikalaboratooriumis kaht sõna, leides, et sõnas *annaq* oli kõrisulghääliku kestuseks 150 ms (kui kogu sõna oli 410 ms), sõnas *tulõq* 100 ms (kogu sõna pikkus oli 420 ms). Ariste kirjeldas muutmistulemuste põhjal *q*-d poolpika klusiilina, lähisugulaskeeltest pidas Ariste võro kõrisulghäälikut sarnaseks Põhja-Savos esineva vastava häälikuga (Ariste 1938: 236–237).

Lõunaeesti murrete uurija Salme Nigoli raamat „Hargla murraku konsonantism“ (1994) hõlmab tema 1959. aastal Tartus kaitstud väitekirja (vt Nigol 1994: VIII). Raamatus

käsitletakse ka kõrisulghäälikut ning tuuakse näiteid, kus keeleajalooliselt on larüngaalklusiili asemel olnud *k*, *t*, aga ka *h* ja *n* (1994: 69–72). Lisaks märgib Nigol ära sõnalõpulisel lauserõhulise larüngaalklusiili esinemise pauside eel (*ibid.*: 72).

Sulev Iva on kõrisulghäälikust kirjutanud mitu artiklit. 2003. aastal ilmunud artiklis võrdles Iva larüngaalklusiili ja larüngaalfrikatiivi. Selgus, et kõrisulghäälik esineb alati sõna lõpus poolpika klusiilina, millel pole ülipikka ega lühikest vastet. Lausefoneetiliselt võib larüngaalklusiil aga järgneva sõna alguskonsonandiga assimileeruda või häädumata jääda. (Iva 2003: 81, 2007: 43) Iva tõi esile seni kirjeldamata üksikud ja/või teoreetilised juhud, kus *q* saab olla peenendatud või gemineerunud (2003: 68; vt ka 2013: 107–108). 2005. aastal *Linguistica Uralica*s ilmunud artiklis kinnitas Iva oma varasemaid väiteid, võrreldes kõrisulghääliku akustilisi tunnuseid naaberhäälikutega *k* ja *h* ning täpsustades esinemissagedusi. Ta leidis, et kõrisulghäälik esineb enim (77%) kaheksilbilistes esma- ja teisevärtelistes sõnades (*kynõq*, *mõtõq*), vähim kolmesilbilistes sõnades (46%, nt *väsüniüq*) ning kaheksilbilistes kolmandavärtelistes sõnades (50%, nt *küttäq*) (2005: 123–133). 2013. aastal ilmunud artiklis kirjeldas Iva kõrisulghääliku palataliseerimise ning gemineerimise võimalusi *q*-lõpulisel sõnu käänamisel (Iva 2013).

Mari Mets uuris oma magistritöös (2004) *nud*-partitsiipi idavõro kõnekeeles ning tegi järelduse, et *-nUq* on hakanud vahelduma *-nU*-ga juba põlvkondi tagasi, kuna tema kasutuses olnud materjali põhjal oli *-nUq* ja *-nU* kasutus kõikidel põlvkondadel sarnane – vanus ei olnud statistiliselt oluline faktor (Mets 2004: 61). Enim mõjutas kõrisulghääliku esinemist partitsiibi tunnusele järgnev segment – paus ja helitu häälikuga algav sõna on soodsad tingimused larüngaali häädamiseks (Mets 2004: 72–73).

Liina Tammekännu doktoritöö „Narratological analysis of Võro-Estonian bilingualism“ (,Võro-estni kakskeelsuse narratoloogiline analüüs“, 2017) käsitleb larüngaalklusiili ühe sotsiolingvistilise markerina. Tammekänd jõudis kümne eri soost ja vanuses keelejuhti keelekasutust analüüsid järeldusele, et nooremad kõnelejad häädavad kõrisulghäälikut ebajärjekindlalt või enam peaaegu üldse mitte. Enim häädati larüngaalklusiili mitmuse

nominatiivis ja *da*-infinitiivis. Mõningatel juhtudel tingis sõnade lauserõhuline positsioon *q* esinemise kohtades, kus seda keeleajalooliselt ei tohtinuks olla. (Tammekänd 2016: 214–218, 223; 2017: 37–39, 41)

Larüngaali algselt *k*-, *t*- või *h*-lõpulistest sõnades on mitme uurija poolt käsitletud ka Soomes, kasutades eri termineid, mis kõik peegeldavad mingil moel ka keeleteadlaste lahknevaid tõlgendusi antud nähtuse kohta: *jäännöslopuke* (Ikola 1953 ja 1974: 21), *alkukahdennus* (Penttilä 1969; Karlsson, Lehtonen 1977), *loppukahdennus* (Itkonen 1964, 1972, 1975). Fred Karlsson ning Jaakko Lehtonen märgivad, et ajalooliselt on kõneldud ka aspiratsioonist ning lõpuaspiratsioonist (Karlsson, Lehtonen 1977: 1). Mainitud keeleteadlaste teooriatest on pikemalt kirjutatud selle töö 5. peatükis.

Soome keeleteadlased on soome keeles larüngaali määratlenud nii sõnaalgulise kui ka -lõpulisena, kuid võro keeles on larüngaalklusiili peetud alati sõnalõpuliseks, näidates seejuures, et see on paljudel puhkudel sõna leksikaalne omadus või kannab grammatilisi funktsioone. Liitsõnade ning üksikute muude sõnade puhul on kõneldud ka sõnasisesest larüngaalklusiilist (Iva 2013: 108).

Seega on võro kõrisulghäälikut uuritud pikema aja jooksul ja eri viisidel, kasutatud on nii eksperimentaalse foneetilise analüüsi võimalusi kui ka võrdlev-ajaloolisi meetodeid. On teada, et larüngaalklusiil on poolpikk sulghäälik (Ariste 1938, Iva 2003, 2005 ja 2013), mis sarnaselt paljudele keeltele võib asendada kunagisi klusiile *k* ja *t*, kuid ka *h* ja *n* (Iva 2003, Nigol 1994). Lauserõhust või sotsiolingvistilise markeri staatusest tingituna võib *q* esineda ka positsioonides, kus seda keeleajalooliselt olla ei tohiks (Tammekänd 2016, 2017). Enim hääldeb võro larüngaalklusiil välja vanemate setode ning idavõro keelejuhtide kõnes pausi eel ning esma- ja teisevärteliste sõnades (Iva 2003, Tammekänd 2016, 2017). Noorematel kõnelejalatel on kõrisulghääliku väljahäädamine ebajärjekindel (Tammekänd 2016, 2017).

1.2. Esinemistingimused

Larüngaalklusiil esindab lõunaeesti keeles Salme Nigoli järgi häälikuajaloolisi klusiile *k* ja *t*, aga ka konsonante *h* ja *n*: **hoonõh > hoonõq* 'hoone', **seemen > seemeq* 'seeme' (Nigol 1994: 69–72). Kõrisulghäälik kannab erinevaid funktsioone, tähistades näiteks mitmust nii primaarselt kui ka sekundaarselt (vt nt Rätsep 1982: 24, Iva 2013: 102) ja imperatiivi (Laanest 1975: 29, 77). Lisaks keeleajaloolistele tingimustele on kõrisulghäälikul rõhutamise funktsioon pragmaatiliselt ning ka sotsiolingvistiliselt. Liina Tammekänd on kirjeldanud, et noorematel kõnelejalatel, kelle emakeel ei ole võro keel, võib tugeva võro identiteedi korral esineda *q* ületaotlust (2016: 227; 2017: 39). Rõhutamisel võib *q* sattuda positsioonidesse, kus seda keeleajalooliselt olla ei tohiks, ka üldisemalt: *muq* 'minu', *suq* 'sinu'.

Larüngaalklusiil asendab ajaloolist sõnalõpulist **-t-d* teatavates liidetes, üksiksõnades ja sufiksites, näiteks **-Ut > -Uq*, **-nUt > -nUq* (vt 3.2.2.2.1.). Arvatavasti on kõrisulghäälik ka võru mitmuse tunnuseks arenenud läänemeresoome mitmuse tunnusest **t* (vt. 3.1.1.), v.a isikulised asesõnad *miiq* 'meie' (< **mek*) ja *tiiq* 'teie' (< **tek*). Glotaliseerunud *t-d* ehk *t* hääldamist larüngaalklusiilina tuntakse ka mujal maailmas. Näiteks inglise keele kokni murdes võib *t* (aga ka *k* või *p*) häälduda nii kõrisulghäälikuna (*wit* [wɪʔ]) kui ka koos sellega (*hat* [ɛʔt]). Glotaliseeruda võib ka vokaalidevaheline *t* või *tt* (*butter* [bʌʔə]). (Gramley, Pätzold 1992: 329–330)

Ajalooline **k* on suure osa võro keele larüngaalklusiili sisaldavate liidete ja sufiksitate motivatsiooniks, nt **-ek > -Eq*. Võro larüngaalklusiil märgib ka käsku, olles arenenud ajaloolisest imperatiivi tunnuse **-k-st*, nt **annak > annaq* 'anna' (Laanest 1975: 29, 77).

Larüngaalklusiil *q* ja larüngaalfrikatiiv *h* on teineteisele lähedased häälikud. Kui larüngaalklusiil eeldab kõris häälekurdude täielikku sulgumist, siis larüngaalfrikatiivi puhul on häälekurred suletud ainult osaliselt. Seetõttu võib võro keeles, aga eriti setos näha erinevate paradigmade segunemist, kus algselt **h-* ja **k-lõpulised* sõnad võivad vahelduvalt esineda nii *h-* kui ka *q-lõpulistena*. Seto sõnastik esitab kõrvuti nii vormid *terveh* ja *terveq*

'terve', *kallõh* ja *kallõq* 'kalle' (Käsi 2012). *h ja *-*ek* paradigmat häälestumist ja varieerumist käsitleb peatükk 2.1.1.4.

Võro larüngaalklusiili ei saa pidada ajaloolise *-*n* otseseks foneetiliseks jätkajaks, st häälikumuutust, kus alveolaarne nasaal oleks muutunud larüngaalklusiiliks, oleks raske konstrueerida. Küll aga on larüngaalklusiil paljude ajalooliselt *n*-lõpuliste sõnade lõpu tekkinud analoogia tõttu, kui sarnase struktuuri ja käändeparadigmadega sõnadel on *q* lõpus olnud.

1.3. Foneetiline kirjeldus

Larüngaalklusiil ehk kõrisulghäälik koosneb kõris häälekurdude sulgemisel moodustatud sulust ja eksplosioonist. Kõrisulghäälik on helitu ning peaaegu alati peenendamata.

Murdeuurijad on kirjeldanud küll larüngaalklusiili esinemistingimusi, kuid seda ei ole foneetiliselt palju uuritud. Üks uurimus jääb aastasse 1938, kui Paul Ariste tegi Ariste Jyväskylä Pedagoogilise Ülikooli foneetikalaboratoriumis ostsillogrammid kahest sõnast *annaq* ja *tulõq*, mida hääldas Kanepi murrakut kõnelenud Valev Uibopuu. Sõnas *annaq* oli larüngaalklusiili kestus 100 ms, sõnas *tulõq* 150 ms. Kummaski sõnas moodustas *q* kestus umbes veerandi sõna üldpikkusest, millest Ariste tegi järelduse, et larüngaalklusiil on *k*, *p* ja *t*-ga sarnane poolpikk klusiil, mida ei ole põhjendatud sõna lõpphõngusega võrrelda. (Ariste 1938: 236–237)

Teise suurema uurimuse tegi 2003. aastal Sulev Iva. Erinevas vanuses Vastseliina murraku kõnelejad lugesid sisse 55 lauset, kus oli 47 eri lause- ja rõhupositsioonides *q*-lõpulist sõna. Väljahääldatud larüngaalklusiilide sulu kestusi mõõtes selgus, et ülipikale vokaalile järgneva kõrisulghääliku keskmine kestus on 162 ms. See on umbes kolmandiku võrra *k*-st ja *h*-st lühem, *q* on talle eelneva täishäälikuga pikkuse poolest võrdne või pisut lühem. *Q* ja *k* eksplosiooni kestused olid peaaegu võrdsed, vastavalt 18 ja 19 ms. Eksplosioonile järgneva hõnguse esinemissagedus oli *q* ja *k* puhul aga märgatavalt erinev, suhe oli vastavalt 1 : 10. Iva uurimus andis kinnitust väitele, et kõrisulghäälik on poolpikk klusiil, ning täpsustas

larüngaalklusiili väljahäaldamise sagedusi. Selgus, et enim hääldeb *q* kahesilbilistes esma- ja teisevärtelistes sõnades (77%) ning pausi eel (63%). (Iva 2003: 68–82, 2005: 123–133) 2013. aastal kirjeldas Iva ka sõna *väqiq* 'väkid, halvad' näitel, et larüngaalklusiilile järgnev *i* võib anda larüngaalklusiilile *i*-lise varjundi (Iva 2013: 106–111).

Q lähimad naaberhäälikud on larüngaalfrikatiiv *h* ning velaarklusiil *k*. Ühesilbilistes ülipika vokaaliga lauselõpulistes rõhulistes sõnades on larüngaalklusiil *k*-st ja *h*-st kolmandiku võrra lühem – Sulev Iva mõõtmiste järgi oli *k* ja *h* keskmine kestus umbes 220 ms, *q*-l 162 ms (2003: 72). Larüngaalklusiili *q* ja velaarklusiili *k* eksplosiooni keskmine kestus on võrdne, kuid *q* puhul esineb eksplosioonijärgset hõngust umbes 10 korda vähem (*Ibid.*: 81). Sarnaselt larüngaalfrikatiivile ei hääldu *q* alati suulises kõnes välja. Sõnastruktuuriti on larüngaalklusiili väljahäaldamisprotsent kõikumine (vt nt Iva 2003).

1.4. Andmestik ja uurimismeetodid

Töö uurimuslikus osas kõigepealt kategoriseeritakse ajaloolise keeleteaduse meetodeid kasutades „Võro-eesti synaraamatus“ toodud sõnad, kus larüngaalklusiil esineb sõna leksikaalse omadusena. Sõnad jaotatakse ajalooliste tuletusliidete ning muude tunnuste järgi. Koostatud nimekirja kõikidest leksikaalsetest ja grammatilistest kategooriatest, kus larüngaalklusiil esineb, kasutatakse hiljem suulise kõne analüüsimisel.

„Võro-eesti synaraamatus“ (VES) toodud ajaloolisi **ek-* ja **h-lõpulisi* sõnu on keelesisese varieerumise uurimiseks võrreldud Seto sõnastikus esitatud vastetega. VES-s esinevate üksiksõnade nimekirja kategoriseerimisel on kasutatud võrdlev-ajaloolise keeleteaduse meetodeid. Iga sõna puhul on määratud leksikaalse omadusena esineva larüngaalklusiili ajaloolise motivatsioon. Sõnade leksikaalse analüüsi jaoks on kasutatud ka Soome murdesõnaraamatut (SMS) ning Vadja keele sõnaraamatut (VKS).

Larüngaalklusiili väljahäaldumise uurimiseks seni vähem tähelepanu all olnud Lääne-Rõuge murrakus on töö autor vahemikus 2018–2020 lindistanud keelejuhti Savilöövi külast ning

kõrvutanud seda 2020. aastal Setomaal tehtud salvestusega. Kõikide salvestamiste eel küsiti keelejuhtidelt luba.

Naiskeelejuht KJ1 on sündinud 1933. aastal Tsooru külas Rõuge kihelkonna lääneosas, vanimal lindistusel on ta 85-aastane. Keelejuht on käinud neli klassi Lepistu algkoolis, lapsest peale elanud Tsoorust nelja kilomeetri kaugusel Savilöövi külas, töötanud kohalikus kolhoosis. Mõlemad keelejuhi vanemad kõnelesid ainult võro¹ keelt, isa oli Tsoorust, ema Urvastest. Võro keelt kasutab ta suheldes nii võro- kui ka kirjakeelsete sugulastega, Savilöövi külarahvaga, aga ka näiteks Tartu, Võru või Antsla meditsiini-asutustes.

2018. aasta novembrikuus on tehtud salvestused keelejuhi KJ1 spontaansest kõnest. Salvestas töö autor Janek Vaab keelejuhi kodus Savilöövi külas telefoniga Samsung Galaxy S5. Toona 85-aastane keelejuht KJ1 kurtis töö autorile pigem monoloogina teda kimbutavatest metsaostjatest ning -vedajatest. Kõnes oli palju emotsionaalsust. Salvestus osales ka rahvaluulearhiivi kogumisvõistlusel „Püüa oma vanaema lugu purki“.

2019. aasta augustis salvestas töö autor Janek Vaab keelejuhi KJ1 spontaanset kõnet keelejuhi kodus Savilöövi külas. Salvestuse juures viibis ka keelejuhi poeg, kes salvestusele peale ei rääkinud. Keelejuht jutustas vaheldumisi mõlemale ruumisviibijale 30–40ndatest aastatest. Salvestusel on vähem emotsionaalsust kui 2018. aasta salvestisel. Salvestati mobiiltelefoniga Samsung Galaxy S10+.

2020. aasta augustis salvestas töö autor Janek Vaab keelejuhi KJ1 spontaanset kõnet keelejuhi kodus Savilöövi külas. Salvestusel viibisid keelejuht ning salvestaja. Keelejuht kõneles kaudset kõneviisi kasutades oma emalt kuulnud jutte mõisaajast. Keelejuht elas jutustustesse sisse ning ilmekalt tegelaste repliike esitledes esines kõrisulghäälikut ka sõna alguses (vt ptk 5). Salvestati mobiiltelefoniga Samsung Galaxy S10+.

---

¹ Keelejuht on võro keele sisemisest erinevusest teadlik ning peab o-lõpulist kõnepruuki setopärasuseks, nimetades enda emakeelt järjekindlalt *võru keeleks*.

Keelejuht KJ2 on sündinud 1942. aastal Setomaal Sesniki külas, mis jääb ajaloolisse Tsätski nulka. Keelejuhi mõlemad vanemad ning mees olid pärit Sesniki külast, kodus on kõneldud ainult seto keelt. Seto keelt kõneleb ta ka pojaga. Käinud koolis Kolossovas ja Saatses ning hiljem Mikitamäel karjas.

Keelejuhti KJ2 salvestati 21. augustil 2020 Sesniki külas keelejuhi kodutrepil. Küsitlejateks olid Andreas Kalkun, Liina Lindström ja Janek Vaab, vestlusest on olemas ka videosalvestus. Vestluse vorm on pigem monoloog, mida küsitlejad vaheküsimustega suunavalt juhivad. Keelejuht KJ2 kõneles raskustest peale sõda ning nüüd. Salvestamiseks kasutati mobiiltelefoni Samsung Galaxy S10+.

Helisalvestised on *wav*-formaadis resolutsiooniga 16 bitti, kvantimissagedusega 44.1 kHz ning transkribeeritud lihtsustatud soome-ugri transkriptsioonis, kus on märgitud välde, paus ja larüngaalklusiil või selle assimileerumine. Uuritavad sõnaalguliste larüngaalklusiilidega sõnad on segmenteeritud ja annoteeritud kasutades programmi Praat versiooni 6.1.43. (Boersma, Weenink 2021).

II KÕRISULGHÄÄLIK LEKSIKAS

Kõrisulghäälik on paljude lõunaeesti sõnade leksikaalne omadus, mis on glotaliseerumise ja sarnastumise tulemusel asendamas ajaloolisi häälikuid *k*, *t*, *h* ja *n*. Enamasti on larüngaalklusiil kindlates tuletusliidetes, kuid suures osas „Võro-Eesti synaraamatus“ toodud sõnades märgib *q* ka ajaloolist mitmust.

Täielik nimekiri sõnadest, kus *q* on sõna leksikaalne omadus, on tüübiti toodud lisades.

2.1. Kõrisulghäälik nimisõnades

2.1.1. Ajalooline *-ek liide

Võro ja seto *-Eq* märgib ajaloolist *-ek liidet reeglina kahesilbilistes noomenites (Iva 2007: 236, Laanest 1975: 133, Nigol 1994: 69). Enamasti on need deverbaalid ehk tegusõnatüvest tuletatud sõnad, kuid leidub ka denominaale ehk noomenitüvest tuletatud sõnu, mis on arvatavasti esimeste eeskujul moodustatud. Lõunaeesti keeles larüngaalklusiilina säilinud ajalooline *k esineb paljude uurali keelte deverbaalide ja denominaalide sufiksites. (Laanest 1975: 133–134)

2.1.1.1. Struktuur

Ajaloolise *ek sufiksiga või hiljem siia tüüpi nihkunud sõnad on ainsuse nominatiivis nõrgas astmes, mis on tingitud *k*, hilisema *ʔ* poolt suletud silbist *kastək > *kaštəʔ*, vt tabel 1.

Tabel 1. *Eq*-sõnade käändeparadigma *kastōq* 'kaste' näitel

	Läänemeresoome algkeel	Võro
Nom.	* <i>kastək</i>	<i>kaštəʔ</i>
Gen.	* <i>kasteyen</i>	<i>kaštə</i>
Prt.	* <i>kastəkta</i>	<i>kaštət</i>

Tugevaastmelises genitiivis on tänapäeva võro keeles häälikuajaloo reeglite järgi kadunud *k* aines: *kasteyen > *kastēn >> *kaštə*. Spirandi *y* kadu järgsilbist on tingitud pika vokaali

tekke järgsilpi, lõunaeeesti keel on rõhutus positsioonis aga pikki vokaale ning diftonge vältinud (vt nt Prillop jt 2020: 123), mis kajastub tänapäevases võro keeles tugevaastmelises kolmandaväntelises sõnavormis. Partitiivis on toimunud assimilatsioon *kt* > *tt* (vrd *ht* püsi 2.1.5.), mis on tinginud tänapäevases võro keeles nõrgaastmelise partitiivivormi, kus tunnuseks on *t* ning ajaloolist sõna lõpukonsonanti *k* ei ole näha.

2.1.1.2. Tehissõnad

Sarnast struktuuri kasutades on loodud ka tehissõnu terminiteks uutele teadusharudele või nähtustele ühiskonnas. Võib arvata, et tehissõnade loomisel on malli võetud soome keelest: sm *tiede*, vro *tieeq* 'teadus'; sm *taide*, vro *taiõq* 'kunst'.

Deverbaalide tuletusliide on võro keeles väga produktiivne, ilmselt saaks sõnaraamatus toodud sõnadele lisaks moodustada ka uusi sõnu, kasutades spontaanses kõnes loodavate heli või viisi matkivate sõnade, aga ka tegusõnade tüvesid. Sõnaraamatus on välja toodud ka arhailised sõnad, mille kohta on mäрге, et neid enam kõnepruugis ei kasutata: *voodõq*, *hoodõq* 'voodi'.

2.1.1.3. Tuletusalused

2.1.1.3.1. Tuletusaluste sõnaliik

Kuna **ek*-liide on tuletanud nimisõnu peamiselt tegusõnadest, on ka VES-s toodud sõnade puhul näha, et suurema osa, 66–70 sõnatüve, tuletusaluseks on verb, vt tabel 2. Täielik nimekiri **ek* sufiksiga lõppevatest sõnadest, nende tuletusalustest ning tüve päritolust on toodud lisades. Mainitagu siin peatükis üldisi jooni ning kaheldavaid kohti tuletusaluste sõnaliigi järgi jaotumises.

Tabel 2. VES-i *ek-sõnade tuletusaluste jaotumine sõnaliigi järgi

Verbid	66–70
Noomenid	38–43
<i>Eda</i> -adjektiivid	1
Sekundaarne	4
Teadmata	11
Kokku	129

129 sõnast (arvestusest on välja jäänud korduvad liitsõnad, mille põhiosa oli sama) oli 66–70 puhul tuletusaluseks tegusõna. See moodustab kõikidest sõnadest 51–54%. Sõnade hulgas leidis nii vanu uurali tüvesid kui ka uuemaid, häälikuliselt ajendatud sõnade tuletisi. Järgmiste sõnade tuletusaluseks on ilmselt verb, kuid seda raske on määrata või rekonstrueerida: *liblõq* 'lible', *palmõq* 'vorp'. *Liblõq* puhul võib arvata, et tegu on läänemeresoome kihist pärit onomatopoeetilise tegusõna tuletisega, mille kuju on olnud **liplõma ja millele vastaks soome verb *liplattaa* (jälgendab väikeste lainete jms tekitatavat heli, vt Häkkinen 2004: 614). *Lip*-tüvelisi sõnu on võro-eesti sõnaraamatus mitmeid ja laperdavast liikumisest annab aimu ka verb *lipõrdõllõma* 'lipendama'. Täpset tuletusalust on siiski raske rekonstrueerida. Sõna *palmõq* tuletusaluse leidmise teeb keeruliseks selle tähendus 'vorp'. Rekonstrueerides peaks tegusõna vorm olema praeguses võro keeles *palm'ma*, kuid VES annab selle tähenduseks vaid 'palmitsema', ning see eeldaks sõna tähenduse olulist laienemist.

Suuruselt järgmine rühm on *Eq*-sõnad, mis on tuletatud noomenitest. Noomen oli selle tüübi sõnadest tuletusaluseks 38–43 korral, mis moodustab kõikidest sõnadest 30–33%. Sõnade hulgas domineerivad pigem laensõnatüved, kus häälikustruktuurilt keelde ebasobivad kujud tuletise abil sobivaks muudetakse. Tuletised, mille puhul on raske tuletusalust või selle liiki määrata, on järgmised: *ihneq* 'ihne', *põllõq* 'kõrgem koht', *raheq* 'room, rangirihm', *rõõnõq* 'madal vagu, triip', *lutõq* 'maksalutikas'. Sõna *ihneq* 'ihne' on Eesti

etümoloogiasõnaraamatu järgi tõenäoliselt balti laen, mille algkuju on olnud *š7kšn- 'kitsi inimene, jändrik puu' (ETY). Siin on aga vaja põhjendada *š > h kadumist sõna algusest, kuigi mujal võru keeles h püsib hästi. Raske on ka määrata, kas sõna on algselt olnud e-lõpuline ja q on sinna struktuuri tõttu lisandunud sekundaarselt või on ikkagi noomenitüvele lisandunud ek-liide. Teisalt võib arvata, et *ihneq* on sarnase tähendusega sõna *ahnõq* ebareeglipärase häälikumuutusega variant ning oleks seega algselt h-lõpuliste sõnade hulka kuuluv algiraani laen, mille käändeparadigma on muutunud. Sõna *põllõq* 'kõrgem koht keset soist maad' võib pidada sõna *põld* tuletiseks, kuid sel juhul on küsitav sarnase tuletise puudumine lähisugulaskeeltest. Sõna *raheq* 'room, rangirihm' aimatavaid vasteid võib Eesti etümoloogiasõnaraamatu järgi leida skandinaavia keeltest: rootsi murdeline sõna *rom* 'rakmetes kasutatav vaalanahast rihm' ning vanaislandi *drómi* 'kütke'. See eeldab aga mitmeid häälikumuutusi: *o > a*, *h* teke ning *m* kadu, mis teeb seose väga kaheldavaks. Häälikuajalooliselt oleks tüve kuju ilmselt *rahk*, mis ei seostu aga tänapäeva võrukeelse sõna tähendusega 'rähm'. Madalat vagu, viirgu tähistav sõna *rõõnõq* on uurijate arvates tuletis balti laensõnast *rõun*, mille vaste leedu keeles oleks *briaunà* (Häkkinen 2004: 1044). Sõna *lutõq* 'maksalutikas' kätkeb endas häälikuliselt ajendatud läänemeresoome *lut*-tüve, kuid raske on määrata sõna algvormi. *Lutsima* puhul oleks küsitav *s* kadu, seega võib arvata, et *lutõq* on tuletis sõnast *lutt*.

Kolme sõna puhul võib väita, et larüngaalklusiil on sinna tekkinud täiesti sekundaarselt, mis tähendab, et need ei ole algupäraselt olnud *ek-sõnad, vaid on sinna hiljem nihkunud: *jumõq* 'jume', *tiinõq* 'tiine', *uudsõq* 'uudseveli'. Need kolm sõna moodustavad 2,4% kõikidest selle tüübi sõnadest. *Jumõq* vaste vadja keeles on *jumõ* 'nägu' (VKS), kus puuduvad vihjed sõnalõpulisele konsonandile. Seega võib arvata, et neisse sõnadesse on *q* tekkinud sekundaarselt struktuuri sarnasuse tõttu – esma- ja teisevältelised kahesilbilised E-lõpulised sõnad.

11 sõna, 8,7% puhul kõikidest sõnadest, ei õnnestunud sõna tuletusalust ega liiki määrata. Need sõnad olid *arvõq* 'arve', *ijäkirdsõq* 'jääkirme', *kohmõq*, *koomõq* 'kõõm', *kollõq* 'kolle',

kommõq 'komme', *kõrrõq* 'hetkeline krabin', *laiõq=laiõh* 'aiaauk', *raiõq* 'harkadra ais', *valõq* 'verivorst', *välmeq* 'lõngaviht'.

2.1.1.3.2. Tuletusaluste päritolu

Tuletusaluste päritolu määramiseks on kasutatud Kaisa Häkkise etimoloogiasõnaraamatut (Häkkinen 2004) ning Eesti etimoloogiasõnaraamatu veebiversiooni (ETY). Mitmel puhul on esitatud mitu võimalikku päritolu, sellisel juhul on arvestatud, et kõik variandid on potentsiaalselt võimalikud, vt tabel 3.

Tabel 3. **ek*-sõnade tuletusaluse päritolu

Lõunaeesti tüvi	6–9
Eesti tüvi	3–4
Lõuna-läänemeresoome	1
Läänemeresoome	26–36
Läänemeresoome-saami	6
Läänemeresoome-mordva	2–6
Läänemeresoome-permi	5
Soome-ugri	9–15
Uurali	5–8
Alamsaksa	2
Germaani	3–6
Alggermaani	12
Vene	1–2
Vanavene	0–1
Algslaavi	1
Balti	11–14
Indoeuroopa	1–2
Indoiraan	0–1
Algindoiraan	1
Teadmata	12

*ek-lõpuliste sõnade tuletusalused on erinevatest laenukihistustest – leidub nii vanu uurali tüvesid kui ka vaid lõunaeastile omaseid sõnu. Enim on sõnu tuletatud läänemeresoome tüvedest, kuid ka balti ja alggermaanitüved on *-ek liite abil lõunaeasti keelde kohastunud. Lõunaeasti tüvede olemasolu sõnatuletuses näitab ka moodustusmalli produktiivsust.

2.1.1.4. Varieerumine

Paljud algupäraselt *ek-lõpulised sõnad võivad Setos olla tüübivahetuse tõttu h-lõpulised, vt tabel 4. Ammendava erisuse uurimine vajab põhjalikumat uurimistööd, Seto sõnastikus (Käsi 2016) esitatud materjali põhjal võib väita, et ajalooliste *ek sõnade puhul erineb sõnade muuteparadigma umbes veerandil juhtudest, täpsemalt 31 sõna puhul, mis on 25% kõikidest sõnadest. Sõnade täielik nimekiri on töö 1. lisas, kirjeldatagu siin peatükis nende struktuuri ja seoseid.

Tabel 4. Võro ja seto sõnamuutmiste erinevused ajaloolistes *ek-sõnades

	Võro			Seto		
	Nom.	Gen.	Prt.	Nom.	Gen.	Prt.
1a	<i>hinneq</i>	<i>hinde</i>	<i>hinnet</i>	<i>hinneq</i>	<i>hinde</i>	<i>hinneht</i>
				<i>hinneh</i>		
1b	<i>kelmeq</i>	<i>kelme</i>	<i>kelmet</i>	<i>kelmeq</i>	<i>kelme</i>	<i>kelmet</i>
				<i>kelmeh</i>		<i>kelmeht</i>
1c	<i>oodõq</i>	<i>uutõ</i>	<i>oodõt</i>	<i>oodõq</i>	<i>uutõ</i>	<i>oodõht</i>
2	<i>kallõq</i>	<i>kaldõ</i>	<i>kallõt</i>	<i>kallõh</i>	<i>kaldõ</i>	<i>kallõht</i>
	<i>kallõh</i>		<i>kallõht</i>			
3	<i>rossõq</i>	<i>rossõ</i>	<i>rossõt</i>	<i>rossõh</i>	<i>rossõ</i>	<i>rossõht</i>
4	<i>kereq</i>	<i>kerre</i>	<i>keret</i>	<i>kere</i>	<i>kerre</i>	<i>kerre</i>

Erinevused võro ja seto keelekujude sõnamuutmiste vahel ajaloolistes **ek*-sõnades võib jagada neljaks rühmaks:

1) võros on *-q*, setos on *-q* ja *-h*;

1a) *q*- ja *h*-lõpulised käänduvad mõlemad *h* paradigma järgi;

1b) *q*- ja *h*-lõpulised käänduvad kumbki vastavalt *q*- ja *h*-lõpuliste sõnade järgi;

1c) nominatiivis *q*-lõpuline sõna käändub *h* paradigma järgi;

2) võros on *-h* ja *-q*, setos on *-h*;

3) võros on *-q*, setos on *-h*;

4) võros on *-q*, setos on $\emptyset$;

4a) võro *-q* on seto $\emptyset$;

4b) võro *-q* on seto $\emptyset$ (*n).

Neist suurim on esimene rühm – seto sõnastik pakub *Eq*-lõpulistele deverbaalidele paralleelvõimalusena ka *h*-lõpulist sõnavarianti 21 juhul 31-st. Kordades rohkemate märksõnadega võro-eesti synaraamat esitab paralleelvõimalusi väga harva. Tinglikult võib selle rühma jaotada veel omakorda kolmeks, kus esimese rühma sõnad (tabelis 1a, esineb 18 korral) käänduvad vaid *h*-lõpuliste sõnade paradigma järgi, hoolimata paralleelvõimalusest ainsuse nominatiivis, teise rühma sõnad (1b, esineb kaks korda) käänduvad nii *Eq*- kui ka *h*-lõpuliste sõnade järgi, ning kolmandas rühmas (1c, esineb korra) käändub *q*-lõpuline sõna *h* paradigma järgi.

Teise rühma kuulub vaid üks sõna – *kallõq* ~ *kallõh* 'kalle'. Selles tüübis on deverbaali tuletised võros *Eq*- ja *q*-lõpulised, setos aga vaid *h*-lõpulised ning nad käänduvad vastavalt.

Kolmandasse rühma kuuluvad sõnad, kus võros on sõna lõpus *Eq* ning setos *h*. Sellesse tüüpi kuulub seitse sõna.

Neljandas rühmas on sõnad, kus võro sõnas on nominatiivis märgitud larüngaalklusiil, kuid setos ei ole. Siia kuulub kahe alarühma sõnu: esimesed on vaid *q* kaotanud, teised on nihkunud ajalooliselt **n*-lõpuliste sõnade tüüpi (vt 2.1.3.). Kummaski alarühmas on üks sõna. Tendentsi, et seto keeles on **ek*-lõpulised sõnad nihkunud *h*-lõpuliste paradigmasse, on maininud ka Sulev Iva (2007: 42).

2.1.2. Ajalooline **-h*

On arvatud, et ajalooliselt *h*-lõpuliste sõnade lõppu on larüngaalklusiil tekkinud liitega **-ek* sõnade analoogial (Nigol 1994: 69, 108). Sarnastumist on ilmselt soosinud sõnade sarnane struktuur ja seeläbi ka käändeparadigma – tugevnev astmevaheldus. Tasub aga tähele panna, et *q* ja *h* on teineteisele lähedased kurguhäälikud, millest esimese puhul on häälekurrud täielikult suletud, teise puhul mitte.

Arvo Laanest märgib, et **(E)h* on olnud vana derivatsioonisufiks, mille vokaal on üldistatud *e*-tüvelistest sõnadest, kuid möönab, et tuletiste alussõnad on enamasti tundmatud (Laanest 1975: 133). Paljud *h*-lõpulised sõnad on laensõnad, kus *h* pole enam tuletussufiks, vaid sõnatüve leksikaalne osa. Täielik nimekiri VES-is toodud ajaloolistest *h*-lõpulistest sõnadest ning nende päritoludest on lisades, mainitagu siin peatükis selle tüübi üldisi jooni.

2.1.2.1. Struktuur

Selle tüübi sõnad on esma- või teisevärtelised kahesilbilised *E*-tüvelised noomenid, vt tabel 5. Nõrgaastmelises ainsuse esimeses pöördes on ajaloolise sõnalõpulise **-h* asemel larüngaalklusiil. Omastav kääne on tugevaastmeline ja kolmandavärteline, mille on põhjustanud *h* kadu järgsilbist (vrd spirandi kadu 2.1.1.1). Osastavas käändes pole VES-s esitatud käändeparadigma järgi *h* säilinud. *h* kadu seletaks assimilatsioon **ht > tt*, näiteks **murehta >> murẽt* (Nigol 1994: 104). Teisalt võiks arvata, et kui sõna käändub sarnaselt **ek*-lõpuliste sõnadega, on ka kogu käändeparadigma üle võetud. Peaaegu kõikidel selle tüübi sõnadel on aga *h* säilitanud rööpvvariant (vt 2.1.2.3).

Tabel 5. Ajalooliselt *h*-lõpuliste sõnade käändeparadigmade võrdlus *hoonõq* 'hoone' näitel

	Läänemeresoome algkeel	Võro
Nom.	* <i>hõneḡ</i>	<i>hõneʔ</i>
Gen.	* <i>hõneḡen</i>	<i>hũne</i>
Prt.	* <i>hõneḡhta</i>	<i>hõneṭ</i>

Eh-lõpuliste sõnade vaheldumine ajalooliste **ek*-lõpuliste sõnadega ei ole võro-seto keelealale ainuomane nähtus. Martti Rapola loetleb ka juhtumeid Pielise Karjalast, kus algselt *h*-lõpulised sõnad esinevad kujul *venek*, *tervek*, *hernek* (Rapola 1966: 322).

2.1.2.2. Sõnade päritolu

Ehkki on arvatud, et *-Eh* on olnud vana tuletussufiks (Laanest 1975: 133), on suur osa sõnadest selgelt eri perioodidel laenatud ja aja jooksul struktuuriliselt ning häälikuliselt lõunaeesti keelde kohanenud, vt tabel 6.

Tabel 6. Ajalooliselt *h*-lõpuliste sõnade või nende tuletusaluste päritolu

Tüve päritolu	Tüvede arv
Läänemeresoome	0–2
Läänemeresoome-saami	0–1
Läänemeresoome-mordva	1
Soome-ugri	1
Algbalti	0–1
Balti	1–2
Alggermaani	2–3
Algiraani	1
Algindoirraani	1*

*– Üheks tüveks on loetud nii *tereḡ* 'tere' kui ka *terveḡ* 'terve', mis on ühele sõnale tagasiviidavad

VES-s on kokku 11 sõna, mille puhul saab väita, et neil on ajalooliselt olnud või on praegu paralleelvormina *h*-lõpp (vt Tabel 7). Neist sõnadest kahele saab omistada omatüve: *pereq* 'pere', mis on tagasiviidav soome-ugri tüvele *perä-* (ETY, Häkkinen 2004: 901), ja *veneq/vineq* 'vene, paat', mida peetakse läänemeresoome-mordva tuletiseks (ETY). Kõikide teiste sõnade puhul on omasõna kas kaheldav või on tegu kindlasti laentüvega. Kui **ek-* sõnade puhul paistis silma läänemeresoome tüvede suur osakaal, siis **h-* sõnades võib vaid kahele tüvele omistada läänemeresoome päritolu: *hoonõq* 'hoone' (ehkki seda on arvatud ka balti laenuks) ning *murõq* 'mure', mida on peetud ka alggermaani laenuks. Läänemeresoome-saami tüvi võib olla sõnal *imeq* 'ime', kuid võimalikuks on peetud ka eelbalti päritolu. Omatüvesid on kõikidest sõnadest 30%–50%.

Kindel balti laentüvi on sõnal *herneq* 'hernes', mille vaste leedu keeles on *žirnis*. Alggermaani laenudeks on peetud ka sõnu *hamõq* 'hame, särk' ning *lainõq* 'laine'. *Ahnõq* 'ahne' arvatakse olevat algiraani laen. Algindoirraani kihist on võro keelde jõudnud üks tüvi: *terve-*, millest tänapäeval on kujunenud omadussõna *terveq* 'terve' ning kuluvormina tervitussõna *tereq* 'tere'.

Vähene sõnade arv viitab ka liite ebaproduktiivsusele.

2.1.2.3. Varieerumine

On märkimisväärne, et paljud selle tüübi sõnad on esitatud nii VES-is kui ka Seto sõnastikus paralleelvormidena nii *q-* kui ka *h*-lõpulistena. *h*-lõpulistena säilinud paralleelvormid on säilitanud *h* nii nominatiivis (nt *hoonõh*) kui ka partitiivi tunnuse *-t* ees (nt *hoonõht*), vt tabel 7. Nimekiri VES-is ja Seto sõnastikus toodud rööpvormide kohta selle tüübi sõnade puhul on toodud lisades (vt Lisa 1.2.)

Tabel 7. Ajalooliselt *h*-lõpuliste sõnade käände paradigmade võrdlus sõna *hoonõh* 'hoone' näitel tänapäeva lõunaesti keeles

	Läänemeresoome algkeel	Võro <i>-h</i>
Nom.	* <i>hõneḡh</i>	<i>hõneḡh</i>
Gen.	* <i>hõneḡhen</i>	<i>hũneḡ</i>
Prt.	* <i>hõneḡhta</i>	<i>hõneḡht</i>

Vaid kolme sõna puhul lähevad VES-is ja seto sõnastikus toodud sõnade paradigmad lahku: *ahnõq* 'ahne', mis esineb setos nii *q*- kui ka *h*-lise variandina, *imeq* 'ime', millele VES pakkus paralleelvariandina ka *h*-lõppu, seto sõnastik ainult ajaloolist *h*-lõppu, ning *terveq* 'terve',

Tuleb ka arvestada, et sõnaraamat on koostajate kokkulepe ja süsteemi sobitamise tulemus. Keelejuhi lausutud *hoonõht* puhul on nominatiivi (*hoonõq* või *hoonõh*) määramine tõlgendamise küsimus.

2.1.3. Ajalooline **-n*

Kahesilbilised noomenid, kus *-Eq* märgib ajaloolist sõnalõppu **-n* (Iva 2013: 106, Nigol 1994: 72). Sellesse kategooriasse kuulub deverbaale ja laensõnu.

2.1.3.1. Struktuur

Siin tüübis on kahesilbilised esma- ja teisevärtelised *Eq*-lõpulised sõnad, millel on ajalooliselt olnud lõpus *n*, vt tabel 8. Ainsuse nominatiivis on selle tüübi sõnad nõrgaastmelised, ajaloolist *n*-i asendab larüngaalklusiil **ek*-lõpuliste sõnade analoogial, häälikulist arengut **n* > **ʔ* ei saa võimalikuks pidada. Tugevaastmelises genitiivis on näha ajaloolist *me*-liidet, millest nominatiivis on saanud **-me* > **-m* > **-n* (vt nt Laanest 1975: 62). Partitiivivormis on **ta* > *-d* hoidnud ära *n*-i kao.

Tabel 8. *n-lõpuliste *Eq*-sõnade käändeparadigma *astõq* 'aste' näitel võro keeles

	Läänemeresoome algkeel	Võro
Nom.	* <i>astēn</i>	<i>aštēŋ</i>
Gen.	* <i>astēmēn</i>	<i>aštēmē</i>
Prt.	* <i>astēnta</i>	<i>aštēnd</i>

2.1.3.2. Tuletusalused

2.1.3.2.1. Tuletusaluste sõnaliik

VES-is esitatud sõnadest saab välja tuua 28, mille struktuur viitab ajaloolisele *n*-lõpule, vt tabel 9. Neist 15 tuletusalus on olnud verb, 12 sõna on tuletatud noomenist.

Tabel 9. *n-lõpuliste sõnade tuletusaluste sõnaliik

Verb	15
Noomen	12
Teadmata	1
Kokku	28

2.1.3.2.2. Tuletusaluste päritolu

Ehkki ajalooliselt *n*-lõpuliste sõnade puhul on tüvesid laenatud eri aegadel erinevatest keeltest, on tabelis näha, et nende sõnade tuletusalused on peaauglikult omatüved. Eriti paistavad silma läänemeresoome (nt *juheq* 'juhe', *tsilgõq* 'tilk, piisk', *tälgeq* 'idu') aga ka võimalikud soome-ugri tüved (*asõq* 'ase', *eheq* 'ehe', *võisõq* 'või').

Tabel 10. *n-lõpuliste sõnade tuletusaluste päritolu

Lõunaeesti	0–1
Eesti	1
Läänemeresoome	3–7
Läänemeresoome-saami	1–3
Läänemeresoome-mordva	1–3
Läänemeresoome-permi	1–2
Soome-ugri	0–4
Uurali	1–3
Alamsaksa	1
Alggermaani	2
Vene	1
Balti	3
Algbalti	1
Indoeuroopa	0–1
Indoiraan	0–1
Indoeuroopa	0–1

Lõunaeesti tüvedeks võib pidada üht sõna: *kuurõq* '1. lehtede hargnemise koht 2. kuulmenahk (kõrvas)' ja *nõrgõq* 'vedru'. Eestis levinuks võib pidada sõna *tsurgõq* 'tärge', millele vastaks põhjaeesti *sorge* sõnast *sorkima*. Läänemeresoome-saami kihistuse puhul võib rääkida kuni kolmest tüvest: sõna *hidsõq* 'külviesi' puhul on kahtlustatud, et võib olla ka ainult läänemeresoome tüvi, *nääreq* 'nääre' on arvatud ka soome-ugri tüveks. Vanadeks uurali sõnadeks on arvatud *astõq* 'aste', *liigõq* 'liige' ja *tasõq* 'tase', ehkki viimase kahe puhul on arvatud, et tegu on ka vaid läänemeresoome sõnadega. (ETY)

Alamsaksa keelest on võro keelde tulnud *köömeq* 'köömes'. Alggermaani päritolu arvatakse olevat sõnadel *kubõq* 'kube' ja *lukõq* 'salk või põikpulk'. (ETY)

2.1.3.3. Varieerumine

Ajalooliste *n*-lõpuliste sõnade puhul on võros ja setos põhimõttelised erinevused. Pärast *n*-i kadu (vt nt Prillop jt 2020: 131–133) on võro keeles kahesilbilised *E*-lõpulised sõnad saanud nominatiivi lõppu larüngaalklusiili *ek-lõpuliste sõnade eeskujul. Setos pole seda muutust aga toimunud, ajalooliselt *n*-lõpulised sõnad on ühe erandiga (*seemen* 'seeme') säilitanud pelgalt lõpukaolise kuju. Sõna *haidseq* 'õis' puhul on setos näha ka kaldumist *h*-lisusele sarnaselt ajaloolistele *ek-lõpulistele sõnadele.

Tabel 11. VES-is *q*-ga *n-lõpulised sõnad ning nende vasted Seto sõnastikus

Võro	Seto
<i>asõq</i>	<i>asõ</i>
<i>hidsõq ~ hidsaq</i>	<i>hidsa</i>
<i>huheq</i>	<i>hohe</i>
<i>haidseq</i>	<i>haidseh : häitsme ~ häitse</i>
<i>mäheq</i>	<i>mähe</i>
<i>päheq</i>	<i>pähe</i>
<i>seemeq</i>	<i>seemen</i>
<i>tsurgõq</i>	<i>tsälge</i>

2.1.4. Ajalooline *-*t*

Läänemeresoome algkeeles viitas sõnalõpuline *-t* ainsuse nominatiivis kas denominaalsele *Ut*-sufiksile, *nUt*-partitsiibile või arvsõnale *kolmet 'kolm'(vt 2.3.) (Rapola 1966: 312).

2.1.4.1. Ajalooline *-*Ut*

Kahesilbilised noomenid, kus on ajalooliselt olnud lõpus *-*Ut* (Iva 2007: 236, Nigol 1994: 71) on enamasti omadussõnad (vt 2.2.1.). Larüngaalklusiil on kadunud ning eesti keele mõjul või eriarenguna on lisandunud deminutiivne *-ke(ne)*. Ainukese nimisõnana kuulub sellesse rühma sõna *oluq* 'õlu'.

Eesti etimoloogiasõnaraamat annab sõnale vasteid erinevatest skandinaavia keeltest, kus ta näiteks rootsi ja islandi keeles esineb kujul *öl*. Erinevates läänemeresoome keeltes on sellele lisandunud *-Ut* sufiks, mille *t*-ainesest on võro keeles saanud larüngaalklusiil: **olut >> olu?* (ETY)

Sarnaselt omadussõnadele on ka *oluq*-sõna puhul VES-is esitatud paralleelvariant *ollökõnõ*, mis sobitub üldisesse paradigmasse, kus vana *-Uq* asendub *-ke(ne)*-lõpuga.

2.1.4.2. Ajalooline **-nUt*

nUq-tuletis nimisõnades on tekkinud substantiveerunud *nUq*-kesksõnast. Sõltuvalt alussõnast võivad tuletised olla tegijanimetused (*hindäväsüniüq* 'rase') või ka tulemusnimetused (*kakõnuq* 'rebestus', *umb(õ)palanuq* 'panariitsium, sõrme, varba või sõraümbruse nahaalune mädapõletik'). Tuletisi saab luua ka nimisõnafraasidest: *täüskasunuq* 'täiskasvanud', *umbõpalanuq*. (Kasik 2015: 268)

Larüngaalklusiil asendab ajaloolist **t*-d. Suulises kõnes esinevad kõrvuti nii *-nU-* kui ka *-nUq-lõpulised* vormid. Mari Metsa uurimuse järgi on tähtsaimad larüngaalklusiili esinemise faktorid neis tuletistes järgnev segment, rõhk, tüve pikkus, tempo, sõnaliik, kõneleja haridus ning tüve murdelisus (Mets 2004: 113–114).

2.1.5. Mitmuslikud nimisõnad

Ehkki larüngaalklusiil märgib mitmuslikes sõnades siiski mitmuse tunnust ning esineb grammatilise tunnusena, on need sõnad kujunenud eraldi noomeniteks.

Mitmuslikke sõnu on võro keeles palju, suuresti kattuvad need ka eesti keele mitmuslike sõnadega. Mitmusega tähistatakse toodud sõnades nii piiritletult mitmuslikke (nt *Pulgatäheq* 'Reha (tähtkuju)' kui ka piiritlemata nähtusi (nt *tuulõherneq* 'tuulerõged'). Enamasti on mitmuslike sõnade ainsuslikeks alussõnadeks siiski nimisõnad, mõnel korral on omadussõna omandanud mitmuses uue tähenduse (nt *vereväq*, otsetõlkes *punased* 'menstruatsioon'). Mitmetel puhkudel on mitmuslikud ka omadussõnaliitega tuletatud nimisõnatüved: *kihljädseq*, *velidseq*.

2.1.5.1. Tehislikud sõnad

Tehnika arenguga või uute nähtuste tulekuga kaasnevast vajadusest uute sõnade järele on võro keelde loodud ka mitmuslikke nimisõnu: *kiireq* 'röntgen', *viinavõtusynaq* 'toost'.

2.2. Kõrisulghäälik omadussõnades

2.2.1. Ajalooline *-Ut

Siia kuuluvad kahesilbilised adjektiivid, kus on ajalooliselt olnud lõpus *-Ut (Iva 2007: 236, Nigol 1994: 71): *lühüq* 'lühike', *ohuq* 'õhuke', *peenüq* 'peenike'. Ka omadussõnade puhul saab täheldada, et larüngaalklusiil on tihti kadunud ning eesti keele mõjul või eriarenguna on lisandunud deminutiivne *-ke(ne)*.

lühüq kõrval pakub VES lisaks muudele variantidele ka kuju *lühükene*, mida võib pidada nii nativisatsiooniks (vrd eesti *lühikene*) kui ka kohalikuks eriarenguks. Sarnaselt on *kEnE*-lõpulised vasted ka teistel sõnadel: *ohukõnõ*, *peenükene*.

2.2.1.1. *-nUt-partitsiibist kujunenud omadussõnad

Reet Kasiku järgi võib kesksõnu käsitleda verbist tuletatud omadussõnadena, kui nad on leksikaliseerunud seisundiomadussõnaks (2015: 369). Keeleajalooliselt on tunnuseks rekonstrueeritud **nUt*, kus *t* on aja jooksul nõrgenenud, andes *nuq*-sufiksi (Mets 2004: 24–25). Sellisteks sõnadeks VES-s on näiteks *eläh(t)änüq*, *eläh(t)üniüq*, 'elatanud', *kool(n)uq*, *kuul(n)uq* 'surnud', *määnüq* 'sõimusõna, (peast) mädanud'.

Need kesksõnad on moodustatud verbidest *elämä*, *kuulma* 'surema', *mädänemä* ning hiljem kujunenud omaette omadussõnaks.

2.3. Kõrisulghäälik arvsõnades

Larüngaalklusiiliga *kolq* 'kolm' esineb eesti keelele sarnase arvsõna *kolm* kõrval eelkõige Setomaal.

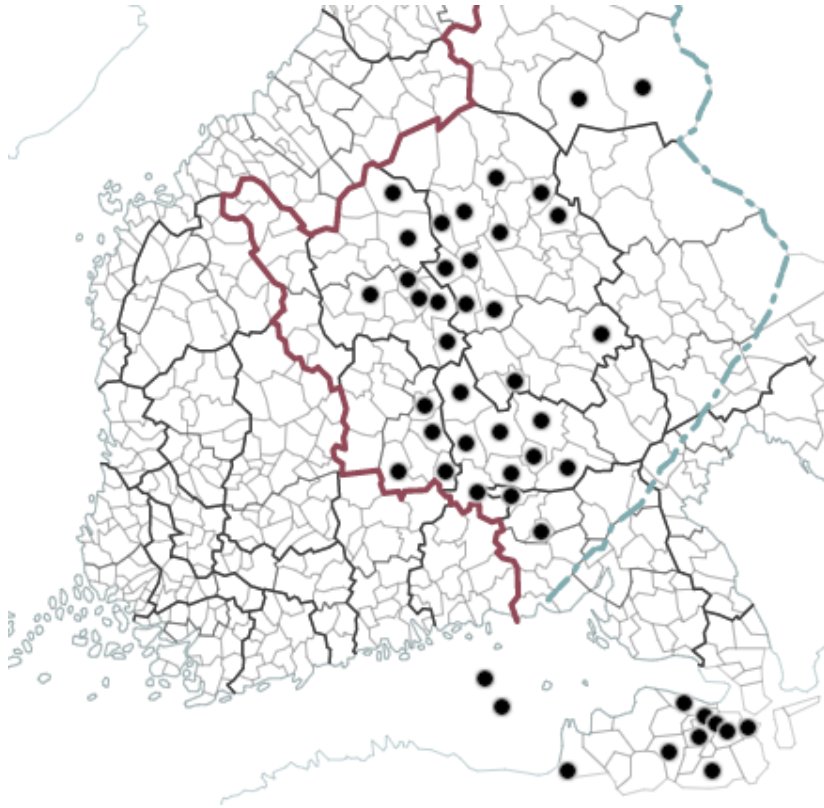
Kaisa Häkkinen väidab, et arvsõna kuju soome-ugri algkeeles on rekonstrueeritud **kolme* või **kulme* (2004: 463). Siin seisneb aga probleem – üks vanemaid läänemeresoome algkeele häälikumuutusi oli sõnalõpulise *e* kõrgenemine *i*-ks (Laanest 1975: 71), järelkult on sõna lõpus pidanud olema konsonant, mis selle muutumise ära hoidis. Martti Rapola osutab, et arvsõna lõpus on olnud *t* (1966: 312).

Konsonandist *t*, mida Setos asendab larüngaalklusiil, on jälgi lähisugulaskeeltes ja nende murretes. Vadja keeles on märgitud arvsõna vasteteks *kõlmõd* või *kõlmõt* (VKS), soome keele idamurretes ka *kol(o)met* ja larüngaalklusiiliga variant *kol(o)me* (Kettunen 1940, kaart 35), veel ka Lõuna-Savo lääneosa, Põhja-Savo, Põhja-Kesk-Soome idaosa, Lõuna-Kesk-Soome idaosa, Kainuu lõunaosa, Ingeri, Värmland, Suursaar, Suomenniemi, Lemi, Suur Tütarsaar. Kaardilt 1 võib näha, et sellised variandid on esinenud ka Eesti lähedal.

Seega võib arvata, et ajalooline areng on olnud järgmine: lms **kolmet* >> **kolmõq* > **kolmq* > Se *kolq*.

Järgsilbi *õ* kadu on tinginud kaashäälikuühendi *lmq*, mis ei saa esineda seto keeles ning on seetõttu lihtsustunud: **lmq* > *lq*. Sarnane protsess on toimunud ka eri soome murretes, kus larüngaalklusiili asemel on säilinud ajalooline **t* (Rapola 1966: 313).

Kaart 1. Arvsõna kolmet 'kolm' esinemine t-lõpulisena soome murretes. (SMS)

2.4. Kõrisulghäälik asesõnades

Ajalooliselt on põhjendatud larüngaalklusiili esinemine mitmuse esimeses ja teises pöördes, kus on toimunud häälikumuutus $*k > q$: *miiq* 'meie' (< **mek*), *tiiq* 'teie' (< **tek*). Arvatakse et $*k$ on mitmuse esimese ja teise isiku asesõnades olnud mitmuse tunnuseks; hiljem on neist asesõnadest kujunenud ka pöördelõpud (Laanest 1975: 150; vt ka 3.2). Ajaloolise $*k$ tunnistajaks on ka lõunaeesti naaberkeele liivi keele pronoomenid *mēg* 'meie' ja *tēg* 'teie' (Prillop jt 2020: 175).

Mitmuse tunnusena esineb larüngaalklusiil ka mitmuse kolmanda isiku asesõnas *nimäq* 'nemad'.

Sekundaarselt, ilmselt mitmuse paradigma eeskujul, on *q* tekkinud ka ainsuse esimesse ja teise pöördesse: *ma(q)* 'mina', *sa(q)* 'sina'. Teisalt peab siin nimetama ka kõrisulghääliku rõhutavat funktsiooni, mis just nende asesõnade puhul hästi esile tuleb: larüngaalklusiil hääldub vaid sõna rõhulise positsiooni korral, nt *Kiä liina lätt, maq või saq?* 'Kes linna läheb, mina või sina?'. *q* ei ole aga levinud asesõnade ajaloolistesse pikematesse kujudesse *mina, sina*.

2.5. Kõrisulghäälik mäarsõnades

Laia tähendusskaalaga mäarsõnad annavad edasi asjaolusid toimuva kohta, vastavalt sellele rühmitatakse neid näiteks viisi-, suhte- ja seisundi-, aga ka mitmeteks muudeks mäarsõnadeks (Kasik 2015, Hagu, Pajusalu 2020). Mäarsõnad kannavad endas rikast keele ajalugu – neist võib leida vanu käändevorme ning mäarsõnatuletisi (Hagu, Pajusalu 2020: 12, 27).

2.5.1. Viisi-, suhte- ja seisundimäärsõnad

Viisi- ja seisundimäärsõnad kirjeldavad sündmuse toimumise viisi ning objektide ja osaliste seisundit läbi sündmuse või omaduse (Hagu, Pajusalu 2020: 29; Kasik 2015: 391). Suhtemäärsõnad väljendavad eri liidete abil sündmuse toimumise viisi läbi suhte või füüsilise asendi (Kasil 2015: 388).

Nende määrsõnade kõige harilikumad tuletustüübid võro keeles on *-vAllAq* (nt *harõvallaq* 'hõredalt'), *-kAllAq* (nt *ammukallaq* 'ammukil'), *-killAq* (nt *istukillaq* 'istukil'), *-kUllaq* (nt *põlvikullaq* 'põlvili'), *-sillaq* (nt *oodussillaq* 'ootel') ja *-villAq* (nt *herevilläq* 'ärevil'). Ehkki ajalooliselt on nende liidetega tuletatud eri määrsõnu, on praeguseks paradigmat segunenud ning ühe sõna puhul võib esineda ka mitu varianti: *katsiratsikallaq* / *katsiratsakillaq* 'kaksiratsi', *hargakillaq* / *hargikallaq* / *harguvallaq* 'harkis, harali, laiali'. Kõigi nende määrsõnaliidete lõpul on *-lla(q)*, mis lähtub samast adessiivsest käändevormist. Paljud selle tüübi sõnad on deskriptiivse tüvega (vrd Kasik 2015: 408): *tsirinälläq* 'sirinal', *tsolinallaq* 'solinal', *vuhinallaq* 'vuhinal'.

Kõikide nende liidete puhul võib näha ühist elementi – vana adessiivi tunnust *-lla* –, millele lisandunud larüngaalklusiil on häälikuajaloolise motivatsioonita. Arvatakse, et hilises läänemeresoome algkeeles oli adessiivi tunnus **lla*. (Prillop jt 2020: 214) Seega on larüngaalklusiil nende sõnade lõppu tekkinud sekundaarselt. Larüngaalklusiili teke liite lõppu on võinud olla mõjutatud ajaloolisest allatiivi lõpust **-llen* (Prillop jt 2020: 214), mille areng sel juhul sarnane muude algselt *n*-lõpuliste sõnadega (vrd 2.1.3.).

Lisaks *llAq*-liitega sõnadele on adverbiliide ka *-stEq*, mille ajalooline kuju on **-stik*, kus *-st* on seestütleva ja *k* latiivi tunnus (Laanest 1975: 191). Samast tunnusest on arenenud ka väga produktiivne *sti*-liide nii eesti kui ka soome keeles. Soome idamurretes võib liite lõppu lisanduda ka larüngaal või võib see järgmise konsonantalguilise sõnaga assimileeruda. (Hakulinen 1968: 188)

Võro keeles esineb *-stEq* sellisel kujul vaid ühes sõnas: *hästeq* 'hästi', seto vastav vorm on laarüngaalklusiilita *höste*.

2.5.1.1. Viisi-, suhte- ja seisundimäärsõnade moodustamine

VES-s on toodud 171 viisi-, suhte ja seisundimäärsõna. Nagu on näha tabelist 12, moodustub lõviosa neist tuletustüübiga, mille üheks osiseks on adessiivi tunnus *-lla* ning sellele sekundaarselt liitunud *q*. *stEq*-liitelisi viisimäärsõnu on vaid üks, mis näitab, et liide pole sellisel kujul produktiivne ning seisundimäärsõnade moodustamisel kasutatakse teisi malle. Populaarseimad tuletustüübid on *-vAllaq* (nt *kitsavallaq* 'kitsalt'), *-kAllaq* (nt *kõtukallaq* 'kõhuli'), *-killaq* (nt *lokakillaq* 'longus') ja *-kUllaq* (nt *tillakullaq* 'ripakil').

Tabel 12. VES-i määrsõnade tuletustüüpide esinemine

<i>-vAllaq</i>	41
<i>-kAllaq</i>	40
<i>-killaq</i>	26
<i>-kUllaq</i>	19
<i>-sillaq</i>	18
<i>-nAllaq</i>	14
<i>-villaq</i>	8
<i>-(s)sEllaq</i>	2
<i>-hAllaq</i>	2
<i>-stEq</i>	1
Kokku	171

2.5.2. Kohamäärsõnad

Kohamäärsõnad kirjeldavad objekti ja ruumi suhteid (EKK). Võro kohamäärsõnadel pole ühist liidet, kuid lokaaladverbide latiivsust annab edasi praegune larüngaalklusiil (Nigol 1994: 70). Latiivi lõppu on rekonstrueeritud mitmeti – **-k*, **-n*, **-ń*, **-j* ja **-s* –, kuid viimane eesti keele ajaloo käsitlus peab kõige tõenäolisemaks, et latiivi tunnus on olnud **-ŋ* (Prillop jt 2020: 194). Eespool mainitud sõnade struktuuri arvestades on võimalik, et larüngaalklusiil asendab kas **k*-d või **n*-i, vrd *siiaq* 'siia', *sinnäq* 'sinna', *tahaq* 'siia (lähiümbrusesse)'. Larüngaalklusiil neis sõnus väljendab latiivsust, liikumist millegi suunas.

2.5.2.1. Tehislikud sõnad

Sõnaga *mano(q)* 'manu, juurde' on loodud hulk tehissõnu, tähistamaks erinevaid tootvaid masinaid või loomaks võro teaduskeelt: *mano(q)kiskminõ* 'külgetõmbejõud, gravitatsioon', *mano(q)massin* 'paljundusmasin', *mano(q)ütlejä* 'alaleütlev kääne'. Omamoodi võib siin täheldada ka eesti keelest eeskuju võtmist, kus keeleuenduse perioodil võeti teaduskeelde *manustama*, samuti *man*-sõnast (ETY).

2.5.2.2. Kohamäärsõnade kokkuvõte

Võro kohamäärsõnades annab *q* edasi vana latiivi (*kuhu*-käände) tunnust, mis on olnud kas **k*, **n* või midagi muud (Prillop jt 2020: 194). Kuna osa kohamäärsõnadest on ka laiema tähendusväljaga (*manoq* 'juurde'), võimaldab see neid kasutada liit- või tehissõnades.

2.5.3. Ajamäärsõnad

Ajamäärsõnad kirjeldavad sündmuse ajalisi suhteid (EKK). Võro larüngaalklusiiliga ajamäärsõnades võib eristada ajaloolisi käändelõppe ja liiteid: lokatiiv, terminatiiv.

2.5.3.1. Ajalooline **-n*

Ajamäärsõnade erirühmas on sõnad, mis vastavad struktuurilt peatükis 2.1.3. toodud sõnadele. Ka siin erirühmas märgib *-Aq* ajaloolist sõnalõppu **-n*, kuid neis noomeneis on *e* madaldunud *A*-ks: (*üle-*)*eeläq* '(üle-)eile', *ääsäq* 'äsja'.

2.5.3.2. Terminatiiv ajamäärsõnades

Terminatiivi ajalooline käändelõpp on olnud **nnik*, kus **-k*, mille jätkaja praegune on praegune kõrisulghäälik, on olnud latiivi sufiks (Prillop jt 2020: 305).

Mitmed ajamäärsõnad on liitsõnad, sellisel juhul liitub käändelõpp mõlemale sõnale: *seeniqaoniq* 'seniajani, senini' *seeniqkavva(niq)* 'senikaua(ks), niikaua(ks)', *seeniqmaaniq*, *seoniqmaaniq* 'senimaani, senini, siiani'. Arhailisema kujuga adverbides on säilinud ka vanemakujulisem demonstratiivpronoomen *see pro seo*. Liitsõnade puhul satub üks kõrisulghäälik sõna keskele.

2.5.3.3. Ajamäärsõnade kokkuvõte

Larüngaalklusiil esindab võro ajamäärsõnades erinevaid käändelõppudes olnud häälikuid nii primaarselt kui ka sekundaarselt. Erirühma, kuhu kuuluvad kahesilbilised A-lõpulised ajamäärsõnad, on larüngaalklusiil tekkinud *ek-sõnade analoogial (vt 2.1.1.) Paljud ajamäärsõnad on liitsõnad.

2.5.4. Hulga- ja määramäärsõnad

Hulga- ja määramäärsõnad kirjeldavad objekti hulka ja olemust (EKK). VES-s toodud hulga- ja määramäärsõnad saab larüngaalklusiili motsivatsiooni poolest jagada kaheks.

1) Ajalooline *-k sõnast *kansak > -gaq (Nigol 1994: 69)

väega(q), veiga(q) 'väga', mis on kujunenud ajaloolisest kaassõnafraasist *väen kansak, mis on hiljem kujunenud omaette määrsõnaks.

2) Deminutiivsed liited

veid'oq, veidüq 'veidi'. Sõna on peetud ebareeglipäraseks varjandiks sõnast vähe (ETY), seega võib oletada, et U-lise deminutiivi lisamisega on larüngaalklusiil tekkinud sõnasse *ek-lõpuliste sõnade analoogial.

2.5.5. Seisundimäärsõnad

Seisundimäärsõnade alla kuulub VES-is nimetatud sõnadest kaks: kinniq 'kinni', vahe(q)pääl 'vahepeal'. Sõna vaheq on tõenäoliselt ajalooline *ek-lõpuline sõna, mille tuletusalus on vaih 'vahe'. Varieeruv kõrisulghääliku esinemus on arvatavasti tingitud konsonandist q järel, mis tegelikus häälduses ilmselt kõrisulghääliku assimileerib: vaheppääl. Sõna kinniq on vana tuletis sõnast, mille vaste oleks tänases kirjakeeles kindel. Vana *ik-liide on säilinud võros ja setos kujul -iq.

2.5.6. Perfektiivsusadverbid

Kõik VES-is toodud perfektiivsusarverbide teisendid är(ä)q, är(q)kiq, arq, ar(q)kiq, araq on kõrisulghääliku saanud sekundaarselt, tüve on peetud algiraani laenuks *er-. (ETY) Samas on perfektiivsusadverb säilitanud r-i.

Sõnal on homonüümne vaste praeguse keeldõnaga *äräq*, seega on esinev perfektivsusadverbi larüngaalklusiil tekkinud tõenäoliselt vanast imperatiivi *k-st ning kahe sõna sarnane häälikuline kuju on nad teineteisega sarnaseks muutnud.

2.5.7. Rõhumäärsõnad

Rõhumäärsõnad annavad edasi tõenäosus- või muid modaalhinnanguid (EKK). Larüngaalklusiil võib olla nii ajaloolise sulghääliku jätkaja kui ka kanda rõhutamisfunktsiooni: *jälq, jälleq* 'jälle', *egaq, õgaq* 'ega', *jo(q)* '1. ju, 2. juba'.

Rõhumäärsõna *jo(q)* varieeruvus sõltub tema tähendusest lause kontekstis: tähenduses 'juba' satub ta küsisõnana rõhulisse positsiooni ning tõenäoliselt hääldub ka kõrisulghäälik.

2.5.7.1 Kõrisulghäälik tüve lõpul

Paljudes rõhumäärsõnades esineb larüngaalklusiil seal, kus sel häälikulist ajendit ei ole. Seda saab seletada lauserõhuga – kui rõhumäärsõna satub lauses rõhulisse positsiooni, võib sinna tekkida sekundaarne *q*. Eriti soodustab larüngaalklusiili esinemist pausile eelnev positsioon. (Nigol 1994: 72)

Autori tehtud salvestisel (vt Lisa 2) on pausile eelnevas positsioonis tekkinud sekundaarne *q* järgmises lauses: *ja_ ja? / aga mul ol'l' süä täüs*. Tihti lausungit lõpetav *ja* satub lauserõhulisse positsiooni, mistõttu võib seal sõnale mitteomaselt larüngaalklusiil esineda. Sama sõnaga tõi näiteid ka Salme Nigol: *mass jälle sulasõllõ kopiga ärä jaq* (1994: 72).

2.5.7.2. Kõrisulghäälik liidetes

Rõhumäärsõnadele võib liituda ka sufiksilaadeid sõnaosiseid, mis täidavad mõnikord abisõnade funktsioone, antud juhul rõhutamist (Laanest 1975: 195).

2.5.7.2.1. -kiq, -giq

Rõhuliide *-kiq* võib leida sõnadest *kumbkiq* 'kumbki', *kunagiq* 'kunagi', *küländkiq* 'küllaltki'. Larüngaalklusiili liidetes *-kiq, -giq* on peetud ajaloolise *k jätkajaks, *kik*-kujulisi rõhuliiteid leidub ka soome keele Savo murdes. Teisalt on arvatud, et liite algkuju oli *-*kin* nagu soome keeles (Laanest 1975: 195). Sellisel juhul kannaks *q* rõhutamise funktsiooni.

2.5.7.2.2. *-kinAq*

-kinAq-liidet võib pidada *kiq*-liite variandiks, millele on lisatud rõhutav *no*, mille keskkõrge vokaal on madaldunud. Näidetena võib välja tuua sõnad *esi(q)kinäq* 'isegi', *muidokinaq* 'muidugi', *sukuginaq* 'sugugi'. Larüngaalklusiil kannab liites eelkõige rõhutavat funktsiooni.

kiq-le lisandunud *nAq* on võrreldav eesti kirjakeele sõnaga *noh*, ehkki võros on ta omandanud täiesti eraldi liite staatuse, mis allub ka vokaalharmooniale. Umbkaudselt võiks *muidokinaq* tõlkida eesti keelde *no muidugi noh*.

2.5.7.3. *Kõrisulghäälik rõhumäärsõnades*

Rõhumäärsõnad on näiteks *külq* 'küll', *muguq*, *muudku(q)* 'muudkui', *no(q)* 'no'. Need sõnad võivad oma olemuse tõttu sattuda lauses rõhulisse positsiooni, mis tingib ka larüngaalklusiili kui rõhutava funktsiooni kandja tekkimise. On märkimisväärne, et juba sõnaraamatus on larüngaalklusiili kõikuvus suur ja paljud sõnad on antud mitmes variandis. See näitab, et kõrisulghäälik pole niivõrd rõhumäärsõna enda omadus ning see avaldub eelkõige rõhulises positsioonis.

2.5.8. Käänevormidest kujunenud määrsõnu

Adverbid moodustuvad tihti ajalooliste käändelõppudega, mis säilitavad nüüdse määrsõnaliitena oma arhailise kuju (Hagu, Pajusalu 2020: 29).

2.5.8.1. *Seesütle*

Adverbi *hulgahnaq* 'hulgakesi' puhul on säilinud vanim lõunaestiline inessiivi lõpp *-hna*, mis on tekkinud häälikumuutuse $*s > h$ tõttu (Prillop jt 2020: 298). Läänemeresoome algkeeles moodustati inessiiv, nagu ka teised sisekohahäänded, elemendist *s*, mis kandis vana latiivi funktsiooni, ning sellega liideti lokatiivi lõpp *-na* (Laanest 1975: 102). Praeguse võro keele järgi oleks sõna *hulk* inessiivivorm kas *hulgan*, *hulgah* või arhailisemalt ka *hulgahn*. Kuna lokatiivi lõpule konsonanti ei järgnenud, on *q* jällegi sekundaarne.

2.5.8.2. *Alalütle*

Alalütleva käände ajaloolisest lõpust lähtuva liitega on sõnad nagu *helinälläq* 'helinal', *hubinallaq* 'hubinal, võbinal, väreledes', *hulk'vallaq* 'hulkvel, hulkumas' (vrd 2.5.1.).

Läänemeresoome algkeeles oli adessiivi tunnus **lnA* > **llA* (Prillop jt 2020: 214). Kuna käändelõpul pole konsonanti olnud, võib esinevat *q*-d pidada sekundaarseks. Kuid võib ka arvata, et larüngaalklusiili teket on mõjutanud alaleütleva käände tunnuses **-llen* (Prillop jt 2020: 214).

2.5.8.3. *Rajav*

Määrsõnaliide *-niq* on kujunenud ajaloolisest terminatiivi käändelõpust **-nnik* (Iva 2007: 54), kus larüngaalklusiil on jäänuk kunagisest *k*-st. Sellise määrsõnaliitega sõnad on näiteks *peräniq* 'pärani', *kooniq* 'kuni', *saaniq* 'saadik'.

Paljud nendest sõnadest on ka vana tüvega, hõlmates nii algindoirani laene (*saaniq*, sõnast *saama*), kui ka soome-ugri (*peräniq*, sõnast *pära*) ja uurali (*kooniq*, *kui*) omatüvesid (ETY)

2.5.8.4. *Ilmaütle*

Määrsõnaliited *-ldaq* või *-ndaq* on kujunenud vanast abessiivi käändelõpust. Larüngaalklusiil on abessiivis ajaloolise **-k* jätkaja, vana käändelõpp on olnud **ttAk* (Laanest 1975: 108, Prillop jt 2020: 309).

Sellised sõnad on võro keeles näiteks *massuldaq* 'tasuta', *synakullõmaldaq* 'sõnakuulmatu', *taipamaldaq* 'taipmatu'.

Ka eesti keeles on sõnade vastes esitatud läbi millegi puudumise, ehkki abessiivi asemel on eesti sõnades tihti *tu*-karitiiv.

2.5.8.4.1. Tehislikud sõnad

Sama malli järgi on loodud määrsõnaliitega *-ldAq* ka keeleteaduslik termin *eränäütämäldäq* (sõna-sõnalt *äranäitamata* 'umbisikuline tegumood').

2.5.8.4.2. *-ndAq*-, *-ldAq*-liitega määrsõnade jooni

Selliseid sõnu on VES-s toodud väga palju, olles 47 sõnaga üks suurimaid rühmi. On sõnu, kus on esitatud mõlemad abessiivi lõpud: *asaldaq* / *asandaq* 'asjata'.

2.5.8.2. Kaasaütlev

Kaasaütleva käände tunnusest on kujunenud määrsõnaliide *-gaq*, mida võib näha näiteks sõnades *jalagaq* ‘jala, jalgsi’, *kõrragaq* ‘korruga, äkki’, *väevästligaq* ‘vägisi’. Larüngaalklusiil komitatiivi lõpus on jäänuk ajaloolise postpositsiooni **kansak* lõpukonsonandist **k* (Prillop jt 2020: 311).

Osadel puhkudel asendab komitatiivne *-gaq* teisi määrsõnade moodustusviise.

2.6. Kõrisulghäälik tegusõnades

Larüngaalklusiil esineb verbides *dAq*-infinitiivis või mõnes selle variandis (*-q*, *-dAq*, *-tAq*, *-vvAq*, *-iAq* ja *-Aq*, vrd Iva 2007: 106), kuid *q* ei ole verbides leksikaalne omadus, vaid grammatiline tunnus, mis kindlas vormis esineb: *süvväq* ‘süüa’ puhul on *q* vaid osa *-dAq*-infinitiivi teisendist *-vvAq*, sõna *istuq* ‘istuda’ puhul on *q* ainuke jäänuk vanast *dAq*-infinitiivist. Võro kõrisulghääliku grammatilised funktsioonid on toodud kolmandas peatükis.

2.7. Kõrisulghäälik hüüdsõnades

Hüüdsõnad on muutumatud sõnad, mis väljendavad näiteks tundeid ja jäljendavad heli (EKK), VES-ist võib leida näiteks *nõõq* ‘nõõ!’, *hujuq* (peletamishüüatus), *hõi(q)* ‘hõi, hei’. Sõnadel *nõõq* ja *hujuq* on ühisosa ka käskiva kõneviisiga, seega saaks *q*-d pidada imperatiivseks. Paljud toodud hüüdsõnad on *h*-lõpulised: *võeh*, *tohoh*. Võib täheldada ka *q* ja *h* vaheldumist: *tohoq* ‘tohoh’. Hüüdsõnades on larüngaalklusiil kõikuv.

Ka selle rühma puhul tuleb märkida, et paljud sõnad on sõnaraamatus antud kahes variandis, larüngaalklusiili esinemine on kõikuv. Kõrisulghääliku vähest ja kõikuvat esinemist hüüdsõnades saab seletada pragmaatiliselt – helitut sulghäälikut on raske hüüda. Seega esinebki ta pigem helijäljendavates sõnades või vormides, mida võiks pidada ka imperatiiviks, nt *nõõq!* ‘nõõ!’, *hujuq* ‘peletamishüüatus’, *tsui(q)* ‘peletamishüüatus loomale’.

III KÕRISULGHÄÄLIK GRAMMATIKAS

Larüngaalklusiil esineb lõunaeesti keeles paljudes verbi- ja noomenivormides nii sufiksi osana kui ka üksi. Järgnevalt on käsitletud noomenivorme, seejärel pöördelisi verbivorme nagu pöördelõpud ja kõneviisid, ning käändelisi verbivorme nagu infinitiivid ja partitsiibid.

3.1. Noomenivormid

Noomenikategooriates esineb larüngaalklusiil erinevates käänetes ning mitmuse primaarse tunnusega. Käänetes on *q* ajaloolise **-k* asendaja, mitmuse puhul on kõrisulghääliku ajalooline kuju küsitav.

3.1.1. Käänded

3.1.1.1. Rajav

Rajava käände ajalooliseks tunnuseks rekonstrueeritakse **-nnik*, kus **k* on olnud latiivi sufiks (Prillop jt 2020: 305), millest on arenenud praegune võro larüngaalklusiil. Võro keeles ühildub rajavas käändes täiend põhisõnaga: *suurõniq majaniq, seoniq aoniq*. (Iva 2007: 54)

3.1.1.2. Ilmaütle

Abessiivi ajalooline käändelõpp on olnud **ttAk* (Laanest 1975: 108, Prillop jt 2020: 309). Sõnalõpuline **-k* on säilinud võro keeles larüngaalklusiilina.

Eesti kirjakeele *-ta* lõpule vastab võro keelealal mitu erinevat käändelõppu:

1) *-ldAq*, mida peetakse ablatiivi ja abessiivi kontaminatsiooniks:

majaldaq 'majata', *käsildäq* 'käteta', *lubaldaq* 'loata'

2) *-tAq*, *-ttAq*:

tulõmadaq 'tulemata', *tegemädäq* 'tegemata',

3) *-ndAq*. (Iva 2007: 55, Prillop jt 2020: 309)

ilmas 'andaq 'asjata'

3.1.1.3. *Kaasaütlev*

Võro komitatiivi lõpp on kujunenud kaassõnast **kansak* >> *-gaq*, mille viimane klusiil *k* on võros säilinud larüngaalklusiilina (Nigol 1994: 69, Iva 2007: 55). Kaasaütleva käände lõpp ei allu vokaalharmooniale ega ühildu täiendsõnaga: *ülemäidsi nuppõgaq 'ülemiste nuppudega'*, mitte ***ülemäidsigäq nuppõgaq*.

3.1.2. Mitmus

Larüngaalklusiil on mitmuse nimetavas ainuke mitmuse tunnus (vt nt Nigol 1994: 70, Iva 2007: 43). Kõrisulghääliku olemasolust sõltub sõna tähendus: *söögi 'söögi GEN' vs. söögiq 'toidud', puu 'puu' vs. puuq 'puud'*.

Teistes läänemeresoome keeltes on mitmuse tunnus *-t* (Laanest 1975: 93), mis lubab arvata, et võro larüngaalklusiil on arenenud justnimelt *t*-st. Kui püüda häälikumuutust rekonstrueerida Paul Ariste poolt võimalikuks peetud (1938: 234–235) Lauri Kettuse teooria järgi, kus lõunaeeesti keeles on kahe hääliku vaheetapina esinenud häälikud, mida hääldades moodustati sulg korruga suus ja häälekurdudes (Kettunen 1929: 54), ja võttes arvesse, et näiteks inglise keele murdeis võib *t* häälduda ka koos larüngaalklusiiliga (nt *hat* [εʔt] 'müts') (Gramley, Pätzold 1992: 329–330), võiks võimaliku häälikumuutuse kuluna esitada järgmise jada: **kalat > *kalaʔt > kalaʔ*.

Et aga võro larüngaalklusiil asendab tihti ajaloolist *k*-d, on peetud võimalikuks ka lõunaeeesti ajaloolist *k*-mitmust, millele võiks viidata ka *k*-aines liivi keele pronoomenites: *mēg 'meie', tēg 'teie'* (vt 3.2.2. ja 3.2.3.).

3.2. Verbivormid

3.2.1. Pöördelised verbivormid

3.2.1.1. Pöördelõpud

3.2.1.1.1. Ainsuse teine pööre

Ainsuse teises pöördes esineb vanemates üleskirjutistes võro keeles *-t* kõrval ka pöördelõpp *-dEq* (Iva 2007: 83). Seega võib ainsuse teises pöördes esineda vorme nagu *sa annat* kui ka *sa annadõq* 'sa annad'.

Võib arvata, et *-dEq* oli algselt mitmuse pöördelõpp, mis hiljem üldistus ka ainsuse teise pöördesse ning nüüd saab teda pidada osaks arhailisemast pöördelõpust. Analoogselt on ainsuse ja mitmuse pöörded sarnastunud 1. pöördes. (Nigol 1994: 41)

Ainsuse teises pöördes võib larüngaalklusiil ka lihtminevikus *t* asemel: *anniq* '(sa) andsid', *elliq* '(sa) elasid). (Iva 2007: 91)

3.2.1.1.2. Mitmuse esimene pööre

Kindla kõneviisi mitmuse esimeses pöördes lisatakse nii olevikus kui ka lihtminevikus ainsuse esimesele pöördele pöördelõpp *-miq*: *olõmiq* 'oleme', *teimiq* 'tegime', *saamiq* 'saame' (Iva 2007: 84). Larüngaalklusiilina säilinud ajaloolist konsonanti võib olla aga raske määrata. Eeldusel, et pöördelõpus on mitmuse sekundaarse tunnuseks olnud konsonant, on pakutud selleks *k*-d (**-mmEk*) (vt nt Nigol 1994: 70, Iva 2007: 84). Arvo Laanest märgib aga, et *k* ei pruugi sugugi nii kindel olla – ent ka mitte võimatu –, kuna see puudub isuri Hevaha murdest, mis üldiselt sõnalõpulised *k*-d säilitanud on. Ta toob välja, et Hevaha murdes on mitmuse esimene pööre lõpus *-men*, mille *n*-osist on pakutud vanaks duaali elemendiks. (Laanest 1975: 150)

3.2.1.1.3. Mitmuse teine pööre

Kindla kõneviisi mitmuse teises pöördes esineb larüngaalklusiil nii olevikus kui ka lihtminevikus pöördelõpus *-tiq*, mille algkujuks on peetud vormi **-ttEk: olōtiq* 'olete', *saatiq* 'saate' (vt nt Nigol 1994: 70, Iva 2007: 85).

Ka siin tasub märkida, et Laanest pidas lisaks *k*-le võimalikuks ka ajaloolist *n*-lõppu, rudimendina vanast duaalist (Laanest 1975: 150). Duaali ja mitmuse lõppe on rekonstrueerinud Erkki Itkonen, kelle oletuse järgi olid duaalisufiksidsid **-men* ja **-ten* ning mitmuse lõpud **-mAk* ja **tAk*, tunnuste segunemine (vrd nt *k* ja *h* segunemist seto verbituletistes) on viinud vokaalide ning konsonantide vaheldumiseni (Itkonen 1961, viidatud Prillot jt 2020: 175 järgi). *k*-ainesele annavad aga tuge lõunaeeesti keelele lähedase liivi keele personaalpronoomenid *mēg* 'meie' ja *tēg* 'teie' (vt nt Ariste 1947, Rätsep 1982: 24) ning Tiit-Rein Viitso oletus, et **-k* on olnud mitmuse tunnus personaalpronoomeni lõpus, millest ajapikku kujunesid välja pöördelõpud: **tulek tek* > **tule-ktek* > **tulettek* (Viitso 2001, 2002).

Seega võib praegune larüngaalklusiil mitmuse teise pöörde lõpus olla *n*-aineseline, kuid on tõenäoliselt pärit ajaloolisest **k*-st, mis jätab õhku küsimuse võimalikust *k*-mitmusest vanas lõunaeeesti hõimukeeles.

3.2.1.1.4. Mitmuse kolmas pööre

Võru keeles on mitmuse kolmandal pöördel kaks peamist tunnust, mille avaldamine sõltub ainsuse kolmanda pöörde lõpust (või lõputa vormist). Kui sõna ainsuse kolmanda pöörde tunnus on *-s* < **-ksen* (Laanest 1975: 150–152), liitub mitmuse kolmandas pöördes mitmuse markerina samale tunnusele larüngaalklusiil, mille vahele tekib švaavokaal *E: kaes* : *kaesōq* 'vaatab, vaatavad'. (Iva 2007: 86). Teisalt on mitmuse kolmanda pöörde tunnuseks rekonstrueeritud **-ksek* (Pajusalu 1996: 50) või **-kset* (Iva 2007: 86), mille **sek-* või **set-* on olnud mitmuse kolmanda pöörde tunnus.

Kui sõna ainsuse kolmas pööre on tunnusetu, liitub mitmuses tunnus *-vAq*: *joovaq* 'joovad', mille ajalooline tunnus on olnud *-vAt* (vt nt Nigol 1994: 71, Iva 2007: 86), milles **t* oli mitmuse tunnus: *sööväq* 'söövad', *andvaq* 'annavad'.

Lihtminevikus pole (vähemalt kirjakeeles) mitmuse kolmandal pöördel otsest pöördelõppu, vaid mineviku tüvele lisanduv mitmust väljendav kõrisulghäälik: *anniq* '(nad) andsid', *võtiq*, '(nad) võtsid', *elliq* '(nad) elasid'. Paiguti võib siiski esineda pöördelõpp *-vAq*, mis on ajalooliselt olevikuvormi osa, nii võib esineda ka vorme *võtivaq* / *võtsõvaq* '(nad) võtsid'. (Iva 2007: 92)

3.2.1.2. Kõrisulghäälik kõneviisi tunnustes

3.2.1.2.1. Käskiv kõneviis

Larüngaalklusiil on käskiva kõneviisi ainsuse teise pöördesse *k*-ainesest, mida peetakse ka ajalooliseks oleviku tunnuseks (Laanest 1975: 153): **annak* > *annaq* 'anna'. Mitmuses on teise pöörde ajalooline kuju olnud **-kEt*, millest on tänapäeva võro keelde kujunenud *-gEq/-kEq*: *võtkõq* 'võtke', *söögeq* 'sööge'. (Iva 2007: 98)

Sulev Iva tõstatab oma doktoritöös küsimuse, kas pidada imperatiiviks ka möönva kõneviisi vorme (2007: 97). Et see bakalaureusetöö käsitleb larüngaalklusiili ja selle ajaloolisi vasteid, on siia peatükki loetud ka jussiivi vormid, nagu on seda teinud näiteks Arvo Laanest samuti keele ajalugu käsitlevas raamatus „Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse“ (1975: 153–154). Samuti käsitletakse siin peatükis ka käskiva kõneviisi eitust, mida on peetud nii eraldi keeldkõneks (Keem, Käsi 2002: 51) kui ka eitava kõne osaks (Iva 2007: 102).

Kõrisulghäälik möönva kõneviisi tunnuses *-guq/-kuq* on ilmselt sekundaarne mitmuse tunnus (Iva 2007: 98). Sellised vormid on näiteks *tulkuq* 'tulgu', *tekkuaq* 'tehku', *avitaquq* 'aidaku'. Jussiivi tunnuseks on kasutus ka *-gEq/-kEq*, mis kattub käskiva kõneviisi teise pöörde lõpuga. (Iva 2007: 99)

Larüngaalklusiilil on ka oluline koht eituses. Imperatiivi teises pöördes eelneb eeseituse korral verbile *ärq*: *ärq kaeguq* 'ära vaata', *ärq andkuq* 'ära anna', tagaeituse korral järgneb

verbile *eiq*, mis võib olla ka verbiga kokku hääldatud: *kaegu eiq* ~ *kaegu uiq* 'ära vaata'. Nii ees- kui ka tagaeituses lisandub verbile jussiiviga kattuv tunnus *-kuq/-guq*. Jussiivi eituses lisandub see ka keeldsõnale: *ärkuq kaeguq* 'ärgu vaadaku'. (Iva 2007: 102–103)

3.2.1.2.2. Tingiv kõneviis

Võro keeles esineb kõrisulghäälik mõlemas tingiva kõneviisi tunnuses: *-siq* ja *-nUq*.

-siq on kujunenud vanast lõuna-läänemeresoome konditsionaali tunnusest **-ksi* (Laanest 1975: 154). Vana vorm on võro keeles produktiivne: *olõsiq* 'oleks', *kirotasiq* 'kirjutaks', *väsüsiq* 'väsiks'. Kõrisulghäälik on tekkinud sekundaarselt, kuna ajaloolise konditsionaali tunnuse lõpul pole konsonanti olnud. Arvatavasti on see pärit mitmusevormidest (nt *väsüsiq* '(nad) väsiksid') ning on hiljem üldistunud üldisesse tingiva kõneviisi tunnusesse *-siq*. (Iva 2007: 94). Lisaks esineb kõrisulghäälik konditsionaalis ka tagaeituse korral: *saasi eiq* ~ *saasi-iq*.

Mineviku partitsiibi *nUq*-kujuline konditsionaali tunnus on hilistekkeline ja seda seostatakse peamiselt läänepoolsema võro keelega (Iva 2007: 95): *saanuq* 'saaks, saanuks', *tennüq* 'teeks, teinuks', *võinuq* 'võiks, võinuks', kuid seda esineb ka seto keeles. Kõrisulghäälik on tekkinud siin ajaloolisest *t*-st: **-nUt* > *-nUq* (vt 3.2.3.)

3.2.2. Käändelised verbivormid

3.2.2.1. *dAq*-infinitiiv

Larüngaalklusiil on esindatud kõikides võro keele *dAq*-tegevusnime teisendites, ka siis, kui teisendist puudub *dA*-osis (Keem, Käsi 2002: 46, Iva 2007: 105). Erinevad *dAq*-tegevusnime tunnused tänapäevases võro keeles on *-q*, *-dAq*, *-tAq*, *-vvAq*, *-iAq* ja *-Aq*, mis on kõik tekkinud ajaloolisest tunnusest **-tAk* (vt nt Iva 2007: 106)

Infinitiivi saab luua igast verbist: *istuq* 'istuda', *kõnõldaq* 'kõnelda, rääkida', *kõlistaq* 'helistada', *juvvaq* 'juua', *kaiaq* 'kaeda', *minnäq* 'minna'.

3.2.2.2. Kesksõnad

Võro keeles on larüngaalklusiil kahes kesksõnas: *-nUq* ja *-tUq* (vt nt Iva 2007: 109–112).

3.2.2.2.1. *nUq*-kesksõna

Aktiivi mineviku partitsiibi *-nUq* algkuju on olnud **nUt* (Laanest 1975: 162), millest on aja jooksul kujunenud võro *nUq*-kesksõna. Võro *nud*-partitsiipi on uurinud teiste seas näiteks Mari Mets (2004, 2005). Tema sõnul on *nUq* hakanud larüngaalklusiilita *nU*-ga vahelduma juba põlvkondi tagasi (vt uurimislugu 1.1.) (Mets 2004: 61). Kõrisulghääliku hääldumist mõjutab enim hoopis järgnev segment – kõige tõenäolisemalt hääldub *q* pausi ja helitu häälikuga algava sõna ees. (Mets 2004: 72–73) Ajalooliselt on aga *-nUq* (< **-nUt*) tähistanud ainsust, *-nU* mitmust (< **-nUe* << **-nUte*) (Mets 2005: 70).

3.2.2.2.2. *tUq*-kesksõna

Kõrisulghäälikuga *tUq*-partitsiip on võro keele passiivi mineviku mitmuse vorm, kus ajaloolisele tunnusele *-(t)tU* (Laanest 1975: 162–163) on liitunud mitmuse tunnus **t* (Mets 2005: 74–75, Iva 2007: 111). Ilmselt eesti keele mõjul on uuemas võro keeles *tUq*- ja *tU*-kesksõnad üldistumas, nad ei erista enam mitmust ega käändu (Mets 2005: 74–76).

IV KÕRISULGHÄÄLIK SUULISES KÕNES

Peatükis uuritakse larüngaalklusiili hääldamist läänevõru ja idaseto keeles. Kõrisulghääliku väljahääldumise tendentside selgitamiseks on kasutatud vahemikus 2018–2020 töö autori tehtud salvestisi keelejuhilt Savilöövi külast, Rõuge kihelkonna lääneosast ning 2020. aasta augustis tehtud salvestist Setomaalt Sesniki külast. Keelejuhte on nende nõusolekul salvestatud vabas õhkkonnas, jäädvustamaks tegelikku ning spontaanset kõnet eri teemadel.

Kõrisulghääliku väljahääldumise varieerumise uurimiseks on valitud järgmised lingvistilised faktorid: eeldatavale q -le järgnev segment ja sõna struktuur. Faktorite valikul on arvestatud Mari Metsa tulemustega larüngaalklusiili esinemistingimuste uurimisest *nuq*-partitsiibis (2004) ning Sulev Iva uurimistulemustega sõnastruktuuris (2003, 2005). Varasemates uurimustes on esile toodud ka muid kõrisulghääliku esinemist mõjutavaid faktoreid: lauserõhk (rõhuline positsioon soosib q esinemist), grammatiline vorm (imperatiivis püsivam kui teistes sõnavormides), uuritud on ka sotsiaalset vaheldumist (Mets 2004, Tammekänd 2016, 2017).

Analüüsitavate helifailide transkriptsioonid ning kummagi keele tabelid eeldatava larüngaalklusiiliga sõna, sellele järgneva segmendi, välte, silbiarvuga ning kõrisulghääliku esinemisega on toodud lisades (vt Lisa 2 ja Lisa 3).

4.1. Järgnev segment

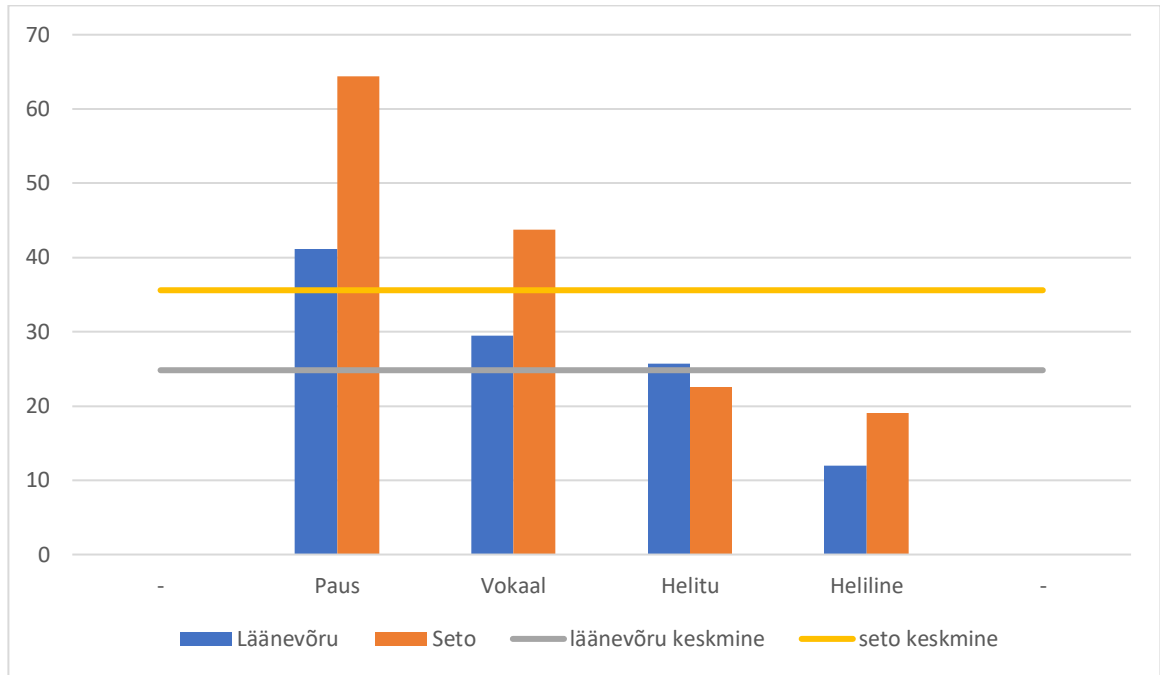
Mari Metsa järgi on eeldatavale kõrisulghäälikule järgnev segment tähtsaim esinemist mõjutav faktor (2004: 113). Reeglipäraselt kõrisulghäälikuga lõppevale sõnale (vt ptk 2 ja 3) saab järgneda vokaaliga, helilise või helitu konsonandiga algav sõna või paus. Siin uuritakse, kuidas sõltub larüngaalklusiili väljahääldumisprotsent järgnevast segmendist.

Olgu mainitud, et esinemiste alla on arvestatud ka assimilatsioonijuhud, kus larüngaalklusiiliga lõppevale sõnale järgneva sõna alguskonsonant gemineerub.

Nagu selgub tabelist 13 ning on näha jooniselt 1, on kõrisulghääliku hääldumistendentsid erinevate segmentide ees läänevõru ja seto puhul sarnased. Mõlema keelekuju larüngaalklusiili hääldamist soosib enim pausieelne positsioon, kus *q* hääldumisprotsent umbes kaks korda keele keskmisest kõrgem, konsonandi ees hääldatakse kõrisulghäälikut keskmisest märgatavalt vähem.

Tabel 13. Reeglipäraselt larüngaalklusiiliga lõppev sõna ning sellele järgnev segment läänevõrus ja setos

Keel	Paus		Vokaal		Helitu konsonant		Heliline konsonant		Kokku	
	Võru	Seto	Võru	Seto	Võru	Seto	Võru	Seto	Võru	Seto
<i>q</i> esineb	21	47	18	21	18	25	11	12	68	105
<i>q</i> ei esine	30	26	43	27	52	86	81	51	206	190
Kokku	51	73	61	49	70	111	92	63	274	295
Hääldusprotsent	41,18	64,38	29,51	43,75	25,71	22,52	11,96	19,04	24,82	35,59

Joonis 1. Larüngaalklusiili häälumisprotsendid järgneva segmenti järgi läänevõrus ja setos

Reeglipäraselt oleks q võinud läänevõrus pausi eel esineda 51 korral, neist häälus 21 (häälusprotsent 41). Seto keeles häälidati pausieelsel positsioonil kõrisulghäälük välja 47 puhul 73-st (64%). Pausieelset kõrisulghäälikut saab seletada kõnetempo langemise ja lauserõhulise positsiooniga.

Samuti on näha, et konsonandieelne positsioon ei soosi kõrisulghääliku häälumist, nii võros kui ka setos on konsonandieelse larüngaalklusiili häälumisprotsent alla veerandi. Kõige vähem häälidati kõrisulghäälikut juhtudel, kui sellele järgnenud segment oli heliline konsonant. Läänevõrus häälidati helilise konsonandi eelne kõrisulghäälük vaid 11 juhul võimalikust 92-st, häälusprotsent 12%, mis on läänevõru keskmisest (ligi 25%) pisut üle kahe korra madalam. Setos häälidati helilise konsonandi eel 12 kõrisulghäälikut võimalikust 63-st, häälusprotsent 19%. Helitu konsonandi ees häälidati larüngaalklusiili mõnevõrra, ent mitte oluliselt rohkem – läänevõrus oli väljahäälusprotsent 26, häälidati 18 sõna 70-st, setos pisut madalam, häälidati 25 sõna 111-st, väljahäälusprotsent 23.

Vokaali eel hääldatakse kõrisulghäälikut keskmisest rohkem – läänevõrus hääldati 61-st võimalikust juhust q välja 18 sõnas, mis teeb väljahääldusprotsendiks 30. Setos hääldus 49 võimalikust vokaalieelsest kõrisulghäälikust 21, väljahääldamisprotsent oli 44%.

Tasub ka tähele panna, et ehkki järgneva segmendi tähtsusjärjekord kõrisulghääliku hääldamisele on läänevõru ja seto keeles sama: paus, vokaal, helitu konsonant, heliline konsonant, on kahe keele vahel tajuda ka teatavat erinevust. Nimelt on läänevõrus sarnane hääldusprotsent pigem helitul konsonandil (26%) ja vokaalil (30%), setos käituvad sarnaselt aga larüngaalklusiilid, mis eelnevad helitule (23%) ja helilistele (19%) klusiilidele. Üldistavalt võetuna vastavad helitu konsonandi ja vokaaliga algavatele sõnadele eelnevad q -lõpulised sõnad läänevõru üleüldisele keskmisele, kus hääldatakse kõrisulghäälik umbes neljandikul juhtudest. Samuti tuleb märkida, et seto keeles esineb kõrisulghäälikut üleüldiselt rohkem.

Larüngaalklusiili suurem hääldumisprotsent seto keeles läänevõru ees on ootuspärane tulemus. Samuti kinnitab see töö seniseid oletusi ning uuringute tuleusi, et kõrisulghäälik hääldub enim välja enne pausi (Nigol 1994, Iva 2003, 2005, 2007, 2013). Üldistavalt võib väita, et kui Vastseliina murrakus häälduvad loetud tekstis umbes pooled kõikidest võimalikest kõrisulghäälikutest (Iva 2007: 44, viitega Iva 2003, 2005), siis peab paika ka Iva oletus, et läänevõru keeles on protsent veelgi madalam (2007: 44), hääldati umbes iga neljas sõna. Mõnevõrra üllatuslikult on ka setos kõrisulghääliku hääldusprotsent idavõrost madalam, hääldub pisut rohkem kui iga kolmas häälikuajalooliselt põhjendatud larüngaalklusiil. Madalamat hääldusprotsenti võib põhjendada ka kõne kaasaegsusega – nii või teisiti on kõik tänapäeva lõunaeeesti keele kõnelejad mõjutatud (põhja)eeesti keelest, kaasaegne lõunaeeesti keel ongi vormilt ebakindlam, teiseks tuleb mainida ka analüüsitava materjali erinevust: Sulev Iva uurimused (2003, 2005) käsitlesid loetud teksti, see töö uuris spontaanset kõnet.

4.2. Sõna struktuur

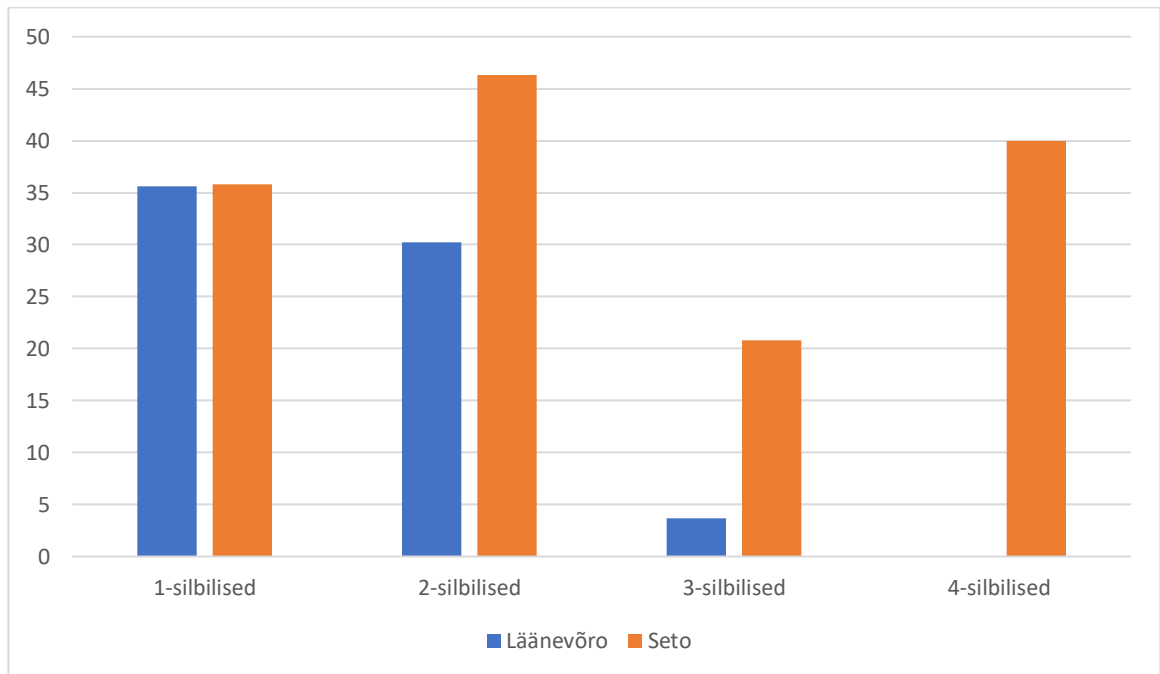
Alapeatükis uuritakse, kuidas mõjutab kõrisulghääliku hääldamist silbiarv ning välde. Selleks on vaadeldud välteid silbiarvude kaupa ning arvutatud kõik hääldusprotsendid nii läänevõrus kui ka setus. Eeldatavasti mõjutab välde enim 2-silbilisi sõnu (Mets 2004, Iva 2003, 2005).

Märgitud on kolm erinevat esinemisvõimalust: kõrisulghäälik esineb, kõrisulghäälik ei esine, kõrisulghäälik esineb järgneva konsonandi gemineerumisena kahe sõna piiril. Lisaks on märgitud ka tulp "sekundaarne", kuhu on toodud võimalikud juhud sõnadest, kuhu larüngaalklusiil on tekkinud sekundaarselt ning sel ei ole keeleajaloolist häälikulist ajendit. Et töös uuritakse reeglipärase kõrisulghäälikute hääldamist, pole sekundaarseid kõrisulghäälikuid väljahääldusprotsenti arvestatud.

Tabelis 14 ja joonisel 2 on kujutatud kõrisulghääliku väljahääldamise sõltuvust silbiarvust. On näha, et läänevõrus häälduvad enim ühe- ja kahesilbilised ja üksikud kolmesilbilised sõnad, samas kui setos paistab üldisest foonist hälbivat vaid kolmesilbilise sõnade kõrisulghääliku esinemine, jättes ühe näite viiesilbilistest sõnadest arvestamata.

Tabel 14. Silbistruktuuri mõju kõrisulghääliku hääldumisele läänevõru ja seto keeles

	Esineb		Ei esine		Sekundaarne		Hääldusprotsent	
	Võro	Seto	Võro	Seto	Võro	Seto	Võro	Seto
1-silbilised	21	34	38	61	2	5	35,59	35,79
2-silbilised	45	50	104	58	1	3	30,20	46,30
3-silbilised	2	16	52	61	-	-	3,70	20,78
4-silbilised	-	4	11	10	-	-	0	40
5-silbilised	-	1	1	-	-	-	0	100

Joonis 2. Silbistruktuuri mõju kõrisulghääliku esinemisele läänevõru ja seto keeles

4.2.1. Ühesilbilised sõnad

Ühesilbilised sõnad võivad olla näiteks pronoomenid *miiq* 'meie', *nuuq* 'nood', aga ka tegusõnad, kus kõrisulghäälik peaks esinema eitusvormides: *es saaq* 'ei saanud', *ei näeq* 'ei näe'. Potentsiaalsete kõrisulghäälikuga ühesilbiliste sõnade hulgas on ka rõhulises positsioonis esinevad rõhumäärsõnad *ka(q)* ja *no(q)* ja lühikesed personaalpronoomenid *ma(q)*, *sa(q)*.

Läänevõru kolmes salvestuses võis larüngaalklusiil reeglipäraselt esineda kuni 59 ühesilbilises sõnas. Reeglipärasest 59-st juhust esines larüngaalklusiil väljahääldatuna või assimilatsioonina 21 juhul, mis teeb esinemisprotsendiks 36, mis on üle läänevõru üldise keskmise (ligi 25%). Kõrisulghäälikuta hääldati 38 sõna, kus reeglipäraselt oleks võinud *q* olla.

Setos esines ühesilbilistes sõnades kõrisulghäälikut koos assimilatsiooninähtusega ja 34 korral reeglipärasest 95-st, mis teeb väljahääldeprotsendiks 36%, mis vastab tänapäeva seto üldisele keskmisele.

Mitmel juhul esines kõrisulghäälik ka sekundaarselt. Läänevõrus oli kaks juhtu, kus *q* esines suulisele kõnele omases mõttepausiga seotud korduses *ja-jaq*. Ühel korral esines kõrisulghäälik enne pausi, teisel juhul enne täishäälikuga algavat sõna: *ja-jaq oll' pankalännü ja*. Et sõna *ja* lõpus pole klusiili ajalooliselt olnud ning *q* ei kanna siin ka mingit grammatilist funktsiooni, tuleb tõdeda, et kõrisulghäälik esineb neil puhkudel sekundaarselt, ajaloolise põhjendusega. Sarnast tendentsi on kirjeldanud ka Liina Tammekänd (2016: 214–218, 223; 2017: 37–39, 41). Setos esines sekundaarne kõrisulghäälik viiel puhul, need sõnad on *oll'q* (2x), *kirq*, *seeq*, *laoq*. Larüngaali sõna *oll'* lõpus võib põhjendada lausungi lõppemisega ning sellest tekkinud sekundaarse *q*-ga, ülejäänud kolme sõna puhul on ilmnunud kõnevoorus katkestus ning järgnenud eneseparandus. Parandusmarkeriks osutunud katkestatud sõnas on kõrisulghääliku esinemine harilik suulisele keelele omane nähtus. Siiski on nad siies arvestuses loetud sekundaarsete kõrisulghäälikute alla, kuna töö käsitleb *q* keeleajaloolisi ajendeid.

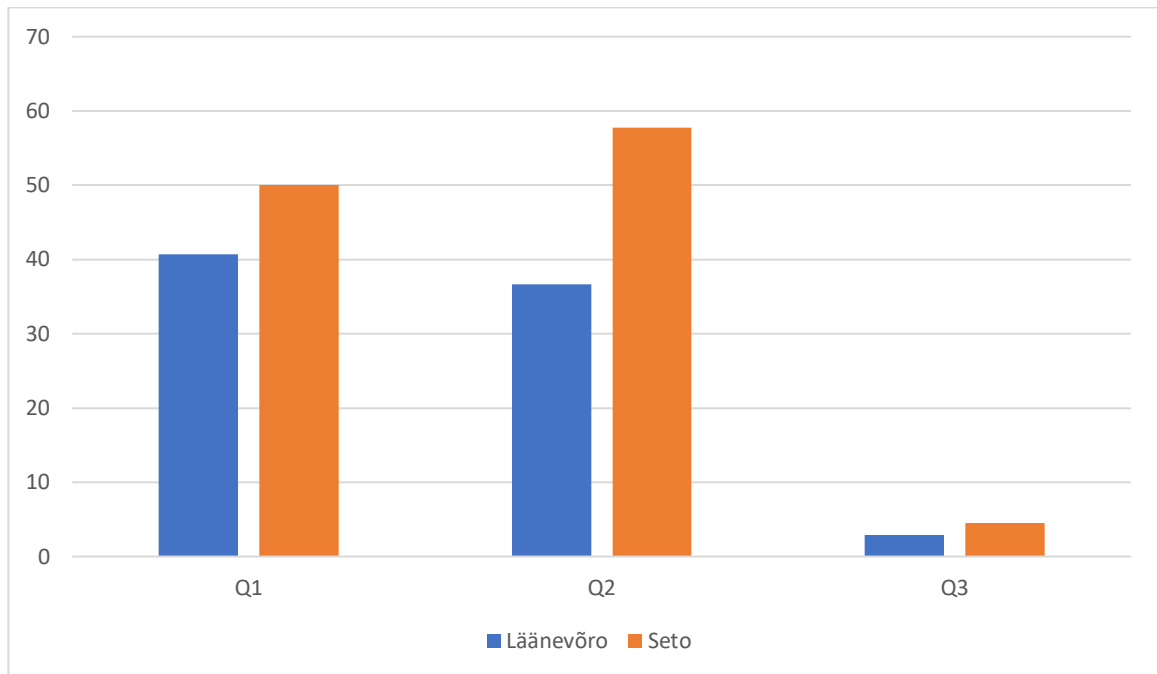
Nii läänevõru kui ka setos hääldub umbes iga kolmas esmavärteline sõna. Statistikat võis mõjutada ka tõsiasi, et arvestusse kuuluvad rõhulises positsioonis personaalpronoomenid ja rõhumäärsõnad. Rõhuline positsioon aga soosib kõrisulghääliku hääldamist (Iva 2007: 44).

4.2.2. Kahesilbilised sõnad

Nagu võib näha tabelist 15 ja jooniselt 3, mõjutab kõrisulghääliku esinemist kahesilbilistes sõnades suuresti välde. Nii läänevõrus kui ka setos soosib esma- ja teisevärteline kahesilbiline sõnastruktuur larüngaalklusiili esinemist, kolmandavärtelisi kahesilbilisi sõnu, mis lõpeksid *q*-ga, peaaegu ei olegi.

Tabel 15. Kõrisulghääliku esinemine ning välde läänevõru ja seto kahesilbilistes sõnades

Välde	Läänevõru			Seto		
	Esineb	Ei esine	%	Esineb	Ei esine	%
Q1	22	32	40,74	7	7	50
Q2	22	38	36,67	41	30	57,75
Q3	1	34	2,86	1	22	4,55

Joonis 3. Kõrisulghääliku esinemine ning välde läänevõru ja seto kahesilbilistes sõnades

Esmaväteliste sõnade hulka kuuluvad näiteks mitmed mitmusevormid: *veleq* 'vennad' või mineviku eitusvormelid *es olõq* 'ei olnud', aga ka kõik muud sõnad ja lõpud, kus larüngaalklusiil oleks võinud potentsiaalselt esineda (vt ptk 2 ja 3). Läänevõru salvestistel on esmaväteliste kahesilbiliste sõnade lõppu hääldatud ajalooliselt põhjendatud *q* 41% juhtudest, mis ületab tublisti keskmist kõrisulghääliku hääldamisprotsenti (ligi 25%). Siin võib näha, kuidas läänevõru kõneleja hakkab "hõkitama" näiteks eitusvormides: *es olõq* 'ei olnud', *es päseq* 'ei pääsenud', *ei usuq* 'ei usu'. Ka setos on esmaväteliste kahesilbiliste sõnade kõrisulghääliku väljahääldeprotsent 50 keskmisest (35%) kõrgem. Oli näha, kuidas *q*-d olid järjekindlalt mitmuse nominatiivi lõpus: *veleq* 'vennad', *aidaq* 'aidad', *mõnõq* 'mõned'.

Ühel juhul esines kahesilbilistes sõnades läänevõrus larüngaalklusiil, millel polnud häälikuloolist ajendit: *sinnä kinu? sääil* 'sinna kino seal'. Võib eeldada, et keelejuht on lausungi keskel alustanud ümbertegemist ning püüdis asendada sõna *sinnä* adessiivivormiga *sääil*, sel juhul on larüngaalklusiil sõna *kinu* 'kino' lõpus sõna katkestamisega kaasnev suulisele kõnele üldiselt omane nähtus.

Kõrget väljahäldamisprotsenti, mis vastas nii läänevõrus kui ka setus umbes pooleteistkordsele keskmisele, võis täheldada ka teiseväteliste kahesilbiliste puhul. Läänevõrus hääldati larüngaalklusiil 22 kahesilbilise teisevätelise sõna lõppu võimalikust 60-st juhust, mis teeb hääldeprotsendiks 41%. Võis näha, kuidas läänevõru kõneleja lisab *q* ka *dAq*-infinitiivi, *nUq*-partitsiibi ja erinevate määrsõnade lõppu: *minnäq* 'minna', *kooluq* 'surnud', *siiaq* 'siia'. 2020. aasta läänevõru salvestises oli kõnes kvotatiivi funktsioonis kasutatud palju kindla kõneviisi ennemineviku vorme (nt *tuu oll' vana mõtsavaht olnu?* 'see oli vana metsavaht olnud') – et keelejuht siiski kahel korras larüngaalklusiili välja hääldas (neist ühe siiski assimilatsioonina), tuleb kõiki neid vorme pidada kohaks, kus *q* eelduslikult esineda võiks. Ka seto keeles on teiseväteliste kahesilbiliste sõnade *q* väljahäldamisprotsent kõrge, esinedes 41 korral teoreetilisest 71-st (58%). Ka siin on näha, kuidas keelejuht hääldab *q* määrsõna *sinnäq* 'sinna' lõppu, mitmuse tunnusega käändes *tsuvvaq* 'pastlad' ja pöördes *saiavaq* '(nemad) said'. Kahel juhul esines setos kahesilbilistes sõnades sekundaarne kõrisulghäälik: *siskoq* '(nimi)', *riigiq* 'riigi (gen.)'. Mõlemal puhul oli tegu pauseelse positsiooniga, kus lausejärg oli kõnelejal kadunud ning otsiti sõnu.

Kolmandavätelisi kahesilbilisi sõnu oli kummaski keeles ainult üks: *vaesõq* 'vaesed' läänevõrus ning *kümneq* 'kümne' setos. Mõlemal puhul võib väita, et tegu oli sekundaarse *q*-ga, kuna mõlemal juhul järgnes ümbertegemine: *vaesõq* asendati ainsuse vormiga *vaenõ* 'vaene', *kümneq* esines pikemas setokeelses järjeotsimisjadas *mis tä oll' säitsmekümneq päl öösel aastagal vai edimädsel* 'mis ta oli.. seitsmekümne peal öösel aastal või esimesel'. Sõnale *vaenõ* eelnenud mitmusevormi puhul ei tea, kas tegu oli mitmuse tunnuse või suulisele kõnele omase ümbertegemisele eelneva kõrisulghäälikuga. Setos esindunud *kümneq* 'kümne (gen.)' on kindlasti sekundaarne *q*.

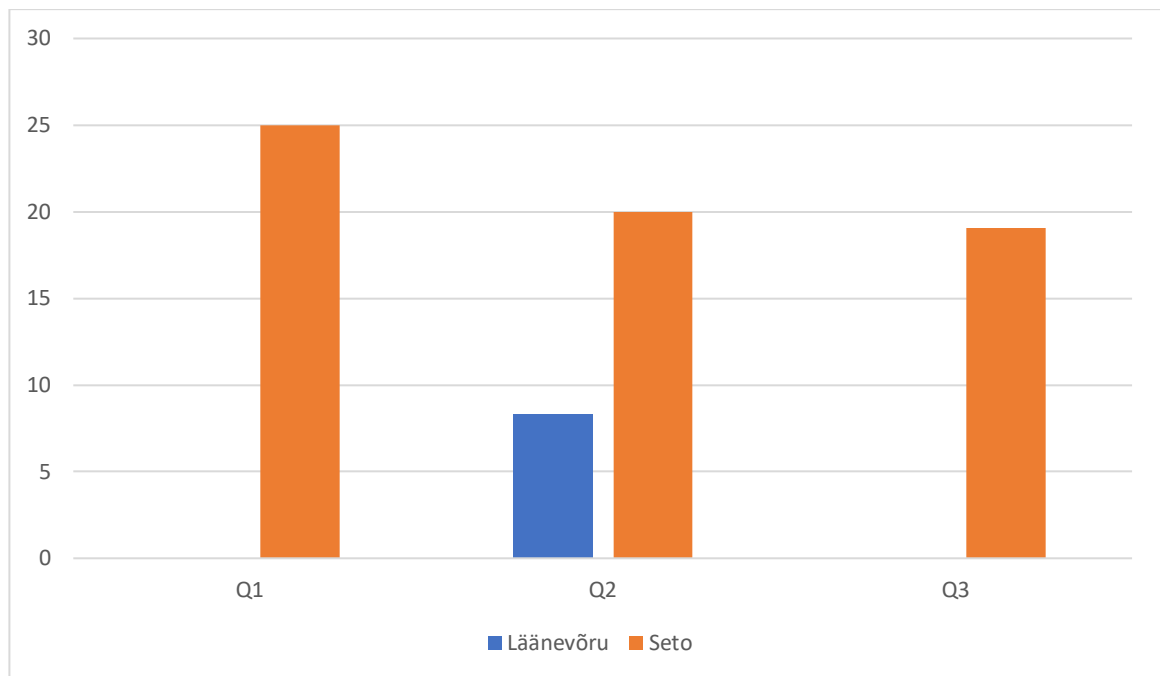
4.2.3. Kolme- ja enamasilbilised sõnad

Nagu on näha tabelist 16 ja jooniselt 4, siis läänevõrus kolmesilbilistes sõnades larüngaalklusiili peaaegu ei hääldatagi, kuid setos küll. Läänevõrus hääldati kolmesilbilistes sõnas 52 võimalikust juhust larüngaalklusiil välja vaid kahel korral, sõnades *lõigatuq* 'lõigatud' ja *määndsegiq* 'mingid, mingisugused'. Setos oli kolmesilbilistes sõnades *q*

väljahäldamisprotsent küll keskmisest madalam – koos assimilatsiooninähtusega hääldati kõrisulghäälikut 16 korral eeldatavast 61-st, mis teeb väljahäldusprotsendiks 21% –, kuid siiski saab rääkida kõrisulghäälikust kolmesilbiliste sõnade lõpul.

Tabel 16. Kõrisulghääliku esinemine ning välde läänevõru ja seto kolmesilbilistes sõnades

Välde	Läänevõru			Seto		
	Esineb	Ei esine	%	Esineb	Ei esine	%
Q1	-	23	0	4	12	25
Q2	2	22	8,33	8	32	20
Q3	-	7	0	4	17	19,05

Joonis 4. Kõrisulghääliku esinemine ning välde läänevõru ja seto kolmesilbilistes sõnades

Ka siin peatükis mängis läänevõrus statistilist rolli kvotatiivi tähenduses kasutatud ennemineviku *oll' + -nUq* vormid, mida kasutati 13 korral. Siiski jäi kolmesilbilistes sõnades kõrisulghäälik hääl dumata ka mitmusevormides (nt *seerigu* 'säärükud, kummikud'),

komitatiivi pöördetunnuses *-gaq* (nt *valvõga* 'valvega'), *dAq*-tegevusnimes (*vedädä* 'vedada'). Setos kuuleb kõrisulghäälikut näiteks vormides *külmäniq* 'külmunud', *lätsimeq* 'läksime'.

Kolmesilbiliste sõnade puhul ei saa täheldada, et välde kuidagi kõrisulghääliku hääldamist mõjutaks. Setos püsib kolmesilbiliste sõnade kõrisulghääliku väljahääldamisprotsent ühtlaselt 20 ümber, läänevõru hääldatud kaks sõna olid aga mõlemad teises vältes.

Tabelist 17 on näha, et neljasilbiliste sõnade lõpus esineb larüngaalklusiil ainult seto keeles. Ehkki enamikul juhtudel jäi kõrisulghäälik hääldamata, kinnitab tõik, et larüngaalklusiil hääldati neljasilbiliste sõnade lõppu 4 juhul potentsiaalsest 14-st (28,57%), taaskord väidet, et lõunaeesti keeles, eriti setos, hääldub kõrisulghäälik ka nelja- ja enamasilbilistes sõnades. Need sõnad olid *kõnõlivaq*, *lipitsõsõq*, *hobõsõgaq*, *kotakõsõq*. Samuti hääldus kõrisulghäälik salvestuse ainsas viiesilbilises sõnas *vanõmbidõgaq*.

Tabel 17. Kõrisulghääliku esinemine ning välde läänevõru ja seto neljasilbilistes sõnades

Välde	Läänevõru			Seto		
	Esineb	Ei esine	%	Esineb	Ei esine	%
Q1	-	6	0	2	6	25
Q2	-	3	0	2	2	50
Q3	-	2	0	-	2	0

Ehkki näiteid on vähe ning nende põhjal ei saa teha kindlaid järeldusi, võib neljasilbiliste sõnade kõrisulghääliku hääldamisel täheldada sarnast tendentsi kahesilbiliste sõnadega (vt 4.2.2), kuna seto keeles häälduvad pigem esma- ja teisevärtelised sõnad.

4.2.4. Kokkuvõte

Kõrisulghääliku väljahääldamisprotsent on eri sõnastuktuurides kõikuv. Jättes kõrvale setos välja hääldatud kõrisulghääliku ainsas viiesilbilises sõnas, selgus, et enib hääldub kõrisulghäälik kahesilbiliste sõnade teisevärtelistes sõnades seto keeles (58%) ning esmavärtelistes sõnades läänevõru keeles (41%). Läänevõrus väheneb larüngaalklusiili

väljahääldamisprotsent alates kolmandast silbist oluliselt ning alates neljandast silbist see ei hääldugi. Setoski on kolmesilbiliste sõnade väljahääldusprotsent madalaim (umbes 20%).

Läänevõru keelt on ennegi peetud kulunumaks, kus larüngaalid *h* ja *q* häälduvad vähem kui arhailisemates idavõro ja seto kõnepruukides (Keem, Käsi 2002: 31–32; Iva 2003, 2005, 2007; Mets 2004). Sulev Iva oletus, et spontaanses kõnes, eriti läänevõrus, on keskmine kõrisulghääliku väljahääldusprotsent madalam kui Vastseliina murraku kõnelejate loetud teksti puhul (Iva 2003, 2005, 2007), pidas paika. Läänevõrus ei küüni hääldusprotsent ka kõrisulghääliku esinumiseks kõige soodsamatel tingimustel üle 50% piiri.

Esile tuleb tõsta suuremat kõrisulghääliku väljahääldamisprotsenti seto keeles, sõltumata eeldatavale kõrisulghäälikule järgnevast segmendist või silbistruktuurist. Selline tulemus oli ootuspärane. Seto keeles esineb kõrisulghäälikut rohkem nii ühe-, kahe-, kolme- kui ka neljasilbilistes sõnades. Ehkki järgnev segment mõjutab mõlemat keelt sarnaselt: pausieelne positsioon soodustab *q* esinemist, konsonandieelses positsioonis *q* pigem ei hääldu, on setos kõrisulghäälik säilinud paremini. Vaid kolmandaväteliste kahesilbiliste sõnade puhul võib rääkida sarnastest nullilähedastest tulemustest.

Üldises plaanis võib aga tõdeda, et tänapäeva lõunaesti keeltes ongi *q* väga varieeruv, kuid kõrisulghääliku hääldumiseks soodsad ja ebasoodsad tingimused on nii läänevõrus kui ka setus samad ning vastavad senistele uurimustulemustele.

5. SÕNAALGULINE KÕRISULGHÄÄLIK

Algushäälik, mille kohta on kasutatud ka terminit *anlaut* (nt Saareste, Pürkop 1925), on konsonant sõna või silbi alguses, enne silbi tuuma. On keeli, kus silp ei saa alata silbi tuuma vokaaliga ning selle ette tekib epenteetiline larüngaalklusiil, näiteks heebrea ja araabia keeles hääldub nimi Aabraham [ʔaβrāhām].

Mõneti võib larüngaalklusiiga hääldatud ja algushäälikuta silpi pidada tõlgendamise küsimuseks, näiteks standardiseeritud saksa keeles ja araabia keeles hääldatakse larüngaalklusiil kahe sõna vahele, kui teine sõna on algab vokaaliga. Saksa tavas peetakse sõna endiselt vokaalialguliseks, araabia keeleteaduses kõneldakse sel juhul konsonandialgulisest sõnast.

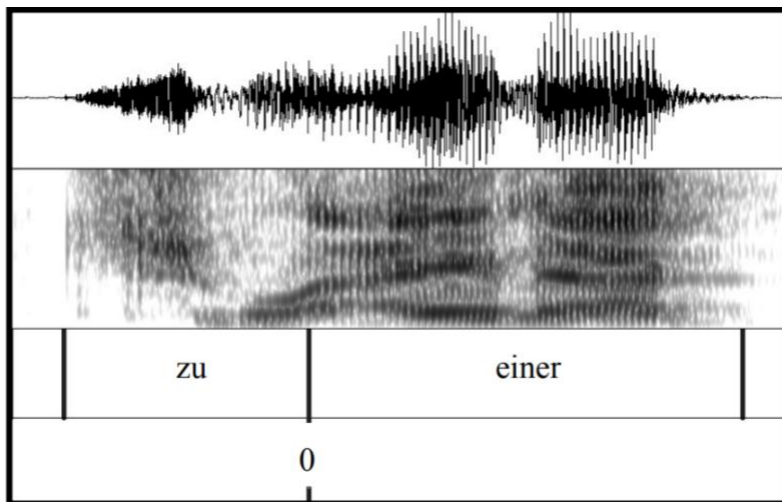
Peatükis antakse lühiülevaade sõnaalgulise larüngaalklusiili olemusest, tuuakse näiteid ja saksa ja soome keele analoogilisest nähtusest ning kõrvutatakse neid töö tarvis tehtud võro- ja setokeelsete salvestistega.

5.1 Sõnaalgulise kõrisulghäälik saksa keeles

Saksa keeles esineb kõrisulghäälik sõna alguses. Saksa foneetik Klaus J. Kohler märgib 1994. aasta artiklis, et pausi järel larüngaalklusiil pigem hääldub kui ei hääldu ning rõhulised vokaalid soosivad kõrisulghääliku esinemist rohkem kui rõhutud vokaalid. Lisaks toob ta välja, et enim hääldub larüngaalklusiil välja klusiilide järel ning enne rõhulisi vokaale. (Kohler 1994: 38–51)

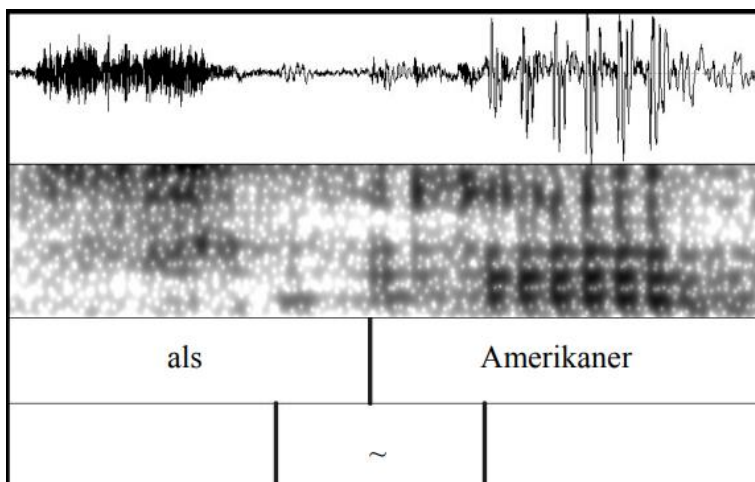
Lihtsustavalt võib väita, et vokaaliga algava sõna alguses võib olla kas vokaal, kõrisulghäälik või nende vahepealne larüngalisatsioon.

Joonisel 5 on näha, et kahe sõna vahel ei ole kõrisulghäälikut, spektrogrammil ei ole häälekurdude sulgemist näha. Esimese sõna lõpuvokaal *u* läheb sujuvalt üle järgmise sõna algusvokaaliks *a*.

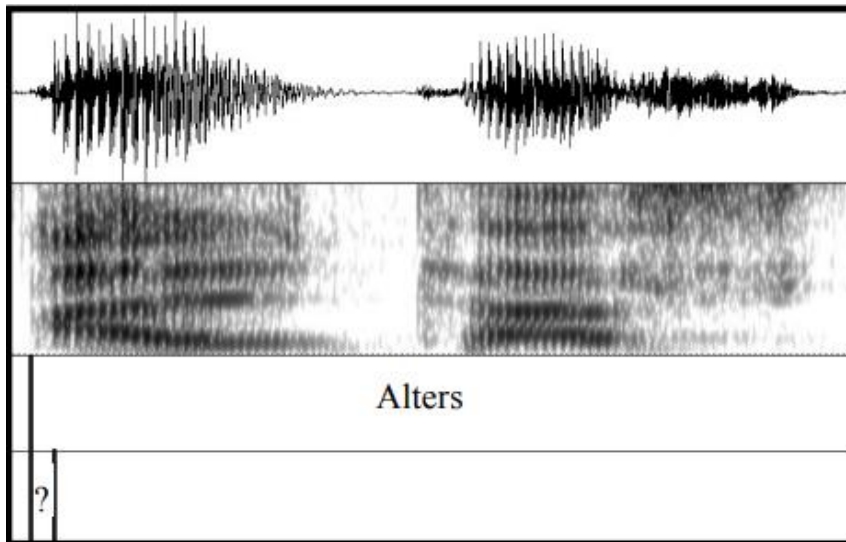
Joonis 5. Kõrisulghäälikuta hääldatud saksakeelne sõna. (Pompino-Marschall, Žygis 2010: 6)

Joonisel 6 on näha, et kahe saksakeelse sõna vahel on larüngalisatsioon, mida ingliskeelse terminiga on kutsutud *creaky voice*. Seda võiks pidada kõrisulghääliku nõrgemaks variandiks, kus häälekurrud ei ole täielikult sulgunud.

Joonis 6. Sõnaalguline larüngalisatsioon saksakeelses sõnas *Amerikaner* (Pompino-Marschall, Žygis 2010: 6)

Joonisel 7 on näha saksa keeles esinduvat sõnaalgulist kõrisulghäälikut, mille kestus on 18 ms.

Joonis 7. Sõnaalgulise kõrisulghäälikuga saksakeelne sõna *Alters* (Pompino-Marschall, Žygis 2010: 7)

5.2. Sõnaalguline kõrisulghäälik soome keeles

Soome keeles on sõnalõpulised *k*-d (nt imperatiivis, eituses) ning osalt ka *h*-d (nt **veneh* > *vene* 'paat') kadunud. Kui lõunaeesti keeles on neist arenenud larüngaalklusiil, ei saa soome keele kohta otseselt nii väita, kuna üksiksõnade lõpus mõõdetavat klusiiliainest enamasti ei ole. Martti Rapola järgi on sõnalõpuline *k* esinenud Savo murdeis veel 19. sajandi lõpulgi ning selle asemel on tekkinud just larüngaalklusiil (Rapola 1966: 302).

Soome *s* on larüngaalklusiil uuritud ja palju tähelepanu saanud nähtus. Arutelu on tekitanud ka sobiva termini leidmine – kõrisulghääliku esinemise nimetamiseks suulises kõnes on kasutatud termineid *jäänöslopuke*, *alkukahdennus* ja *loppukahdennus*, mis viitavad assimileerumisnähtusele.

Jäännöslopuke on termin, mida on kasutanud Osmo Ikola (nt 1953), kelle tõlgenduse järgi polegi see häälik, vaid jäänuk kunagisest *k*-st ja *h*-st (1974: 21).

Loppukahdennus (lõpugeminatsioon) on termin, mida on kasutanud Terho Itkonen, kelle tõlgenduse järgi see on teatud sõnavormide lõpus olev järgmise algkonsonandi geminatsioon (*kahdennus*). Nähtus ei ole aga absoluutne, sest üksiksõna lõpus (nt *tule*, vrd *tulõq*) ei ole midagi mõõdetavat. (Itkonen 1969: 213)

Eelnimetatud kaks terminit eeldavad, et läänemeresoome algkeele sõnalõpulise **-k* jätkaja on praeguses soome keeles morfofoneem { x }.

Fred Karlsson ja Jaakko Lehtonen on kasutanud terminit *alkukahdennus*, mis oleks üldine termin kirjeldatud nähtusele, kus kunagised *k*- ning *h*-lõpulised sõnad assimileeruvad järgneva konsonandialgulisel sõnaga. (1977: 74–79)

5.2.1. Esinemistingimused soome keeles

Nähtus ilmneb, kui kunagine **k-*, **h-* vms lõpuline sõna eelneb konsonandialgulisele sõnale ning kahe sõna piirile tekib geminaat või larüngaalklusiil. Geminatsioon kahe sõna piiril arvatakse olevat vanem kui **k* kadu. (Itkonen 1975: 377, viidatud Karlsson, Lehtonen 1977: 80 järgi)

$$\{ x \} \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \emptyset \text{ enne pausi, mõningatel juhtudel } V \text{ ees} \\ /ʔ(ʔ)/ V \text{ ees} \\ /C_x/ \text{ enne } /C_x/ \end{array} \right\}$$

(Karlsson 1973: 9)

Vokaalialgulisel sõnal ees võib esineda aga larüngaalklusiil või selle geminaat, mis on keeleteadlaste seas küsimusi tekitanud. Nimelt kui teistes sõnapaarides on gemineerunud teise sõna algushäälik, oleks kõrisulghääliku geminaadi puhul sel juhul alust oletada, et soome keeles algavad kõik vokaalialgulised sõnad larüngaalklusiiliga. Karlsson ning Lehtonen väidavad, et tegelikult ei ole soome keeles *ʔ* ja *ʔʔ* vastandust, soome keeles ei ole

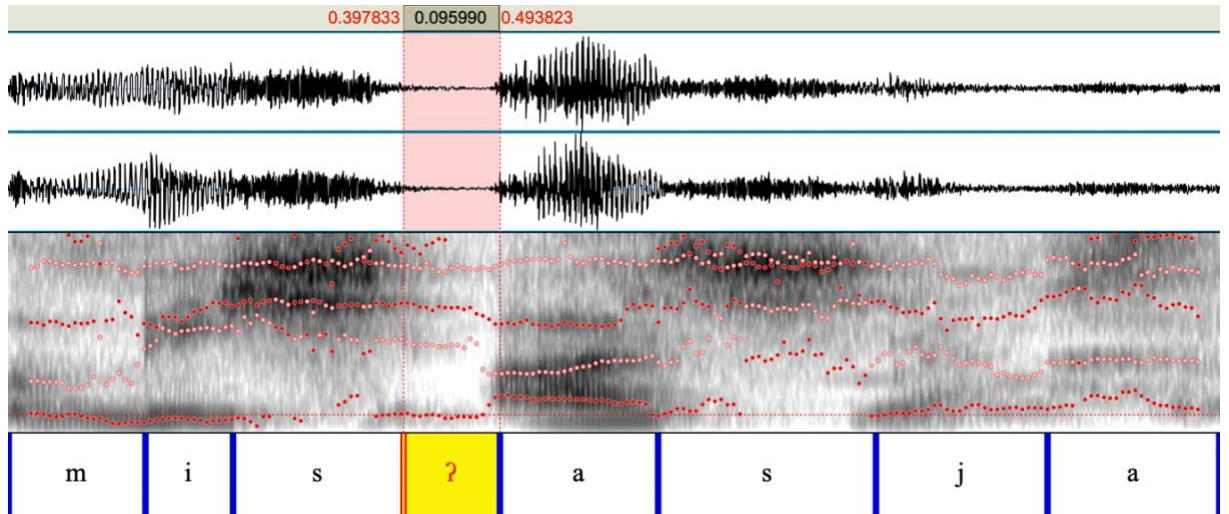
larüngaalklusiil üldse iseseisev ega teistega võrdne foneem, vaid segmentaalne junktuurinähtus. (Karlsson, Lehtonen 1977: 58)

Tasub näha kahe keele sarnaseid võimalusi antud nähtusega opereerimisel. Ka lõunaeesti keeles on kirjeldatud larüngaalklusiili assimileerumist järgneva sõna alguskonsonandiga (nt Nigol 1994: 72, Iva 2003: 79–80).

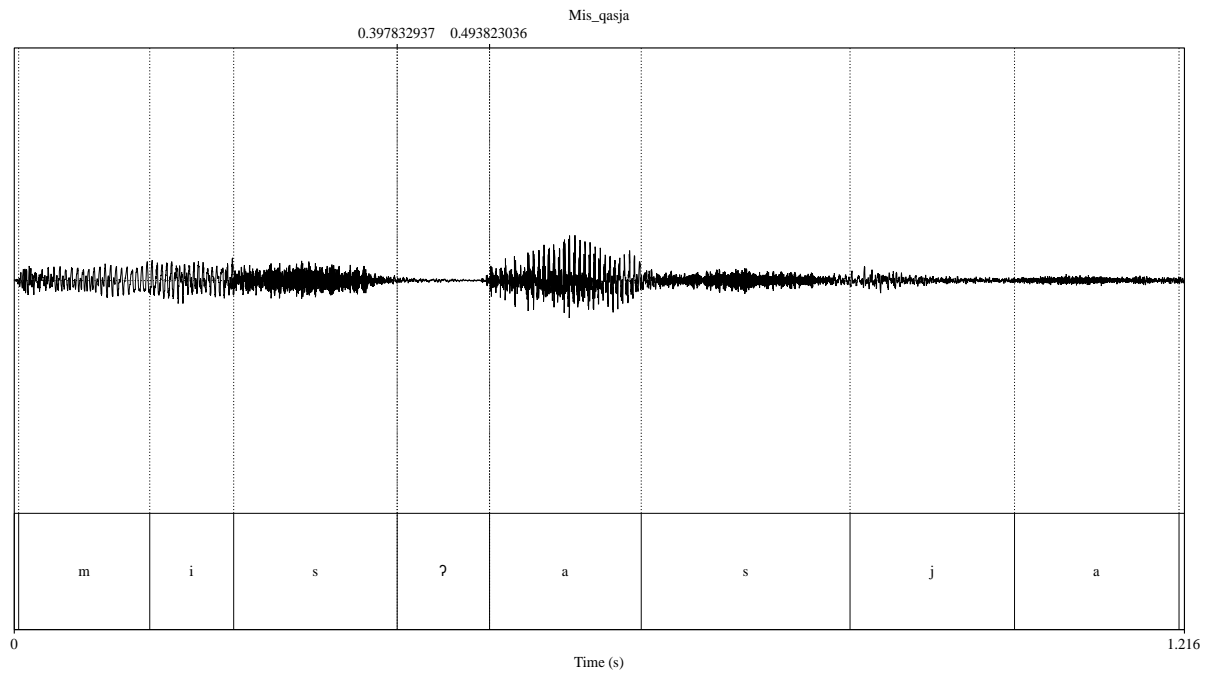
5.3. Sõnaalguline kõrisulghäälik lõunaeesti keeles

Eelnevatest peatükkidest selgus, et kõrisulghäälikul on mitmeid funktsioone ning ta võib esineda nii lõppudes, liidetes ajaloolise klusiili jätkajana kui ka lauserõhust sõltuvalt sekundaarsena lausungi või sõna lõpus. Töö analüüsiva peatüki tarvis uuritavatest salvestistest ilmnis, et teatavatel juhtudel võib kõrisulghäälik lõunaeestis esineda ka sõna alguses.

Joonistelt 8 ja 9 on näha läänevõru keelejuhi hääldatud sibilandile järgnevat sõnaalgulist kõrisulghäälikut, mille pikkus on 96 ms. Kõrisulghäälikule järgnev vokaali *a* alguses on näha kähinat, mis on vanema kõneleja puhul loomulik. Sellises positsioonis kannab kõrisulghäälik rõhutavat funktsiooni.

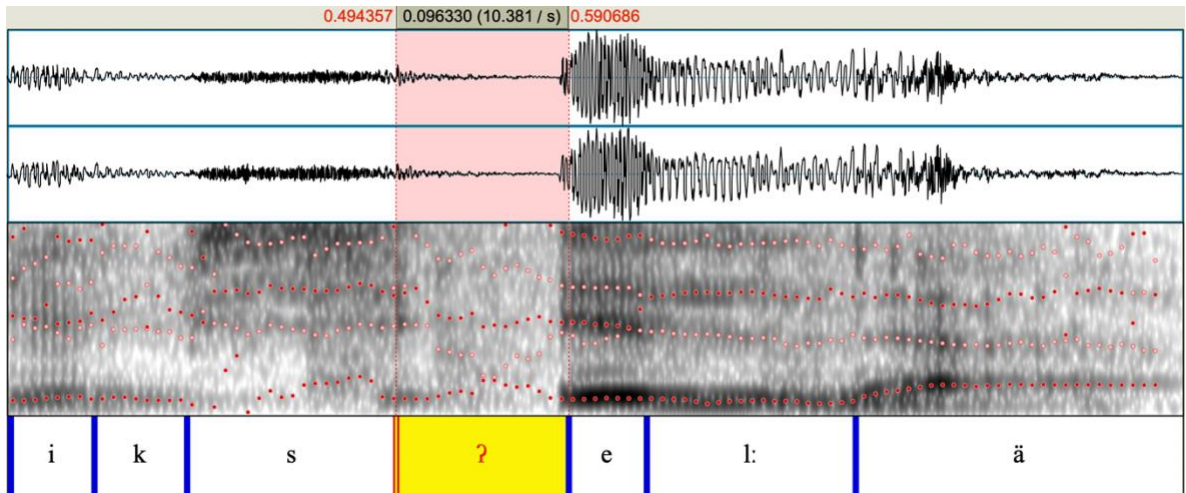
Joonis 8. Läänevõrus häälstatud sõnaalguline kõrisulghäälik pikkusega 96 ms

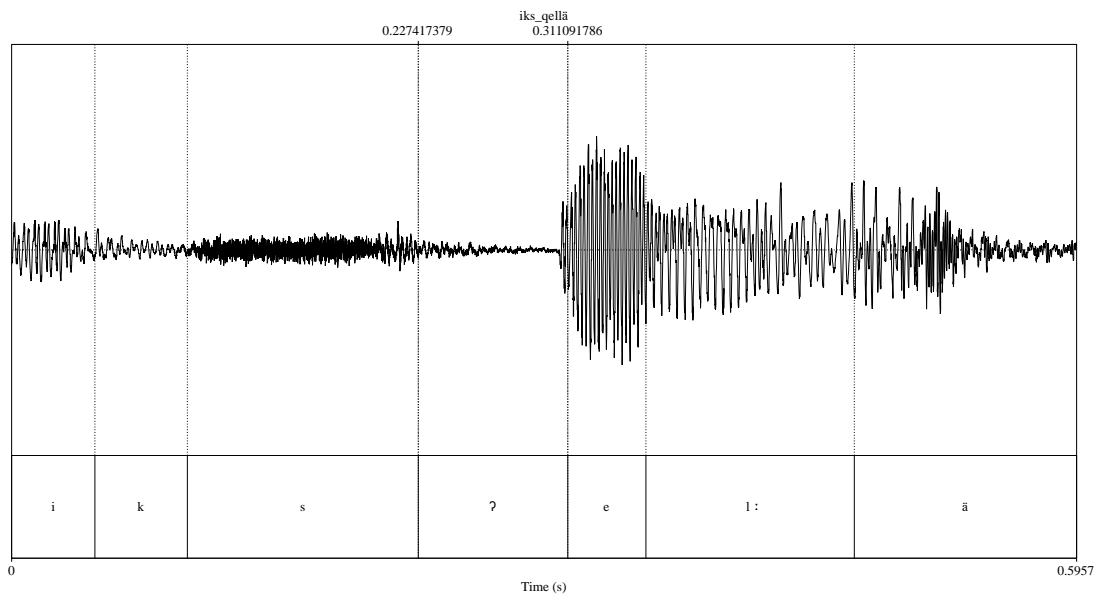
Joonis 9. Läänevõrus häälstatud sõnaalguline kõrisulghäälik pikkusega 96 ms

Sibilandile *s* järgnev kõrisulghäälik esines ka idaseto salvestusel (vt joonised 10 ja 11). Tasub ka tähele panna, et ehkki seto keeles on kõrisulghäälik hästi säilinud, ei hääldu siin enam reeglipärast sõnalõpulist kõrisulghäälikut, kuigi täidetud on kõik häälalumist soodustavad

kriteeriumid: pauseelne positsioon, teisevälteline kahe silbiline sõna (vt ptk 4). Võib eeldada, et loomulikuma kõnevoe tagamiseks on välditud kaht kõrisulghäälikut ühes sõnas.

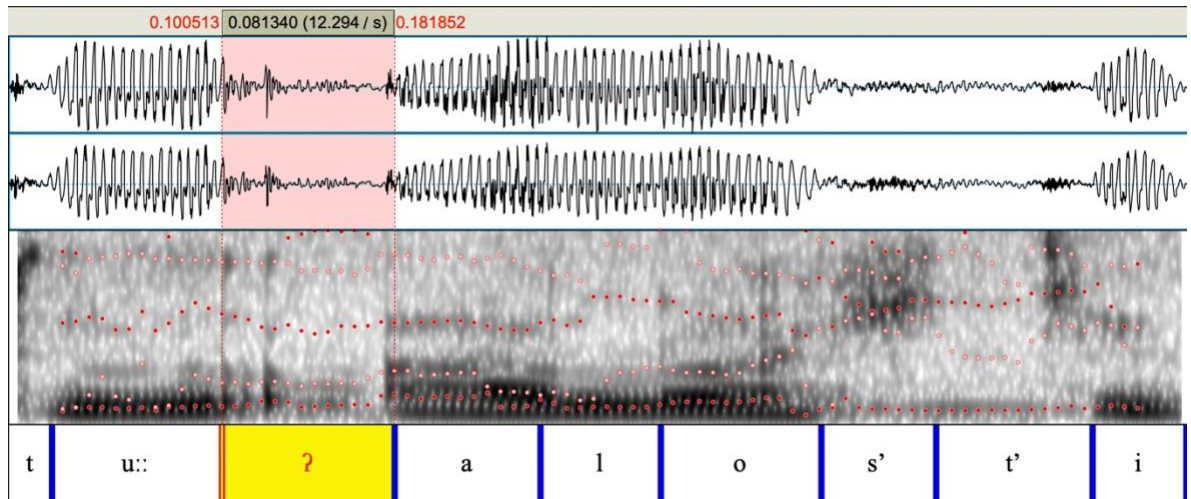
Joonis 10. **Idasetos** hääldatud sõnaalguline kõrisulghäälik pikkusega 96 ms

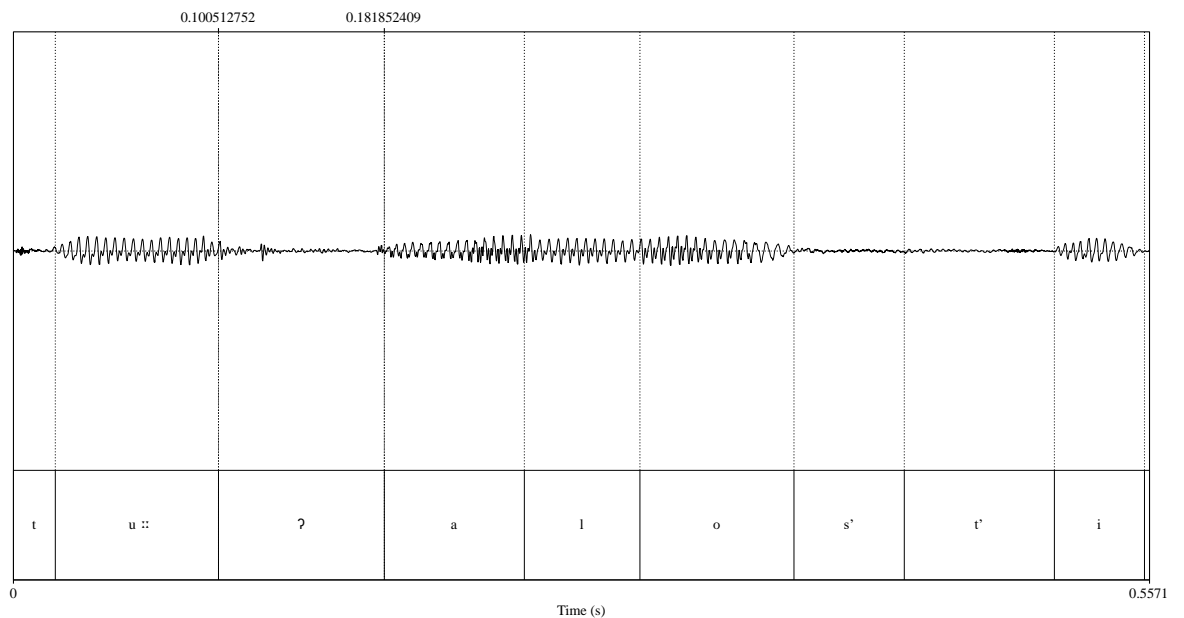
Joonis 11. **Idasetos** hääldatud sõnaalguline kõrisulghäälik pikkusega 96 ms

Joonistel 12 ning 13 on näha vokaalidevahelist kõrisulghäälikut. Selle geminaadiks pidamist on keeruline kontrollida ning vajaks rohkem materjali ja näiteid. Joonistelt on aga näha, et

sõnaalgulise kõrisulghääliku pikkus 81 ms on enam-vähem võrdne sellele eelneva kolmandavärtelise *u*-ga ning järgneva lühikese *a*-ga.

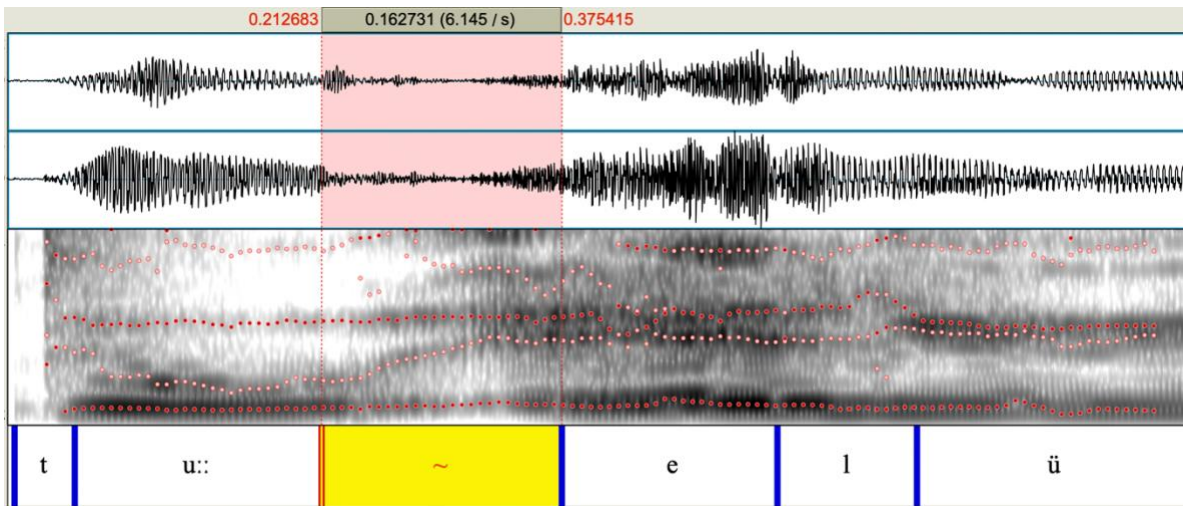

Joonis 12. Idaseto keelejuhi hääldatud sõnaalgulise kõrisulghääliku võimalik geminaat

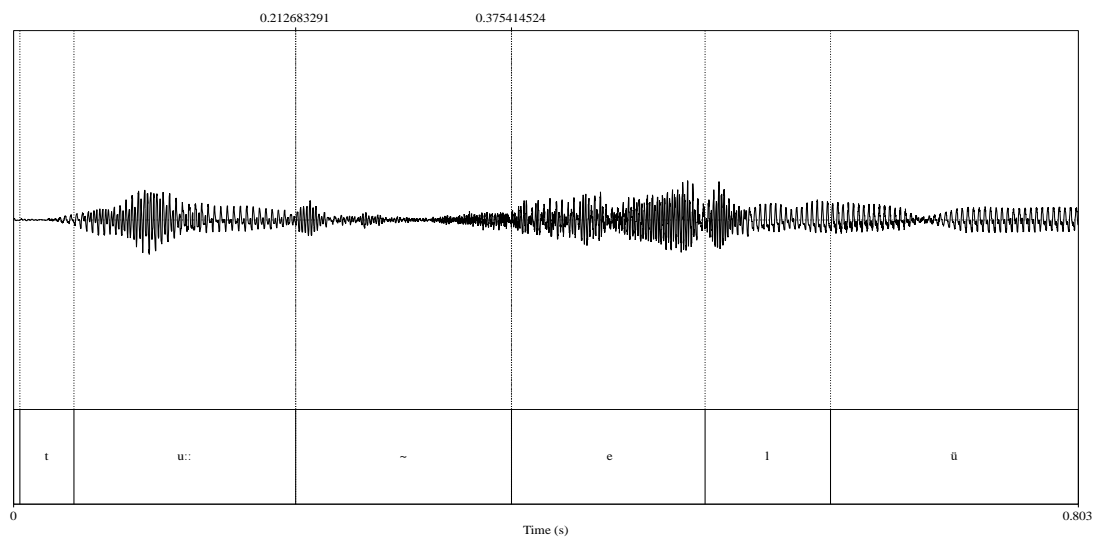

Joonis 13. Idaseto keelejuhi hääldatud sõnaalgulise kõrisulghääliku võimalik geminaat

Joonistelt 14 ja 15 on näha, kuidas reeglipärase sõnaalgulise *h* asemel hääldub kõrisulghääliku poolne nähtus, mida on inglise keeles nimetatud *creaky voice*. Larüngaalklusiili hääldamist sõnaalgulise *h* asemel, mida võro ja seto keel on üldiselt hästi säilitanud (vt nt Laanest 1975: 31), on märkinud ka Pire Teras oma artiklis sõnaalgulise *h* hääldamisest (Teras 2019: 217).

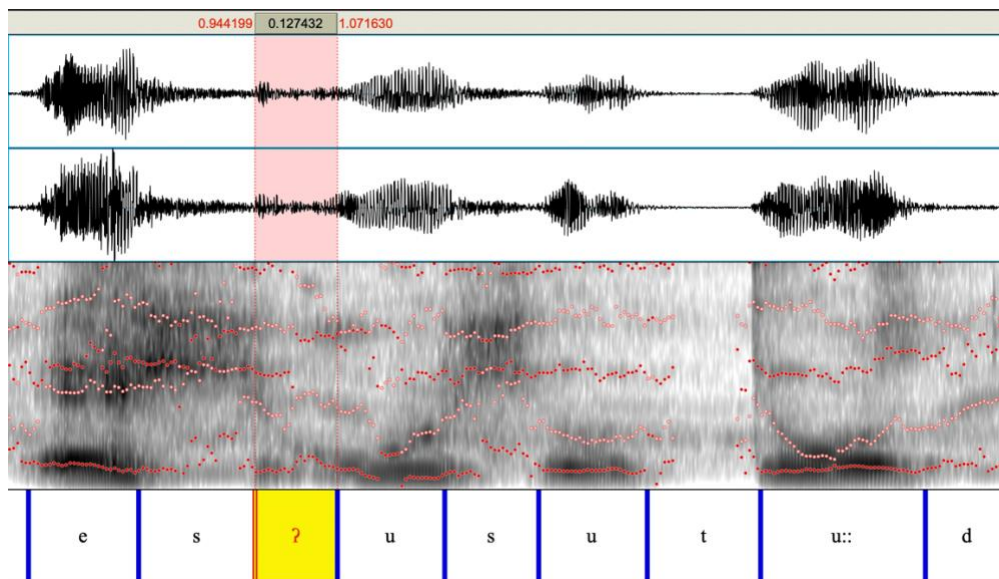
Joonis 14. Larüngaliseeritud sõnaalguline *h* läänevõrus

Joonis 15. Larüngaliseeritud sõnaalguline *h* läänevõrus

Kuna *h* hääldamine ongi läänevõrus ebajärjekindlam, on nähtus mõneti ootuspärane. Et võro ja seto kõneleja on harjunud kõrisulghäälikut häälekurdude sulgemisel moodustama, on ka loomulik, et mõnikord esineb spontaanses kõnes "vigu", *h* ülehääldamist, kus osaliselt sulgunud häälekurrud sulguvad liiga tugevalt.

Joonistelt 16 ja 17 on näha, kuidas ootuspärast kõrisulghäälikut eituse lõpus (*es usuq*) ei esine, kuid sibilandi järel on näha katkendlikku häält, larüngalisatsiooni, mille pikkus on 127 ms.

Joonis 16. Läänevõru larüngalisatsioon eituses *es qusu* 'ei uskunud'

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöö „Lõunaeeesti kõrisulghäälik“ käsitles võro-seto keelealal esineva kõrisulghääliku esinemist nii teoreetiliselt kui ka praktiliselt. Uuriti sõnaraamatu vorme ning analüüsisiti läänevõru ja seto spontaanset kõnet.

Kõrisulghäälik võib tänapäeva lõunaeeesti keeles olla ajaloolise *k*, *t*, *h* ja *n* jätkaja, kuid võib esineda ka sekundaarsena, hilistekkelisena. Suure osa kõrisulghäälikuga lõppevatest sõnadest moodustavad esma- ja teisevärtelised ajaloolise **ek*-liitega deverbaalid, mis seto keeles vahelduvad umbes veerandil juhtudest *h*-lõpuliste sõnadega. Nähtus viitab laiemale tendentsile, kus seto keel säilitab *h* häälikut. Ka ajalooliselt *h*-lõpulised sõnad säilitavad setos arhailise kuju, samas kui võros esinevad nad peamiselt *q*-lõpulistena. *Eq*-lõpulisel sõnu on väga palju ning mitmetest eri oma- (nii lõunaeeesti kui vanad uurali tüved) ja laenukihtidest (nii balti kui ka vanad indoiraani tüved), mis viitab, et deverbaalne tuletamine on väga produktiivne.

Ajalooliselt *n*-lõpulised sõnad, mis sarnanevad struktuurilt **ek*-lõpulistega, on võros nihkunud samuti *Eq*-lõpuliste sõnade hulka, ehkki häälikumuutus **n > **q* ei oleks võimalik. Seto keeles on ajalooliselt *n*-lõpulised sõnad (*asõ* 'ase', *astõ* 'aste') säilitanud reeglipärase lõpukaoga vormi.

Eeldusel, et ajalooline mitmuse tunnus on lõunaeeesti hõimukeeles olnud siiski **-t*, esindub vana **-t* larüngaalklusiiline kümnetes mitmuslikes sõnades: *aivõq* 'aju', *prilliq* 'prillid'. Samuti kajastub ajalooline **-t* mitmetes lõppudes: *-vAq*, *-nUq*, *-tUq*.

Larüngaalklusiil esineb lõunaeeesti keeles verbi- ja noomenivormides sufiksi osana ja üksi. Ajaloolistest käändelõppudest kujunenud määrsõnatunnustes esinev kõrisulghäälik on mõnikord häälikulooliselt põhjendamatu – alaleütleva käände lõpp on olnud **-lA*, kuid sellest on kujunenud määrsõnatunnus *-lAq*.

Läänevõru ja seto keele analüüsiks kasutati kaasaegset lõunaeesti keelt, kus larüngaalklusiili esinemine on väga kõikuv. Uuriti järgneva segmendi ning sõnastruktuuri mõju kõrisulghääliku häälendamisele. Siiani vähem uuritud läänevõru keelepruugi kohta tehtud oletused, et seal esineb kõrisulghäälikut vähem, peavad paika. Kuigi uutes setokeelsetes salvestustes oli *q* samuti kõikuv, püsis ta siiski läänevõrust kindlamini. Ka läänevõru kohta leidis kinnitust väide, et kõrisulghääliku hääldamiseks soosituim positsioon on enne pausi ning konsonandieelne positsioon pigem takistab *q* häälumist. Sarnaselt mõjuvad eeldatavale kõrisulghäälikule järgnevad segmendid ka seto keeles: enim hääldeb pausieelne *q*, konsonandieelne *q* hääldeb keskmisest umbes kaks korda harvem.

Töös leiti, et läänevõrus hääldatakse umbes iga neljas eeldatav kõrisulghäälik ning seto keeles umbes iga kolmas. Selgus, et mõningatel juhtudel võib larüngaalklusiil esineda ka sõna alguses nii sekundaarsena kui ka *h* asemel, kuid nähtus vajab edasisi uuringuid. Sõnaalgulises positsioonis võib võro keeles esineda nii kõrgisulghäälik kui ka „kähe hääl“, larüngalisatsioon, mida on inglise keeles kirjeldatud terminiga *creaky voice*.

Esitatud analüüsides selgus, et larüngaalklusiilil on häälikuajalooliselt mitu eri alget ning mõnikord võib ta esineda ka sõnaalgulisena. Töös on võro keele kõrvale vaadatud ka seto keelt, mida on varem peetud keeleks, kus larüngaalklusiil on hästi säilinud. Töös selgus, et lõunaeesti keeltest kõige kõrisulghäälikurohkem võib olla hoopis idavõro keelepruuk, mille ajalooliselt *h*-, *n*- ja *t*-lõpulistesse sõnadesse on larüngaalklusiil tekkinud ka sekundaarsena *ek-lõpuliste sõnade analoogial, samal ajal kui setos umbkaudu veerand ajaloolistest *ek-lõpulistest sõnadest on nihkunud *h*-lõpuliste sõnade tüüpi ning *n*-lõpulised sõnad on säilitanud oma lõpukaolise *q*-ta vormi.

KIRJANDUS

Ariste, Paul 1938. Lõuna-eesti larüngaalklusiilist. – Eesti Keel, 7–8, 233–237.

Ariste, Paul 1947. Состоялся ли в южно-эстонских диалектах переход конечного *t* в гортанный взрывной? – Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised: filoloogilised teadused, 4, 25–34.

Boersma, Paul; Weenink, David 2021. Praat [arvutiprogramm]. <http://www.praat.org/>. Versioon 6.1.43. Installitud 14.05.2021.

EKK = Ereht, Mati, Tiiu Ereht, Kristiina Ross 2007. Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus; <https://www.eki.ee/books/ekk09/>. Vaadatud 23.05.2021.

ETY = Metsmägi, Iris, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar 2012. Eesti etümoloogiasõnaraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus; <https://www.eki.ee/dict/ety/>. Vaadatud 15.02.2021.

Gramley, Stephan, Kurt-Michael Pätzold 1992. A survey of modern English usage. London: Routledge.

Hagu, Paul, Karl Pajusalu 2020. Lühkene seto keeleoppus. Seto Instituut. <http://www.setoinstituut.ee/download/luhkene-seto-keeleopetus/>. Vaadatud 26.01.2021.

Hakulinen, Lauri 1968. Suomen kielen rakenne ja kehitys. Helsinki: Otavan Korkeakoulukirjasto.

Hint, Mati 1999. Läänemeresoome perifeeria kõrgkultuuri valikud ja võimalused (võro näitel). – Õdagumeresoomõ veeremaaq. Läänemeresoome perifeeriad. Toim. Karl Pajusalu, Tõnu Tender. Võro Instituudi Toimõndusõq 6. Võro: Võro Instituut, 21–34.

Häkkinen, Kaisa 2005. Nykysuomen etymologinen sanakirja. Juva: WSOY.

- Iher, Leili 1997.** Taar om küll hää juvva, a halb tetä. – *Keel ja Kirjandus*, 11, 769–771.
- Ikola, Osmo 1953.** Jäännöslopuke. – *Virittäjä*, 57, 4, 431.
- Ikola, Osmo 1974.** *Nykysuomen käsikirja*. Helsinki: Weilin & Göös.
- Itkonen, Terho 1964.** Proto-Finnic Final Consonants. Their History in the Finnic Languages with Particular Reference to the Finnish Dialects. – *Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia*, vol. 138, no. 1. Helsinki.
- Itkonen, Terho 1969.** *Loppukahdennus*, ei alkukahdennus. – *Virittäjä*, 73, 2, 212–213.
- Itkonen, Terho 1972.** Suomen äänneopin kysymyksiä. – *Virittäjä*, 76, 1, 76–93.
- Itkonen, Terho 1975.** Suomen ja eteläviron sandhiongelmia. – *Virittäjä*, 79, 4, 371–388.
- Iva, Sulev 2002.** *Võro-eesti synaraamat*. Tartu, Võro: Võro Instituut.
- Iva, Sulev 2003.** Võro kõrisulghäälik. – *Lõunaeesti häälikud II*. Tartu Ülikooli eesti keele õpetooli toimetised, 27. Tartu: Tartu Ülikool.
- Iva, Sulev 2005.** Glottal Stop in Võro South Estonian. – *Linguistica Uralica*, 41, 2, 123–133.
- Iva, Sulev 2007.** Võro kirjakeele sõnamuutmissüsteem. *Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis*, 20. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Iva, Sulev 2013.** Võro ja seto kõrihäälikud *h* ja *q*. – Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat, XI-XII, 102–116.
- Karlsson, Fred 1973.** Mitä suomen „loppukahdennus“ on? – Turun yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja, B:2. Turku: Turun Yliopisto, 1–27.
- Karlsson, Fred, Jaakko Lehtonen 1977.** Alkukahdennus. Näkökulmia eräistä suomen kielen *sandhi*-ilmiöstä. – Turun Yliopiston Suomalaisen ja Yleisen Kielitieteen Laitoksen julkaisuja, 2. Turku: Turun Yliopisto, 1–93.

- Kasik, Reet 2015.** Sõnamoodustus. Eesti keele varamu I. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Keem, Hella, Inge Käsi 2002.** Võro murde tekstid. Eesti murded VI. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Kettunen, Lauri 1929.** Eestin kielen äännehistoria. 2., uusittu painos. Suomalaisten Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 156. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kettunen, Lauri 1940.** Suomen murteet III A. Murrekartasto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kohler, Klaus J. 1994.** Glottal stops and glottalization in German. Data and theory of connected speech processes. – *Phonetica* 51, 1–3, 38–51.
- Käsi, Inge 2012.** Seto sõnastik [võrguteavik]. Toim. Maeve Leivo, Nele Reimann ja Karl Pajusalu. Tallinn: Eesti Keele Instituut; <http://eki.ee/dict/setosonastik/index.cgi>. Vaadatud 16.03.2021.
- Laanest, Arvo 1975.** Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Mets, Mari 2004:** Võro kõnekeel: *nud*-partitsiibi tunnuse varieerumine Vastseliina murrakus. Magistritöö Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas. Tartu.
- Moran, Steven, Daniel McCloy 2019.** PHOIBLE 2.0. Jena: Max Planck Institute for the Science of Human History; <http://phoible.org>. Vaadatud 08.03.2021.
- Nigol, Salme 1994.** Hargla murraku konsonantism. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Pajusalu, Karl 1996.** Multiple Linguistic Contacts in South Estonian: Variation of Verb Inflection in Karksi. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja, 544. Turku: Turun Yliopisto.
- Pajusalu, Karl 2014.** Eesti keele sõnaprosoodia lõuna-läänemeresoome taustal. – Keel ja Kirjandus, LVII, 575–589.

Penttilä, Aarni 1969. Alkukahdennus. – *Virittäjä*, 73, 2, 211.

Pompino-Marschall, Bernd, Marzena Żygis 2010. Glottal Marking of Vowel-Initial Words in German. – *ZAS Papers in Linguistics*, 52, 1–17.

Prillop, Külli, Karl Pajusalu, Eva Saar, Sven-Erik Soosaar, Tiit-Rein Viitso 2020. Eesti keele ajalugu. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Rapola, Martti 1966. Suomen kielen äännehistorian luennot. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 283. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rätsep, Huno 1982. Eesti keele ajalooline morfoloogia I. Õpivahend eesti filoloogia osakonna üliõpilastele. Teine, parandatud ja täiendatud trükk. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.

SMS = Suomen murteiden sanakirja [võrguteavik] 2012. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. HTML. URN:NBN:fi:kotus-201110, ISSN: 1796-041X.;

https://kaino.kotus.fi/sms/?p=article&word=kolmet&type=m&sms_id=SMS_bee555d838a3f070930d074278079a71. Kasutatud 14.03.2021.

Tammekänd, Liina 2016. Võro keel individuaalse mitmekeelsuse vaatepunktist. – *Õdagumeresuumlasi nimeq. Läänemeresoomlaste nimed*. Toim. Sulev Iva. Võro Instituudi Toimõndusõq, 30. Võro: Võro Instituut, 211–238.

Tammekänd, Liina 2017. Narratological analysis of Võro-Estonian bilingualism. *Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis*, 30. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Teras, Pire 2019. Sõnaalgulise /h/ hääldus samadel kõnelejalatel avalikus ja argisuhtluses. – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 10, nr. 1. Toim. Hille Pajupuu, Rene Altrov. Erinumber: Kõneuurimise suundi II. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 211–231.

Viitso, Tiit-Rein 2001. Läänemeresoome mitmuse 1. ja 2. isiku lõpud ja tüpologia. – Keele kannul. Pühendusteos Mati Ereli 60. sünnipäevaks. Toim. Reet Kasik. Tartu Ülikooli Eesti keele õppetooli toimetised, 17. Tartu: Tartu Ülikool, 335–346.

Viitso, Tiit-Rein 2002. Läänemeresoome **k*-tunnused. – Keel ja Kirjandus, XLV, 2, 98–102.

VKS = Vadja keele sõnaraamat. Koost. ja toim. Elna Adler, Silja Grünberg ja Merle Leppik. www.eki.ee/dict/vadja. Kasutatud 05.02.2021.

Wiedemann, Ferdinand Johann 1875. Grammatik der ehstnischen Sprache, zunächst wie sie in Mittelehstland gesprochen wird, mit Berücksichtigung der anderen Dialekte. Peterburi: MM. Eggers et Cie, H. Schmitzdorff.

Wiedemann, Ferdinand Johann 2002 (1864). Versuch ueber den werroehstnischen Dialekt. Uurimus Võru murdest. Tõlk. Inge Annom, toim. Külli Habicht ja Karl Pajusalu. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised, 20. Tartu: Tartu Ülikool.

GLOTTAL STOP IN SOUTH ESTONIAN

Summary

The first aim of this study was to find out in which lexical, phonological, and syntactic positions the South Estonian glottal stop appears. For that, the Võro-Estonian dictionary (Iva 2002) and audio recordings of Western Võro and Seto South Estonian were used and analysed.

South Estonian glottal stop could mark historical word-final *k*, *t*, *h* or *n* or could occur secondarily in positions where any consonant has not appeared historically. Big part of words with word-final glottal stop are formed by deverbals with historic **-ek* suffix. In Seto South Estonian, about a fourth of those words tend to vary with words of word-final *h*.

Presuming that the plural marker in Proto-Finnic has been **-t*, South Estonian glottal stop represents the historic **-t* in plural nominative forms, e.g. *prilliq* 'glasses', and endings *-vAq*, *-nUq*, *-tUq*.

The second main objective of the study was to analyse the glottal stop in modern South Estonian speech and to compare Western Võro to Seto. For this purpose new audio recordings were made. In the recordings the effects of a following segment and the word structure on articulation of the glottal stop were studied. Previous claims and assumptions about Western Võro speakers articulating less glottal stop than Eastern Võro and Seto South Estonian speakers were found to be true. Although in modern Seto the articulation of glottal stop is unstable, it has been preserved better than in Western Võro. The most favourable position for articulating the glottal stop was in front of a pause. When followed by a consonant the articulation of the glottal stop is unlikely, but still occasionally present. It was found out that about a fourth of all expected glottal stops in Western Võro and about a third in Seto are being articulated.

One of the most important research results was the finding of a possible word-initial glottal stop in South Estonian, which has never been described up until this point. Word-initial glottal stops tend to be about 95 milliseconds long and do not seem to coarticulate with a

word-final glottal stop in the same word. Word-initial glottal stop could replace a word-initial laryngeal fricative *h*, or it could appear as a secondary sound after a sibilant. The word-initial glottal stop in South Estonian definitely needs further research.

LÕUNÕEESTI KURGUPEETHELÜ

Kokkovõtõq

Seo bakalaurõusõtüü edimäne mõtõq oll' löüdäq, määndseq ommaq leksikaalsõq, fonoloogilidsõq ja süntäkilidseq kotussõq, kon kurgupeethelü ette tulõ. Tuu jaos lahasti Võro-eesti synaraamatut (Iva 2002) ja Võro- ni Setomaalt ülesvõetuisi juttõ.

Lõunõeesti kurgupeethelü või ollaq aoluulidsi helle *k*, *t*, *h* ni *n* asõmal, miä ommaq kunagiq sõna lõpun olnuq. Suur jago sõnnost, kon kurgupeethelü lõpun piät olõma, ommaq **-ek* jakuga tegosõnnost tulõtõt *-Eq*-lõpulidsõq sõnaq. Seto keelen vaihõlõs umbõs nelläsjago sääntsist sõnnost *h*-lõpulidsi sõnnogaq.

Ku õdagumeresoomõ algkeele mitmusõ tunnus om tõtõstõ olnuq **-t*, om kurgupeethelü tuu *t* jakkaja mitmusõ nimekäänüssen, nt *prilliq*, ja jakkõ *-vAq*, *-nUq* ni *-tUq* lõpun.

Tõnõ tsiht oll' uuriq, kui kurgupeethelü seo ilma ao õdaguvõro ja seto keelen vällä üteldäs. Tuu jaos võeti vahtsõst linti katõ kõnõlõja juttu, tõnõ Savilõõvi küläst Õdagu-Rõugõ murdõala päält, tõnõ Sesniki küläst Setomaalt. Naidõ linte päält uufti, kuimuudu mõotas kurgupeethelü välläütlemist tuu, miä helü perän om, ni tuu, määne om sõna sisemäne ehitis. Inneskidseq arvamisõq, et õdaguvõro keelen üteldäs kõripeethellü veidemb, olliq õigõq. Kuigiq kaq seto keelen ei olõq seo ilma aigu kõripeethelü välläütlemine kimmäs ja jääs peris sagõhõlõ ärq, om taad õks rohkõmb ku õdaguvõro keelen. Kõgõ rohkõmb üteldäs väljä *q-d*, miä om vaihõ (pausi) iin. Ku *q*-lõpulidsõ sõna perrä tulõ sõna, miä nakas peethelüga, tükis kurgupeethelü sõna lõpult ärq jäämä. Ülepää üteldi vahtsidõ linte pääl kurgupeethelü vällä õdaguvõron umbõs nelländigun ni seton umbõs kolmandigun kõigist võimaligõst sõnnost.

Üts tähtsämbit uurimistulõmuisi oll' võimaligu kurgupeethelü löüdmine sõna alõngotsast. Säänest nättüst ei olõq lõunõeesti keelen viil tähendellüq. Sõnaalginõ kurgupeethelü näüs olõvat umbõs 95 ms pikk ja ei tükiq säädüspirälidse sõnalõpulidsõ kurgupeethelüga üten sõnan olõma. Sõnaalginõ kurgupeethelü või mõnikõrd ollaq ka *h* asõmal vai tõõsõdsõlt päält tsissinät *s*. Egäl juhul taht kurgupeethelü sõna alostusõn edesiuufrmist.

LISA 1. VÕRO-EESTI SYNARAAMATU KÕRISULGHÄÄLIKUGA SÕNADE TÄIELIK NIMEKIRI

*Lisa 1.1. *ek-sõnad*

ainõq 'aine', *annõq* 'ohvri annetus, kink, ohver', *aoviideq* 'ajaviide', *armuannõq* 'armuand', *arvõq* 'arve', *ettekannõq* 'ettekanne', *ettevõtõq* 'ettevõte', *haheq* 'nõrk valgus, eha-, koidukuma', *hallõq* '1. hallitus, 2. kirme, õhuke kord', *hiideq* '1. heide, 2. sademed, kerge sadu, lumelõrts', *hinneq* 'kiud, lina-, kanepikiud', *hinnõq* 'hinne', *hoivõrgõq* 'kehv lõng', *hulbõq* 'muster, kiri', *haidseq* 'õis', *ihnõq* 'ihne', *ihnõqkaal*, *ihnõqkoi* 'ihnuskoi', *ihokatõq* 'kehakate', *ikeq* 'ike', *i(j)äkirdsõq* 'jääkirme', *jalgovaheq* 'jalgevahe', *jalgvärdeq* 'jalgvärav', *jumalaannõq* 'jumalaand', *jumõq* 'jume', *jõõrõq* 'jõõre, viltune kallakas koht (talveteel)', *kaabõq* 'kaabe, kraabe', *kaar(d)õq* 'räästas', *kahmõq* 'judin, värin', *kahrõq* 'kare', *kaidõq* 'kaitse', *kakõq* 'katke, katkend', *kallõq* 'kallak, kalle', *kalmõq* 'surnuaed', *kastõq* 'kaste (looduses)', *katõq* 'kate', *kelmeq* 'kile; kelme; kilekott, -kaaned', *kereq* 'kere', *kirmõq* 'kirme', *liieq* 'klii', *kohmõq*, *koomõq* 'kõõm', *kokkolepeq* 'kokkulepe', *kokkovõtõq* 'kokkuvõte', *kollõq* '1. kolle, ahjuvõlv, 2. (kaabu, kausi, heinakuhja) äär; leivakoorik, -kannikas', *kommõq*, *kummõq* 'komme; tava, traditsioon', *koolivaheq* 'koolivaheaeg', *kopõq* 'kopitus', *kutsõq* 'kutse', *kõrrõq* 'hetkeline krabin; kõrin, korin', *kõrnõq* 'kõrne', *kõtutäideq* 'kõhutäide', *käopeteq* 'kerge varahommikune eine, linnupete', *kõüdeq* 'kõide', *küteq* 'küte; kütus', *kynõq* 'kõne, ettekanne', *laheq* 'lõhe, pragu', *lapõq=lapõh* 'lape, (sea)külq', *laiõq=laiõh* 'aiaauk', *lannõq* 'väike (tihti kinnikasvanud) järv', *luulõq* 'luule', *lausõq* 'lause', *leedeq* 'leede', *liblõq* 'lible', *lihahiideq* 'lihavõtted', *lihahinneq* 'lihaskiud', *lihavõtõq* 'lihavõtted, ülestõusmispühad', *loigõq* 'loikam', *loodõq* '1. loode, 2. pesamuna', *lutõq* 'maksalutikas', *luudu(s(õ))kaidõq* 'looduskaitse', *lõigõq* '1. lõige, lõikamine, 2. lõige, šabloon', *läpeq* '(linaleotamise) lomp; jääauk', *läteq* 'allikas', *läügeq* 'läige', *lymbõq*, *lyndsõq* 'lurr, lake', *maidsõq* 'maitse', *murrõq* 'murre', *mõrrõq* 'mõra', *mõtõq* 'mõte',

mägrämüteq 'mutimullahunnik', *mülgeq* 'mülgas; porine või mudane koht', *nesseq* 'niiskus; vedelik', *nitseq* 'niis', *nuheq* 'lõhn', *nõrõq* 'nire, nõre', *näüdeq* 'näide', *oodõq* 'oode, kerge eine', *ossõq* 'okse', *painõq* '1. paine; 2. (luu)painaja; 3. painopakki, 4. riide- või lõngavärv', *paistõq* 'paistetud, paiste', *paisõq* 'paise', *palõq=palõh* 'pale' *palmõq* 'vorp', *palvõq* 'palve', *parrõq* 'parras, äär, serv', *pergeq* 'mülgas; õõtsuv soopind', *perseq* 'perse', *peteq* 'pete', *piireq* '(vedeliku varasemat taset näitav) piirjoon, rant', *purõq* 'purre', *puudõq* 'vöö', *põllõq* 'kõrgem koht (keset madalat, *hrl* soist maad); platvorm', *pälveq* 'lumevaba koht kevadel; õsumata koht viljas', *pööreq* 'pööre', *raheq* 'room, rangirihm', *raiõq* 'harkadra ais', *rambõq* 'vettinud puunott, känd; kinnine inimene', *rannõq* '1. küüneäärne nahk, 2. rand, kallas', *raudkastõq* 'külm kaste', *rikõq* 'rike', *rossõq* 'rooste', *rutõq* 'roosärg', *rõhõq*, *rõõgõq*, *rõüheq* 'rõhitis', *rõibõq=rõibõh* 'raibe', *rõõnõq* 'madal vagu, triip, viir, laine (materjal); hõredam riba kangas v viljas', *räüseq* '1. rahe, teralumi; 2. tüli, pahandus, sõim', *rööbeq* 'rööbas', *saadõq* 'saade', *saarnõq* 'saar, saarepuu', *sendseq* 'rehealuse eeskoda', *soomõq* 'soomus', *sumbõq* 'linaligu', *soolalapõq* '(soola)sink', *sõõgivaheq* 'sõõgivaheaeg, -vahetund', *synavaheq* 'sõnavahetus; tüli', *tiinõq* 'tiine', *toimõq* 'toime', *tsärbeq*, *tsärgeq* 'pastla tärge', *tunnivaheq* 'vahetund', *tunnõq* 'tunne', *täüdeq* 'täide', *tündseq* 'kange, jäik; laisk', *uudsõq* 'uudseveli, -leib', *uurõq* '1. uure, 2. puusaluu', *vallõq* 'lahtine külmutamata koht jääs', *valõq* 'verivorst', *vannõq* 'vanne', *vesikelmeq* 'kae', *vereq* 'virre, kääritamata või käärima hakkav õlu', *vineq* 'vine', *võiõq* 'võie, salv', *võrgõq* '(taku)nõör; märknõör', *võrrõq* 'võrre', *välläannõq* 'väljaanne', *välmeq* 'lõngaviht', *õheq* 'kuma'.

Tehissõnad: *tähetüeq* 'astroloogia', *elotüeq* 'bioloogia', *kasvotüeq* 'botaanika', *iistkynõq* 'kõne; ettekanne', *keeletüeq* 'keeleteadus, lingvistika', *laulõq* 'luule', *maatüeq* 'geograafia', *taiõq* 'kunst', *tüeq* 'teadus', *ütiskunnatüeq* 'sotsioloogia'.

*ek-sõnade tuletusalus ning päritolu

Kõik viited on ETY, kui pole märgitud teisiti.

Sõna	Tuletusalus	Tüve päritolu
<i>ainõq</i>	?	Laensõna soome keelest
<i>(vällä-)annõq</i>	Andma (v)	Soome-ugri
<i>aoviideq</i>	Viitma (v)	Indoeuroopa laen / soome-ugri
<i>arvõq</i>	Arvama ?	Uuem konstruktsioon
<i>kannõq</i>	Kandma (v)	Urali
<i>ettevõtõq</i>	Võtma (v)	LMS / soome-ugri, uuem konstruktsioon
<i>haheq</i>	Hahk (n)	LMS / soome-ugri
<i>hallõq</i>	Hall (n)	Balti laen
<i>hiideq</i>	Hiitmä (v)	Germaani laen
<i>hinneq</i>	Hindama (v)	LMS-mordva / balti laen
<i>hinnõq</i>	Hindama (v)	LMS-mordva / balti laen
<i>hulbõq</i>	Hulpima (v)	Eesti omasõna
<i>häidseq</i>	Häitsmä (<i>heid-itse</i>) (v)	Balti laen
<i>Ihneq (-kaal, -koi)</i>	? leedu <i>šikšna</i> 'ihne, kitsi inimene', läti <i>sīksnis</i> (n)	Balti laen
<i>ihokatõq</i>	Katma (v)	LMS-permi
<i>ikeq</i>	<i>Igo</i> (n)	Hiline algslaavi (Häkkinen 2004: 246)
<i>ijäkirdsõq</i>	?	?

<i>värdeq</i>	<i>väräjä</i> (n)	Vanavene laen
<i>jumõq</i>	-	Lõuna-LMS
<i>jõõrõq</i>	Jõõrduma (v)	Lõunaeesti
<i>kaabõq</i>	Kaapima (v)	Alggermaani
<i>Kaar(d)õq</i>	Kaarduma (v)	Uurali
<i>Kahmõq</i>	Kahmama (v)	LMS
<i>Kahrõq</i>	<i>Kahreda</i>	LMS
<i>kaidõq</i>	Kaitsma (v)	Soome-ugri
<i>kakõq</i>	Kakkõma (v)	LMS
<i>kallõq = kallõh</i>	Kalduma (v)	LMS
<i>kalmõq</i>	Kalm (n)	LMS-mordva / germaani / Uurali (Häkkinen 2004: 371)
<i>(raud-)kastõq</i>	Kastma (v)	Soome-ugri
<i>liieq</i>	<i>Li</i> 'klii' (n)	Alamsaksa
<i>kohmõq</i>	?	?
<i>koomõq</i>	?	?
<i>(kokko-)lepeq</i>	Leppüma (v)	LMS
<i>(kokko-)võtõq</i>	Võtma (v)	LMS / Soome-ugi
<i>kollõq</i>	?	?
<i>kommõq</i>	?	?
<i>kõpõq</i>	Kopitama (v)	?
<i>kutsõq</i>	Kutsma (v)	LMS-saami

<i>kõrrõq</i>	?	?
<i>kõüdeq</i>	Kõütmä (v)	LMS-saami
<i>küteq</i>	Kütmä (v)	Soome-ugri
<i>(iist-)kõnõq</i>	Kõnõlõma (v)	Tundmatu (Häkkinen 2004: 467)
<i>laheq</i>	Lahkma (v)	LMS / Germaani laen
<i>(soola-)lapõq</i>	eda-adjektiiv	LMS
<i>laiõq</i>	?	?
<i>lannõq</i>	Land (n)	Indoeuroopa laen
<i>laulõq</i>	Laulma (v)	LMS-saami
<i>luulõq</i>	Luulõtama (v)	Eesti kirjakeel
<i>lausõq</i>	Lausuma (v)	Germaani laen (Häkkinen 2004: 583)
<i>leedeq</i>	Sm <i>lieto</i> > <i>liete</i> (Häkkinen 2004: 603) (n)	LMS
<i>libleq</i>	? * <i>liplemä</i> (v)	LMS-saami
<i>loisõq</i>	<i>Loikam, loik</i> (n)	LMS
<i>loodõq</i>	Luutma (v)	LMS
<i>lutõq</i>	Lutsima (v) - ? Lutt (n)	LMS
<i>lõigõq</i>	Lõikama (v)	Germaani laen / LMS
<i>läpeq</i>	<i>Läpp</i> (n)	LMS, soome murdeis ja karjalas <i>läppy</i> 'sedel, käbselapats' - ?
<i>läteq</i>	Alg-LMS * <i>läktedäk</i> >> **	Soome-ugri

<i>läügeq</i>	Läükmä (v)	LMS
<i>lõmbõq</i>	? * <i>lõmp</i> (n)	Lõunaeesti
<i>lõndsõq</i>	Lõnts' (n)	Lõunaeesti
<i>maidsõq</i>	Maitsma (v)	Alggermaani, levinud LMS
<i>murrõq</i>	Murdma (v)	LMS
<i>mõrrõq</i>	Mõri 'mõra' (n)	Eesti omasõna VÕI Lõunaeesti
<i>mõtõq</i>	Mõtlõma (v)	Alggermaani laen
<i>müteq</i>	Müttämä (v)	LMS
<i>mülgeq</i>	* <i>Mülgäs</i> (n), sõnaraamatus <i>mülgätüis</i> (n)	Balti laen
<i>nesseq</i>	Nestütämä (v)	LMS
<i>nitseq</i>	Niids (n)	LMS-permi
<i>nuheq</i>	Nuhutama (v)	LMS
<i>nõrõq</i>	Nõrisõma (v)	LMS-saami
<i>näüideq</i>	Näütämä (v)	LMS-mordva
<i>oodõq</i>	Uutma (v)	LMS-mordva või Uurali
<i>ossõq</i>	Ossõndama (v)	LMS-permi
<i>painõq</i>	Painama (v)	LMS või Uurali
<i>paistõq</i>	Paistma (v)	Alggermaani
<i>paisõq</i>	Paisuma (v)	Alggermaani
<i>Palmõq = palmõh</i>	Palm'ma (v) - ?	LMS-saami
<i>palvõq</i>	* <i>palvoma</i> , praegu <i>pallõma</i> (v)	LMS-mordva

<i>palõq</i>	Palg (s)	Alggermaani laen
<i>parrõq</i>	Parras (n)	Balti / Alggermaani laen
<i>pergeq</i>	Perk? (n)	Lõunaeesti -?
<i>(käo-)peteq</i>	Petmä (v)	LMS
<i>piireq</i>	Piirdmä (v)	Uurali
<i>purrõq</i>	Purõma (v)	Uurali
<i>puudõq</i>	Puutma (v)	LMS
<i>põllõq</i>	Põld (n) ?	Alggermaani
<i>pälveq</i>	Pälv (n)	Balti laen
<i>pööreq</i>	Püürdmä (v)	LMS või soome-ugri
<i>Raheq</i> 'room, rihm'	*Rom > *ram > *rahm > *raheq rootsi mrd <i>rom</i> 'rakmetes kasutatav vaalanahast rihm', vanaislandi drómi 'kütke'	Alggermaani
<i>raiõq</i>	?	?
<i>rambõq</i>	Ramp (n)	Balti laen
<i>rannõq</i>	Rand (n)	1) balti laen 'rannik' 2) alamsaksa laen 'äär, serv'
<i>rikõq</i>	Rikma (v)	LMS
<i>rossõq</i>	*rostaz (n)	Alggermaani
<i>rutõq</i>	Rutas (n)	Balti laen

<i>rõhõq</i>	Rõhkama (v)	Lõunaesti
<i>rõõgõq</i>	Rõõhkama (v)	Lõunaesti
<i>rõüheq</i>	Rõühkelemä (v)	LMS
<i>rõibõq = rõibõh</i>	Rõip (n)	LMS
<i>rõõnõq</i>	? *Rõun (n)	Balti laen
<i>räüseq</i>	Räüss (n)	Lõunaesti
<i>rööbeq</i>	Rööbäs (n)	LMS
<i>saadõq</i>	Saatma (v)	Algindoirraani laen
<i>saarnõq=saarnõh</i>	Sekundaarne q (n)	LMS-volga
<i>sendseq</i>	S(n)enits < seenine < Сэни (n)	Vene laen
<i>soomõq</i>	Soomus (n)	Soome-ugri
<i>sumbõq</i>	Sump (n)	Eesti
<i>taiõq</i>	Taidma (v)	LMS
<i>(tähe-, elo-, kasvo-, keele-, maa-, ütiskunna-)tiieq</i>	Tiidmä (v)	LMS-permi
<i>tiinõq</i>	Sekundaarne q (n)	Indoiraani või balti laen
<i>toimõq</i>	Toimuma (v)	LMS
<i>tsärbeq</i>	Tsärp'mä (v)	LMS
<i>tsärgaq</i>	Tsärk'mä (v)	LMS
<i>tunnõq</i>	Tundma (v)	Uurali
<i>(kõtu-)täüdeq</i>	Täütmä (v)	Germaani laen
<i>tündseq</i>	Tünts(ka) (n)	Lõunaesti või LMS

<i>uudsõq</i>	-uudsevili sekundaarne <i>q</i> ???	Soome-ugri
<i>uurõq</i>	Uurdma (v)	Soome-ugri
<i>vallõq</i>	valla- (n)	Alggermaani
(jalgo-, söögi-, syna-, tunni)vaheq	Vaih (n)	LMS-permi
<i>Valõq</i> `verivorst`	??? valõ : .vallõ Valdas `latt, kook` - ???	Balti laen
<i>vannõq</i>	Vandma (v)	LMS
<i>vesikelmeq</i> = - <i>kelmeh</i>	Kelm' (n)	LMS või soome-ugri
<i>vereq</i>	*wertes-	Alggermaani
<i>vineq</i>	Vina (n)	LMS
<i>võiõq</i>	Või (n)	Soome-ugri
(<i>hoi-</i>) <i>võrgõq</i>	Võrk (n)	Alggermaani
<i>võrrõq</i>	Võrd (n)	Alggermaani
<i>välmeq</i>	??	??
<i>õheq</i>	(h)õhetama (v)	LMS

Võro ja seto ajalooliselt *ek-lõpulised sõnad, nende vasted ja paralleelvariandid ning tüüp.

Võrokeelne sõna	Setokeelne vaste	Seto käändeparadigma (<i>h</i> / <i>Eq</i>)	Jaotus
<i>hinneq</i>	<i>hinneq</i> ~ <i>hinneh</i>	<i>h</i>	1a
<i>haidseq</i>	<i>haidseh</i>	<i>h</i>	3
<i>ihnõq</i>	<i>ihnõq</i> ~ <i>ihnõh</i>	<i>h</i>	1a

<i>kahrõq</i>	<i>kahrõh</i>	<i>h</i>	3
<i>kallõq ~ kallõh</i>	<i>kallõh</i>	<i>h</i>	2
<i>kastõq</i>	<i>kastõq ~ kastõh</i>	<i>h ja Eq</i>	1b
<i>katõq</i>	<i>katõq ~ katõh</i>	<i>h</i>	1a
<i>kelmeq</i>	<i>kelmeq ~ kelme</i>	<i>h ja Eq</i>	1b
<i>kereq</i>	<i>kere</i>	-	4
<i>kollõq</i>	<i>kollõq ~ kollõh</i>	<i>h</i>	1a
<i>koomõq</i>	<i>koomõq ~ koomõh</i>	<i>h</i>	1a
<i>kummõq</i>	<i>kummõh</i>	<i>h</i>	3
<i>leedeq</i>	<i>leedeq ~ leede</i>	<i>h</i>	1a
<i>lepeq</i>	<i>lepeq ~ lepe</i>	<i>h</i>	1a
<i>läteq</i>	<i>läteq ~ läte</i>	<i>h</i>	1a
<i>mõtõq</i>	<i>mõtõq ~ mõtõh</i>	<i>h</i>	1a
<i>nitseq</i>	<i>nitsõq ~ nitsõh</i>	<i>h</i>	1a
<i>oodõq</i>	<i>oodõq</i>	<i>h</i>	1c
<i>paisõq</i>	<i>paisõq ~ paisõh</i>	<i>h</i>	1a
<i>palmõq</i>	<i>palmõq ~ palmõh</i>	<i>h</i>	1a
<i>purõq</i>	<i>purõh</i>	<i>h</i>	3
<i>rambõq</i>	<i>rambõq ~ rambõh</i>	<i>h</i>	1a
<i>rossõq</i>	<i>rossõq</i>	<i>h</i>	3
<i>rõõbeq</i>	<i>rõõbeq ~ rõõbe</i>	<i>h</i>	1a
<i>saarnõq ~ saarnõh</i>	<i>saarnõ</i>	-	4a
<i>soomõq</i>	<i>soomõh</i>	<i>h</i>	3
<i>tsärgeq</i>	<i>tsärge</i>	<i>n</i>	4b

<i>uudsõq</i>	<i>uudsõq ~ uudsõh</i>	<i>h</i>	1a
<i>uurõq</i>	<i>uurõh</i>	<i>h</i>	3
<i>vaheq</i>	<i>vaheq ~ vahe</i>	<i>h</i>	1a
<i>viideq</i>	<i>viideq ~ viideh</i>	<i>h</i>	1a
<i>võtõq</i>	<i>võõdõq ~ võõdõh</i>	<i>h</i>	1a

Lisa 1.2. *h-lõpulised sõnad

Auah nõq ‘auahne’, *ahnõq* ‘ahne’, *ahnõqkaal*, *ahnõqkott*, *ahnõqpäits* ‘ahnepäits’, *hamõq*=*hamõh* ‘särk’, *herneq*=*herneh* ‘hernes’, *hoonõq*=*hõõnõh* ‘hoone’, *imeq*=*imeh* ‘ime’, *lainõq*=*lainõh* ‘laine’, *murõq*=*murõh* ‘mure, hool’, *pereq*=*pereh* ‘pere’, *tehiterveq*=*tehiterveh* ‘täiesti terve’, *tereq*=*tereh* ‘tere’, *terveq*=*terveh* ‘terve’, *tulõhoonõq* ‘elumaja, köetav (tulekoldega) hoone’, *vineq*=*vineh* ‘suur paat, vene’

*h-lõpuliste sõnade eeldatav algkuju ning (tüve) päritolu

Sõna	Eeldatav algkuju	Päritolu
<i>ahnõq</i>	<i>*atsnas >> ahnõh</i>	Algiraani
<i>hamõq</i>	<i>*χamiz > hamõh</i>	Alggermaani
<i>hoonõq</i>	<i>hoonõh</i>	LMS või balti
<i>herneq = herneh</i>	<i>*žirnis >> herneh</i>	Balti
<i>imeq</i>	<i>*imeš > imeh</i>	LMS-saami või eelbalti
<i>lainõq</i>	<i>*χlainiz</i>	Alggermaani
<i>murõq</i>	võimalik <i>*muriz > murõh</i>	LMS või alggermaani
<i>pereq</i>	<i>pereh</i>	soome-ugri
<i>tereq</i>	<i>*terveh</i>	Kaheldav algindoirani
<i>terveq</i>	<i>*terveh</i>	Kaheldav algindoirani
<i>vineq</i>	<i>*veneh</i>	LMS-mordva

VES-is toodud q-lõpulised ajalooliselt h-lõpulised sõnad ning nende vasted Seto sõnastikus

Võro	Seto
<i>ahnõq</i>	<i>ahnõh ~ ahnõq</i>
<i>hamõh ~ hamõq</i>	<i>hamõh ~ hamõq</i>
<i>hoonõh ~ hoonõq</i>	<i>hoonõh ~ hoonõq</i>
<i>herneh ~ herneq</i>	<i>herneh ~ herneq</i>
<i>imeh ~ imeq</i>	<i>imeh</i>
<i>lainõh ~ lainõq</i>	<i>lainõh ~ lainõq</i>
<i>lapõh ~ lapõq</i>	<i>lapõh ~ lapõq</i>
<i>pereh ~ pereq</i>	<i>pereh ~ pereq</i>
<i>tereh ~ tereq</i>	<i>tere ~ tereh</i>
<i>terveh ~ terveq</i>	<i>terveh ~ terveq</i>
<i>vineh ~ vineq</i>	(vaste puudub)

Lisa 1.3. *n-lõpulised sõnad

astõq ‘aste’, *asõq* ‘ase’, *eheq* ‘ehe’, *eloasõq* ‘eluase’, *hidsõq* ‘külvirinna äärejoon; külviesi’, *huheq* ‘loputusvesi’, *haidseq* ‘õis’, *istõq* ‘iste’, *juheq* ‘juhe’, *kolgõq* ‘1. kolge, ropsitud linapeo, 2. kõhn pikk inimene’, *kubõq* ‘kube’, *kuurõq* ‘1. lehtede hargnemise koht, nt kapsal, 2. kuulmenahk (kõrvas)’, *köömeq* ‘köömen; kööme’, *liigõq* ‘liige’, *lukõq* ‘sälk või põikpulk’, *lõigõq* ‘lõik, tükk; lõik (tekstiosa)’, *mäheq* ‘mähe’, *nõrgõq* ‘vedru’, *nääreq* ‘nääre’, *paasõq* ‘pasma, paralleelsete lõngade arv kudumisel’, *piniköömeq* ‘näär (rohttaim)’, *pisõq* ‘piisk, pisar; tulesäde’, *päheq* ‘pähkel’, *seemeq* ‘seeme’, *tasõq* ‘tase’, *tsilgõq* ‘pritse, piisk, tilk’, *tsiugõq* ‘pritse’, *tsurgõq* ‘1. kaste, soust, 2. (pastla) tärge’, *tälgeq* ‘idu’, *ull’juheq* ‘nulljuhe’, *veimeq*, *väimeq* ‘väiv, loomatäi’, *võisõq* ‘või’.

*n-lõpuliste sõnade eeldatav tuletusalus ning (tüve) päritolu

Sõna	Tuletusalus ja sõnaliik	Tüve päritolu
<i>astõq</i>	astma (v)	urali
<i>(elo-)asõq</i>	*ase- (n)	LMS-mordva või soome-ugri
<i>eheq</i>	eht'mä (v)	soome-ugri või algbalti
<i>hidsõq</i>	*hitsõ (n, eda-adj.)	LMS või LMS-saami
<i>huheq</i>	huhtma (v)	LMS-mordva
<i>häädeq</i>	*heið-itse- (v)	Balti
<i>istõq</i>	istma (v)	LMS-mordva või indoeuroopa
<i>(ull'-)juheq</i>	juht'ma (v)	LMS
<i>kolgõq</i>	kolk'ma (v)	LMS-saami
<i>kubõq</i>	*χupiz (n)	alggermaani
<i>kuurõq</i>	?	lõunaesti?
<i>(pini-)kõõmeq</i>	*kome(n) (n)	alamsaksa
<i>liigõq</i>	liikma (v)	LMS või urali
<i>lukkõq</i>	lukk (n)	alggermaani
<i>lõigõq</i>	lõikma (v)	Kaheldav alggermaani
<i>mäheq</i>	mähk'mä (v)	balti
<i>nõrgõq</i>	nõrkuma (v)	lõunaesti?
<i>nääreq</i>	*näären (n)	soome-ugri või LMS-saami
<i>paasõq</i>	*pasmõ (n)	vene
<i>pisõq</i>	*pis- (n)	Kaheldav LMS
<i>päheq</i>	*pähkinä (n)	LMS-permi
<i>seemeq</i>	*seemen (n)	balti
<i>tasõq</i>	tasa- (n)	LMS või urali
<i>tsilgõq= tsiugõq</i>	Tsilkma (v)	LMS
<i>tsurgõq</i>	Tsurkma (v)	eesti
<i>tälgeq</i>	Tärkämä (v)	LMS
<i>veimeq=väimeq</i>	Veim / väim (n)	balti
<i>võisõq</i>	Või (n)	soome-ugri või indoiraani

Lisa 1.4. *t-lõpulised sõnad

Lisa 1.4.1. Noomenid

lõunaq, lõunõq, lõõnõq '1. lõuna (ilmakaar; lõunaaeg), 2. leil', *oluq* 'õlu';

kakõnuq 'rebestus', *hindäväsünüq* 'rase', *umb(õ)palanuq* 'panariitsium, sõrme, varba või sõraümbruse nahaalune mädapõletik'.

Lisa 1.4.2. Omadussõnad

lühüq 'lühike', *ohuq* 'õhuke', *peenüq* 'peenike';

eläh(t)änüq, eläh(t)ünüq, 'elatanud', *juubunuq* 'joobnud, purjus', *juustunuq* 'tiine(stunud)', *kool(n)uq, kuul(n)uq* 'surnud', *määnüq* 'sõimusõna, (peast) mädanud'.

Lisa 1.4.3. Arvsõna

kolq 'kolm'

Lisa 1.5. Mitmuslikud sõnad

alospüksiq 'aluspüksid', *asõmõrõivaq* 'voodiriided', *habõnaq* 'habe', *hattsa(a)jaq* 'koerte jooksu-aeg, koerte pulm', *herneq* 'hernetõbi', *hius(s)õq* 'juuksed', *hudilaq* 'hobuse suurauad', *hõrilaq* 'orel', *hähäq* 'pulmad', *joulupühiq* 'jõulupühad', *kaadsaq, kaldsaq* '(vanaaegsed) meeste püksid', *kaaladsiq* 'kaelaehed', *keediq* 'kaelaehed', *kidsõlmaq, kidsõрмаq, kitskmõq* 'kitkutud umbrohi', *kihljädseq, kihljädsiq, kihlädseq, kihlädsiq* 'kihlus', *kiistmõq* 'lõõve', *kikkakaadsaq, kikkapüksiq* 'nurmenukk', *Kooditäheq* 'Orion (tähtkuju)', *kos'aq* 'kosjad', *kuhtõq* 'nimmed', *kuluvaq* 'teksad', *kuurõivaq* 'menstruatsioon', *kälüskidseq* 'õeste abikaasad', *kääriq* 'käärid', *käär'puuq* 'käärpuud (kanga loomiseks)', *leheq* 'teatud ehted', *lindsiq* 'leid (hobuserakmete osa)', *linnas(s)õq* 'linnased', *loogussõq* '1. kaelkoogud, 2. põhi- või heinakandmise võrk', *lõgimõq* 'lõuad', *läädsäq* 'leetrid', *maanasynaq* 'nõidumissõnad', *matidsõq, matjadsiq, matjadsõq* 'matused', *munõpühiq* 'munadepühad', *murokaapõq* 'kevadised villad', *mustaq hambaq* 'tungalterad', *mõlõmbaq* 'mõlemad', *mõrsjaandõq*

'veimed, veimevakk, mõrsja kingid pulmalistele; kaasavara', *mõskmõq* 'pesuvesi; sulp', *napuq* 'pikad rukkiõled', *nihuq* 'niuded', *nimmeq* 'nimme (ristлуу ja rindkere vaheline osa seljast)', *nõsaraq* 'kraam, träni', *nõstvaq* 'rõuged', *näpiq* 'näpitstangid', *paariq* '1. sarikas, 2. kaelkoogud', *pakkrattaq* 'kiviveovanker', *palgõq* 'rangide polsterdus', *peeleg* 'kangasteljed', *pehteq* 'tangid, näpits- tuletangid', *pereskiq* 'Vene saapad', *peräjoogiq* 'pulma või peo viimane päev', *pidos(s)õq* '(söögilauaga) pidu', *pihidsäq* 'pihid, (sepa)tangid', *pihtõq* 'pihid', *pinkrattaq* 'pikkvanker', *pirrupehteq* 'peerupiht, pilak', *plutsnõq* 'näpped, (villastest) kaltsudest harutatud kiudaine', *porsaq* 'vuntsid', *prilliq* 'prillid', *puhtidsõq*, *puhtõq* 'peied, matused', *Pulgatäheq* 'Reha (tähtkuju)', *sa(a)jaq* 'pulmad', *puslõq* 'kõlud', *puul'velidseq* 'poolvennad', *päidseq* 'päitsed', *päädigeq* 'rupskid jm jäägid loomatapmise juures', *põksiq*, *püksiq* 'püksid', *pühkmeq* 'pühkmed', *püürtüiq* 'kaelakee', *rabakalodsõq*, *rabakpaklaq* 'ropsitaskud', *rabiguq* 'takud', *rahadsõq* 'ehted, kaelaraha', *rapmõq* 'rapped', *rattaq* 'vanker, auto', *rehkeq* 'takud', *riibmõq* 'riismed', *ristjädseq*, *ristjädsiq*, *ristidseq*, *rist'kädsiq* 'ristsed; varrud', *ristnaglakõsõq* 'nelk (maitseaine)', *rõivalidsõq* 'menstruatsioon', *räämeq* 'kliid, praht', *rünnüiq*, *ründeq* '(loomatoidu) jäänused, riismed', *sadõmõq* 'sademed', *sarlaq* 'sarlakid', *sidimeq* 'hobuseriistade (vask)kaunistused', *solk'navarrõq* 'soolikarohi (rohttaim)', *suidsõq* 'suitsed', *sukapüksiq* 'sukapüksid', *surbteräq* 'uhmris tehtud kruubid', *suvistõpühiq* 'nelipühad, suvisted', *sääsiguq* 'metskõrkjas (rohttaim)', *sündjäseq*, *sündjäsiq* 'sünnitus, lapse sündimine', *sysaridsõq* 'õed', *talas(s)õq* 'tellingud', *talgoq*, *talos(s)õq* 'talgud', *talsipühiq*, *talvistõpühiq* 'jõulupühad', *tammõq* 'tanum, aiaga piiratud külavahetee, karjatee', *tangiq* 'tangid', *taos(s)õq* 'tangid', *tel(l)eq* 'kangasteljed', *träksiq* 'traksid', *tsagõhõq*, *tsagõmõq*, *tsakõq* 'peeneks raiutud sööt', *tulis(s)õq* 'endisaegsed tuletgemise riistad (tuleraud, tulekivi ja tael)', *tuulõherneq* 'tuulerõuged', *tõlgus(s)õq* 'aganad', *tõ(õ)sõqpoolõq* 'päramised', *täpneq* 'näpped (villastest kaltsudest harutatud kiudaine)', *umadsõq* 'omaksed, lähedased', *varõmõq* 'varemed', *veeridseq*, *viir'poolidseq* 'kehvad viljaterad; kõlkad', *velidseq* 'vennad', *vereväq* 'mestruatsioon', *virmali(d)sõq* 'virmalised', *virovärteq* 'pirdudest mänguasi (ehitis)', *vuul'mõq* 'voolimisriist (puunõude õõnestamiseks)',

võidumeheq 'teeleht', *värräq, vähräq, värjäq, värteq* 'kahepoolne värav', *üsadseq* 'üsked, pekstud tuulamata vili'.

Tehislikud: *kiireq* 'röntgen', *viinavõtusynaq* 'toost'.

Lisa 1.6. Määrsõnad

-hAllAq

ribahallaq 'ripakil, rippus', *rugahallaq* 'saokaupa'

-nAllAq

habinallaq 'kiiresti, häälekalt', *kohonallaq* 'kohevil', *lainallaq, lainõllaq* 'lainetamas, lainetas', *poginallaq* 'kubinal', *pudinallaq* 'pudinal', *sagonallaq* 'rohkesti; kubinal; paksult, tihedalt', *sobinallaq* '1. sosinal, posinal, 2. lumesodi täis', *tsirinälläq* 'sirinal', *tsolinallaq* 'solinal', *tsorinallaq* 'sorinal', *vuhinallaq* 'vuhinal', *ähenälläq, ähinälläq* 'õhinal, aplalt, ägedalt'

-stEq

hästeq 'hästi'

-kullaq

katsiratsikullaq 'kaksiratsi', *nõlvikullaq* 'kallakil', *nühakullaq* 'nühakil, lohistades', *poi(u)kullaq* 'paokil, poikvel', *poolikullaq* 'pooleli', *põlvikullaq* 'põlvili', *ratsakullaq* 'ratsa', *ripakullaq* 'ripakil, rippus', *ristikullaq* 'ristamisi, risti', *roomakullaq* 'roomakil', *rupikullaq* 'lohkus, kaardus', *räpäkullaq* 'lohakil; räpakalt', *tillakullaq* 'ripakil', *tollikullaq* 'tõllakil', *tsiirakullaq* 'ringis; ümberringi', *tsirra(q)-tsorrakullaq* 'lohakil', *urvikullaq* 'urvakil', *uurikullaq* 'uurakil, upakil, kummargil', *virrakullaq* 'lohakil'

-sillAq

hoimussillaq 'uimas, uimane; minestanud', *kurussillaq* 'poolärkvel, poolunes', *kõrvitsillaq, kõrvutsillaq* 'kõrvuti', *kükässilläq* 'kükakil', *lokussillaq* 'ripakil, lohakil', *löküssilläq*

'töllakil', *nühüssilläq* 'nühakil, lohistades', *oodussillaq* 'ootel', *pahussillaq* 'pahuksis', *pakussillaq* 'pakil, tulvil', *perseqnühüssilläq* 'nühakil, tagumiku peal lohistades', *pitsüssilläq* 'surve all', *puhussillaq*, *tühüssilläq* 'puhituses, gaasi täis', *puulkuulussillaq* 'poolärkvel', *ummussillaq* 'ummuksis', *virvessilläq* 'kerges unes, poolärkvel'

-(s)EllAq

pahussõllaq 'pahuksis', *vägüselläq* 'vägisi'

-kAllaq

ammukallaq 'ammukil', *hargikallaq* 'harkis, harali, laiali', *harikallaq* 'kaksiratsi', *harokallaq* 'harali', *katsiratsakallaq*, *katsiratsikallaq* 'kaksiratsi', *kõtukallaq* 'kõhuli', *käsiõsikallaq* 'käsiõsakil', *kügaroodsakallaq* 'küürus; kössis, kõveras', *kükäkälläq* 'kükakil', *laokallaq* 'laokil', *lokikallaq*, *lokuskallaq* 'ripakil, lohakil', *nõlvikallaq* 'kallakil', *nühikallaq* 'nühakil, lohistades', *nyakallaq* 'najakil, nõjakil', *oekallaq* 'lohakil, laokil', *persikallaq*, *persükallaq*, *periuskallaq* 'istukil; tagurpidi, perseli, persekil', *pilukallaq* 'pilukil', *poi(u)kallaq* 'paokil, poikvel', *poolikallaq* 'pooleli', *pur'okillaq* 'purjus', *põlvikallaq* 'põlvili', *ripakallaq* 'ripakil, rippus', *risokallaq* 'segamini', *ritsa(killaq)-rätsakillaq* 'lohakil', *riukallaq* 'lohakil', *roodsakallaq* 'röötsakil, kössis', *roomakallaq* 'roomakil', *rupskallaq*, *rutsakallaq* 'kükakil, kägaras, keras', *räpäkallaq* 'lohakil; räpakalt', *servikallaq* 'serviti', *tillikallaq* 'rippus, õieli', *tuurakallaq* 'urvakil', *upakallaq* 'upakil', *urvikallaq* 'urvakil', *uurikallaq* 'uurakil, upakil, kummargil'

-killAq

hargakillaq, *hargukillaq* 'harkis, harali, laiali', *istukillaq* 'istukil', *katsiratsakillaq* 'kaksiratsi', *käpikilläq*, *käpäkilläq* 'käpuli', *kükäkülläq* 'kükakil', *küllükülläq* 'külili', *laokillaq* 'laokil', *lokakillaq* 'longus, sorakil', *lopakillaq* 'lohakil', *lümükülläq* '(pool)viltu', *lüngäkülläq* 'längus', *naarukillaq*, 'naerukil', *nel(l)äkäpäkilläq* 'neljakäpukil', *nühikülläq*, *nühäkülläq*, *nühkülläq* 'nühakil, lohistades', *rädsäkülläq*, *röndsäkülläq*, *rööbakülläq*

‘röötsakil, pikali’, *sadakillaq* ‘kukkumas, sadamas; ripakil’, *sirakillaq* ‘sirakil’, *tuurakillaq* ‘urvakil’, *upakillaq* ‘upakil’, *urvikillaq* ‘urvakil’

-vAllaq

hajovallaq ‘laokil, lohakil, hooletuses; hajuvil’, *harguvallaq* ‘harkis, harali, laiali’, *harõvallaq* ‘hõredalt, laiali’, *hebevälläq* ‘kohevil; kergelt, lohakalt (riides)’, *helevälläq* ‘1. elevil, ärevil, erutatud, 2. võimuses, meelevallas’, *herevälläq* ‘ärevil; elevil’, *herkvälläq* ‘elevil, ärevil’, *herävälläq* ‘ärkvel’, *horguvallaq*, *horkvallaq*, *hõrguvallaq*, *hõrkvallaq* ‘kohevil’, *hüüvälläq* ‘poolhangunud (süldi kohta)’, *kirkvälläq* ‘kikkis’, *kitsavallaq* ‘kitsalt; vaeselt’, *kohivallaq*, *kohovallaq*, *kohruvallaq* ‘kohevil’, *kärkvälläq* ‘elevil’, *lagovallaq* ‘laiali’, *ledevälläq* ‘lõdvalt, loiult’, *liikvallaq* ‘liikvel’, *lobõvallaq* ‘lõdvalt; lahedasti; lopsakalt’, *lõdõvallaq*, *lodõvallaq* ‘lõdvalt, lodevil’, *lohakallaq*, *lohvakallaq* ‘lohakil, lohakalt’, *pakvallaq* ‘pakil, tulvil’, *poik(u)vallaq* ‘paokil, poikvel’, *puhuvallaq* ‘puhituses, gaasi täis’, *punnivallaq* ‘pungil, punnis’, *ribavallaq* ‘ripakil, rippus’, *rugavallaq* ‘saokaupa’, *sinevälläq*, *sinivälläq* ‘sinine, sinetamas’, *sirovallaq* ‘siruli’, *televälläq* ‘hõivatud, tegevuses’, *tuulõherevälläq* ‘tuult täis, tuules lehvimas’, *tõrkvallaq* ‘vastu kajamas’, *ujovallaq* ‘üle ujutanud’, *verivallaq* ‘verevalum’

-villaq

hajovillaq ‘laokil, lohakil, hooletuses; hajuvil’, *haravillaq* (*olõma*) ‘harali (olema)’, *herevilläq*, *herevälläq* ‘ärevil; elevil’, *herävilläq* ‘ärkvel’, *kärkvilläq* ‘elevil’, *kohovillaq* ‘kohevil’, *tuulõherevilläq* ‘tuult täis, tuules lehvimas’

Kohamäärsõnad

alaaq ‘(millegi) alla’; *ettepoolõq* ‘ettepoole’, *mano(q)* ‘juurde’, *mano(q)arvaminõ* ‘liitmine’, *mano(q)võtminõ* ‘1. kaalus juurdevõtmine, 2. leivakõrvane; sakusment’, *üts’tõ(õ)sõ alaaq* ‘kordamööda’, *mahaq* ‘maha’, *mahaqpant* ‘lamandunud’, *siiaq* ‘siia’, *sinnäq* ‘sinna’, *tahaq* ‘siia (lähiümbrusesse)’;

mano(q)kiri 'kaaskiri', *mano(q)kiskminõ* 'külgetõmbejõud, gravitatsioon',
mano(q)kiskmisvägi 'külgetõmbejõud, gravitatsioonijõud', *mano(q)massin*
'paljundusmasin', *mano(q)ütlejä* 'alaleütlev kääne'

Ajamäärsõnad

no(q) 'nüüd', *no(q)sama* 'nüüdsama', *parahallaq*, *paraq*, *parhillaq*, *parõhõllaq*, *parlaq*,
prõllaq, *põraq*, *põrlaq*, *põrõhõllaq* 'praegu', *seeniqaoiq* 'seniajani, senini'
seeniqkavva(niq) 'senikaua(ks), niikaua(ks)', *seeniqmaaniq*, *seoniqmaaniq* 'senimaani,
senini, siiani', *siiaqmaaniq* 'siinamaani, siiani', *taaniqmaaniq* 'siiani', *toonaq* 'toona',
toonaqhavvam *toonaqmustõ*, *toonavarrõq* 'ammu, tükk aega tagasi', *toonaqhavvanõ*
'ammune', *tooniq* 'seni', *tooniqaoiq* 'tolle ajani, niikaua', *tooniqmaaniq* 'sinnani; tolle
ajani, niikaua', *tuustsaaniq* 'sestsaadik, sestpeale', *varrist saaniq* 'ammu', *var(r)õq* 'ammu,
tükk aega tagasi; hiljuti', *üts* 'vaheq' 'üksvahe';

eeläq 'eile', *ääsäq* 'äsja', *üle-eeläq* 'üleile'

Hulga- ja määramäärsõnad

veid'oq, *veidiq* 'veidi', *väega(q)*, *veiga(q)* 'väga'

Seisundimäärsõnad

kinniq 'kinni', *vahe(q)pääl* 'vahepeal'

Perfektiivsusadverbid

Ärq, *ar'aq*, *arq*, *är(ä)q* 'ära'

Rõhumäärsõnad

Jälq, *jälleq* 'jälle', *egaq*, *õgaq* 'ega', *jo(q)* '1. ju, 2. juba', *ka(q)* 'ka, samuti', *külq* 'küll',
muguq, *muudku(q)* 'muudkui', *no(q)* 'no', *või-ollaq* 'võib-olla'

Viisimäärsõnad

ts'ohka(q)-ts'ohka(q)

Lisa 1.7. Kõrisulghäälik liidetes

-kiq, -giq

ammuq 'ammu', *ammu(q)kiq* 'ammugi, hoopiski', *esi(q)kiq*, *es'kiq* 'isegi', *jäl(q)kiq*, *jäll(e)kiq* 'jälle(gi)', *kedägiq* 'kedagi', *kiäkiq* 'keegi', *kohegiq* 'kuhugi', *kohkiq*, *ko(h)ngiq*, *koskiq* 'kuskil', *kostkiq*, *kostõgiq* 'kuskilt', *kuagiq* 'keegi, kumbki', *kuigiq*, *kuikiq* '1. kuidagi, 2. kuigi', *kumbkiq* 'kumbki', *kunagiq* 'kunagi', *küländkiq* 'küllaltki', *miäkiq* 'miski', *muidokiq* 'muidugi', *määnegiq* 'mingi', *niigiq* 'niigi', *päälegiq*, *päälekiq* 'pealegi', *siskiq*, *syskiq* 'siiski', *sukugiq* 'sugugi', *ummõhtõgiq* 'ometi(gi)', *üliüsigiq* 'üldse, üleüldse', *üsigiq*, *üskiq* 'vähegi; iganes', *üts'kiq* 'ükski', *ynnõgiq* 'olgugi et'

-kinAq

esi(q)kinäq 'isegi', *hintvas(ki(na)q) pandma* 'tähele panema', *muidokinaq* 'muidugi', *sukuginaq* 'sugugi'

Lisa 1.8. Kõrisulghäälik käänetest kujunenud adverbide lõpul

-hnAq

Hulgahnaq 'hulgakesi'

-llAq

helinälläq 'helinal', *holinallaq*, *volinallaq* 'vulinal, sulinal', *hubinallaq* 'hubinal, võbinal, väreledes', *hulk'vallaq* 'hulkvel, hulkumas', *hõginallaq* 'aplalt', *hällüvälläq* 'vetruvalt, õõtsuvalt', *kubinallaq* 'kubinal', *kul'assillaq* 'pikali, lamamas'

-niq

kogoniq 'koguni; päris, täitsa, suisa, lausa', *ni(i)ganiq*, *niikavvaniq*, *nikaniq* 'niikaua', *nikagu(q)* 'niikaua kui', *peräniq* 'pärani', *kooniq* 'kuni', *meeniq* 'kuni, selle aja sees; milleni', *saaniq* 'saadik'

-ndAq, -ldAq

armuldaq 'armutu', *arvosaamaldaq* 'mõistetamatu, rumal', *as'aldaq*, *as'andaq* 'asjatult', *esäldäqlats* 'vallaslaps', *harinõmaldaq* 'harjumatu, ebaharilik', *hábemäldäq* 'hábematu, rõve', *häüldäq* 'häbitu', *ilmessüümdäq* 'ilmeksimatu', *ilmkistutamaldaq* 'tohutult, väga', *ilmlõpmaldaq* 'väga, tohutult, lõputult', *ilmvõimaldaq* 'ilmvõimatu', *jaloldaq* 'jalutu', *järeldäq* '1. kohe, viivitamatult, 2. järjestikku', *jätmä(l)däq* 'väga, tohutu(lt)', *kannahtamaldaq* 'kannatamatu', *kistumaldaq* 'väga', *kogõmaldaq* 'kogemata', *kõrraldaq* 'korratu', *kärs'mäldäq* 'kärsitu, läbematu; närviline', *lepmäldäq* 'leppimatu', *lõpmaldaq* 'väga, lõpmata', *läbemäldäq* 'läbematu, kärsitu', *massuldaq* 'tasuta', *meeleldäq* 'meelemärkusetu, teadvusetu', *mõistmaldaq* 'mõistmatu', *nägemäldäq* 'nähtamatu', *otsaldaq* 'otsatu(lt), tohutu(lt), väga', *paarildaq* 'paaritu', *putmaldaq* 'puutumatu', *püüümdäq* 'püsimatu', *rinnoldaq* 'rinnutu', *sündüümdäq* '1. rahulolematu; vastutulematu, 2. sobimatu; sündsusetu', *süüldäq* 'süütu', *synakullõmaldaq* 'sõnakuulmatu', *taipamaldaq* 'taipmatu', *tehnämäldäq*, *tennämäldäq* 'tänamatu', *tähelepanmaldaq* 'tähelepanematu', *täüütmäldäq* 'täitmatu', *umbuskmaldaq* 'umbusklik', *uskma(l)daq* 'uskmatu; umbusklik', *uutmaldaq* 'ootamatu(lt)', *vastapandmaldaq* 'vastupandamatu', *väsüümdäq* 'väsimatu', *ütlemäldäq* 'ütlemata';

eränäütämäldäq 'umbisikuline (tegumood)',

-gaq

jalagaq 'jala, jalgsi', *kõrragaq* 'korraga, äkki', *väevästligaq* 'vägisi', *ütekõrragaq* 'ühekorraga', *ütesynagaq* 'ühesõnaga'

Lisa 1.9. Kõrisulghäälik hüüdsõnades

Nõõq 'nõõ!', *hujujq* (peletamishüüatus), *hõi(q)* 'hõi, hei', *tohho(q)*, *tohoq* 'tohoh', *tsui(q)* 'äss, hass (ässitushüüd koerale)', *tõõhujujq* 'hüüatus looma peletamiseks', *või(q)* 'oi, oh', *õeq* 'ae!'

LISA 2. KEELEJUHI KJ1 TRANSKRIPTSIOONID

KJ1 on sündinud 1933. aastal Tsooru külas Rõuge kihelkonna lääneosas. Mõlemad keelejuhi vanemad kõnelesid ainult võro keelt, isa oli Tsoorust, ema Urvastest. Võro keelt kõneleb ka oma pojaga. Lapsest peale elanud Tsoorust nelja kilomeetri kaugusel Savilöövi külas. Käinud neli klassi Lepistu algkoolis, töötanud kohalikus kolhoosis. Salvestatud kolme aasta vältel 2018–2020. Salvestanud on Janek Vaab keelejuhi kodus Savilöövi külas, vestluse vorm on monoloog.

helistas jäl? tere [nimi] / misa tiit kuis elät / ma `üt'l'i elun olõ viil ma tunnõ tä elüst är joba / ma `üt'li no mis sa pajatat / noh et kas sa `mõtsa ka müüüt / müüü tuu kat's' `ektari kuusõ `mõtsa är / ma `ütli _t ei / et et puid om vaja _t minev`aasta jäi `lõikamalda et poig `lõikas põrõld / puid piät katõ `aasta puu? `lõikama ja et ei `müümisega ei olõ `juttugi / sis `üt'l'i mullõ et / aga ma paku sullõ midägi (naerab) / et kas sa nõus olt / ma `üt'l'i et / ma kai nüüid tä pakk raha / no pall'u tuu mõts mass / ma `üt'l'i et no mis sa pakut mullõ / ma anna sullõ kolmgümend tuhat / tuu iist osta^s _sis puu? katõs `aastas / ja \_t müüü' \_tuu mõts är tä kai et ma olõ loll' vanainemine / ma `üt'l'i et aga mis ma edesi tii ku tuu kat's' `aastat `müüidä saa / sis üt'el' no^j _jah / ma `üt'l'i ei ma ei müüü? / sis ma kai ku kuradi / tä om mitu kõrd `nõudnu / üt's'kõrd ka `nõudsõ mul lät's' süä täüis ma `üt'l'i telle / sis ma joba `taips'i ma `üt'l'i telle / et no teile ma küll ei müüü? / ta kuradi `lahksõva ta tii tast nii ärä? / ja \_ja minev`aasta kas tuu oll' sükiüs vai ei mi- s'joo keväde vedäsivä / ja sis tull' tuu üt's' tõnõ ülemus neil neid om sääl paar' `tükkü / tuu tulõ et / näe ega mi es lahu? // ma tuu sis inne vedämist sis pidi lohu pääle `ruusa `tuuma / ja \_ja? / aga mul oll' süä täüis / sis ku ma kõõgiussõ `valla lasi / sis ku tä mullõ üt'el' et ega ma es lahu? / ma `üt'l'i et mitu kõrd sa lupat / siia? lae sa är? / ma käve seerikidega / nuia? omma põrõld tiiveeren / ma? es saa `vällä minnä? `autu `sisse es päse? / sis s'joo vinnas seerigu kodu sai ma / aimega lät's'i silmäars't'i manu / ja _ja _et / sis lubasi sa killus `tikku taha tuvva? kon suurõ? avva / kon tuu killustik om sa es tuu? / sis mul oll' süä nii täüis sis / sis üt'el' et / ei no / ei tiia mis kõnõl'i / ma `üt'l'i _t `järgmine kõrd ku ti tahat uma `mõtsa

vedädä / minu tii pääle tii? ei tulõs`siia` ja val'mis / `üt'l'i är ja lei t- välimidse ussõ `aaki
ja tull'i är? / mul lät's' nii süä täüs / ma kai `lõppude lõpuks `kaugu sa kurat ull'itat minnu //

--

vanapapa `võtsõ kohki puult tuu käsipumba ja / pidi minemä `valvõlõ sinnä `kinnu / näet
`kongi tuu kinu plahvat'i ja / `kiäki `pall'i vas't `sisse / ja ja / a sis tull' `säädüis et / piät tollõ
kinu man olõma tulõ`tõrjõvalvõ? / ja sis õ noh / vanapapa sis oll' siin ja / ja ja sis ku kinu oll'
sis vanapapa `võtsõ tuu käe `otsa ja lät's' / sinnä kinu? sääl istsõ pingi pääl takan ja kai kinnu
/ aga ilma es lubata inämb kinnu näüädädä / ku toda es olõ? / a no viimätsel otsal lät's' aig
edesi sis es olõ? `üttegi valvõt // a edimält oll' ja ma mäledä ma oll'i õks nuur' lat's' koolin /
ku mi lät's'imi ka `kinnu kadaja poolõ / ja sis / tuu õ / tulõ`tõrjõ`valvõga / oll' lubatu üt's'
ilma rahalda `kinnu / ja ma sai ka sis ilma rahalda `kinnu / ja sis ma^k `ka käve vanapapaga
üiten / ku kinu oll' // ni et ma olõ kõik' är nännü jummal' mis oll' // ega' `tuu eesti aig oll' ka?
rassõ aig / es olõ tuu `kerge janek / selle et naa luhamõtsa talu? / oll'i<sup>k</sup> `kõik' `pangrotin / ku
tada ao`muutust es tulnu? / nä es jõvva inäp noid ummi `võlgu `massa / ja ja sis nä `jõudsõ /
ütel'di et `veks'liid pikendäse / a millega nä pikend'i raha es olõ / sis näil oll'i mõtsa? / sis
`kikka maal'i üt'el' et / sis lõigat'i puu? õ maha? `üilmine päiv üüse `min't'i võru turu pääle /
`müüd'i puu`kuurma maha / `saiõ niipall'u raha / lät's'i `mäele oll' pank olnu / no ma ei tiia
kas tuu vana kotusõ pääl vai / ja ja? oll' `panka lännü ja / `veksliid pidi pikendämä no sul oll'
võlg / et sis ainut üt'el sama`rüütli es olõ? `võlgu / a tuu sama`rüütli oll' ka selle olnu
`rikkamb vai mis tä oll' / tuu oll' vana mõtsavaht olnu? / tuu sama`rüütli / tuu riku esä noh
`mitte taa ail'i esä / ja ja sis selle tuu oll' //

--

et tuu `mõisa aig oll' `täpsält ko`loosi aig / sääl oll' ka olnu `vaesid inemiisi / näet ku kõnõla
mõni üts a taa om ku muinasjutt / üt's' jüri nimel'ine oll' elänü `mõisan / tuul oll' olnu noid
`lat's'i ka nigu `rohkõmb ja / tä oll' nii `vaesõ? ol `vaenõ olnu ja / tuu parun oll' ütelnü et /
jüri et kõik' eläse nii `häste et / kuis sa nü `vaenõ olt / tä oll' ütelnü a mul om näet ulga `lat's'i
ja et / noh `tiini ka ei jõvva ja et / midägi ja / ja ja i tuu oll' ka tuu jüri ütelnü et / aga lasõ

minnu ka kohe `mõisa kraami manu et / sis kae? / või olla ma `rikkambas saa sis / tuu oll' sis
 tuu parun ütelnü toolõ `mõisan mis tuu alapool' et / no kohe mi taa jüri panõ / et no mis `asja
 / panõmi tä `säantsele `paika kos tä varastada ei saa? et tä ei saa midägi `võtta / säääl `mõisan
 oll' sääne suur' el s sann olnu kon / no et kellel liha oll' kan'd'imehe^k ka `võisi suitsutama
 minnä / ja no nuu mõisa t-kel säääl no nuu ülemusõ suitsut'i ja / oll'i ütelnü et noh / panõmi
 tä liha suitsutama / `loemi jup'i? är omma' teedä? et kas om mõni jupp' `puudus / tuu ka om
 tunda ku tä mõnõ poolõs`lõikas et no panõmi nii kõik' / ja ja / tuu jür'i ka es olõ? laisk
 olnu' ja / `võtnu sis õ suitsutanu tuud liha ja / ja ja / kaenu mis ma tii / jüri oll' `võtnu väidse
 ja näet vanas't oll'i? pekidse tsia? õks / meil oll' kah rasõv' `juusksõ sannan põrmandut müüidä
 / tuu oll' `tsusknu viil `mulkõ ka ja / na no nuu lät's'i muiduki `kokku ja nuu `lahkõ väidsega
 tsusas ja / `võtnu sääält saat ju nii ulga `rasva nii et / ja ja `võtnu tuu rasva ja / aga muid
 inemiisi ka oll' `vaesid ja / oll' sis müünü' tuud `kongi / kas tä sis kon turu pääl vai kon tä
 tedä `möie ja / ja jah / oll' seerigu `ostunu / parun oll' ütelnü et jüri / kost sa naa seerigu sait
 a ma os't'i nä seerig / kost sa raha sait / no kost ma tuud raha õks sai `korssi ja os't'i seeriku
 ja / viimäte siis parun oll' ütelnü et jüri olõ aus miis sa olt eluaig siin `tüütänü ulga `aigu ja
 et / `ütte `ausalõ kost sa `saiõ raha (---) / ei jüri oll' ütelnü / aga ma `ütl'i teile et / `pankõ
 minnu (naerab) `säantsele `paika / no aga lihajupi oll'i käen `üttegi `juppi `kaonu es
 olõ^p poolõs`lõigatu? es olõ? / no kost sa `saiõ / jüri oll' ütelnü / aga? ega teile tuud `rasva
 vaja es olõ? tuu olõs nigunii sanna põrmandu pääl olnu / et ma `tsuss'i viil mõnõ augu ka ja
 / et tuu rasõv / no tä oll' sinnä? `nõusit `pannu ja ala^k ka `pannu / ja ja / sis oll' parun ütelnü
 et / varastasõ küll kuradi et / es usu tuud / aga mii vanamutt' iks üt' et / ku tuud kelle kõnõlõ
 neo `aole inemise / sis `ütles et taa om muinasjutt / üt' aga tuu oll' `tõesti`sündinü lugu et
 müü? nä `kävve jo `mõisalõ `tüüle ega ummugu / üt' et nä `kulss'i kõik' `mõisan tuud paruni
 `juttu / et varastasõ küll kuradi kes kohe päses / ja nii oll' / et ega kol`oos'in oll' `täpselt nii
 `säände nigu `mõisa `aigu / kes sai tuu varas't' kost jäl aga / kel kes oll' liht`tüüline tuu es
 saa midägi varastada kah / nii et `mõisa `aigu ka varastadi kõik' kõik' / tan oll'
 piiratusõvabrik kon taa / laibrõ jüri tan aasa maja man ja / oh küll oll' tuud piiratust
 varastadu ja / no? egaüt's' `võtsõ / ja säääl piiratusõ man oll' viil taa vanamutt' meil üt' oll'
 üt's' halv as'i ka `juhtunu et / säääl oll' näet tuu prääga olnu apanu tuul jahu vai tuu / aga' tuu

`tüül'ine kes sääl oll' oll' `jätnü tuu ussõ vallalõ / a sääl oll'i määndsegi? obõsõ ka `mõisan
 olnu va / ja tuu obõnõ sääl `kol'knu `üüse ja lännü ja / no tuud `prääga joonu? vai tuud /
 ummugu `kaetu obõnõ koolu? / ja noh `nilgma `aetu nuu? säält `nilgma kes sääl lähembän ja
 / puul' obõst oll' saanu är nilutus ja obõnõ oll' üles karanu / tä oll' purjun tuu präägaga et /
 tä jõi tedä nipall'u ku tä `tahtsõ sääl / no jahuvär'k' / obõnõ taht tuud / ja ja sis es olõ midägi
 oll' paruni manu `mintü ja vanamutt' üt'el' meil ja / sis oll' püss `antu ja `lastu püssäga maha?
 / tuu oll' lännü tuu obõnõ `joostõn `mõisa poolõ nahk ribanu / inemise oll'i `rüüknü kõik' et
 sääl `ümbre `mõisa / `mõisan `ell'i jo ulga inemiisi sääl oll' ju majju ulga / ja inemise oll'i
 kõik `rüüknü sääl tuud `luuma tuud oll' halv kaia? olnu `väega / jah oll' üles karanu sis / a tä
 oll' nipall'u purjun näet ja sinnä maha / no tuu om jäl nigu muinasjutt kes nännü ei olõ' tuud
 tuu ei usu? //

LISA 2.1. Eeldatava larüngaalklusiiliga sõna, sellele järgnev segment, silpide arv, välde, q esinemine

Sõna	Järgnev segment	Sõna välde	Silpide arv	Kõrisulghäälik
aetu	heliline C	Q3	2	pole
aga	heliline C	Q1	2	pole
aga	heliline C	Q1	2	pole
aga	heliline C	Q1	2	pole
aga	vokaal	Q1	2	pole
aga	heliline C	Q1	2	pole
aga	heliline C	Q1	2	pole
aga	heliline C	Q1	2	pole
aga	heliline C	Q1	2	pole
aga	heliline C	Q1	2	pole
aga	helitu C	Q1	2	pole
aga	paus	Q1	2	pole
agaq	vokaal	Q1	2	on
agat	helitu C	Q1	2	on
aimega	heliline C	Q2	3	pole

alak	helitu C	Q1	2	on
antu	heliline C	Q3	2	pole
apanu	helitu C	Q2	3	pole
är	heliline C	Q3	1	pole
är	paus	Q3	1	pole
är	helitu C	Q3	1	pole
är	heliline C	Q3	1	pole
är	heliline C	Q3	1	pole
är	heliline C	Q3	1	pole
äräq	paus	Q1	2	on
ärq	paus	Q3	1	on
ärq	paus	Q3	1	on
avva	paus	Q2	2	pole
ega	heliline C	Q1	2	pole
ega	heliline C	Q1	2	pole
ega	helitu C	Q1	2	pole
ega	helitu C	Q1	2	pole
egat	helitu C	Q1	2	on
elänü	heliline C	Q1	3	pole
eläse	heliline C	Q1	3	pole
inemise	vokaal	Q1	4	pole
inemise	vokaal	Q1	4	pole
jäl	vokaal	Q3	1	pole
jäl	heliline C	Q3	1	pole
jälq	paus	Q3	1	on
jätnü	helitu C	Q3	2	pole
joonuq	heliline C	Q2	2	on
jõudsõ	paus	Q3	2	pole
jõvva	vokaal	Q2	2	pole
jõvva	heliline C	Q2	2	pole
juhtunu	vokaal	Q3	3	pole
jupi	vokaal	Q2	2	pole
jupiq	vokaal	Q2	2	on
ka	heliline C	Q3	1	pole
ka	heliline C	Q3	1	pole
ka	helitu C	Q3	1	pole
ka	heliline C	Q3	1	pole

ka	heliline C	Q3	1	pole
ka	heliline C	Q3	1	pole
kaenu	heliline C	Q2	2	pole
kaeq	paus	Q3	1	on
kaetu	vokaal	Q3	2	pole
kaiaq	vokaal	Q2	2	on
kaonu	vokaal	Q3	2	pole
kaq	heliline C	Q3	1	on
karanu	paus	Q1	3	pole
kävve	heliline C	Q3	2	pole
kiäki	helitu C	Q3	2	pole
kolknu	vokaal	Q3	2	pole
kongi	helitu C	Q3	2	pole
kongi	paus	Q3	2	pole
kõnõla	heliline C	Q1	3	pole
kõnõlõ	heliline C	Q1	3	pole
kooluq	paus	Q2	2	on
küll	vokaal	Q3	1	pole
küll	helitu C	Q3	1	pole
küll	helitu C	Q3	1	pole
kulssi	helitu C	Q3	2	pole
kuradi	paus	Q1	3	pole
kuradi	heliline C	Q1	3	pole
kuradi	vokaal	Q1	3	pole
kuradi	helitu C	Q1	3	pole
kuurma	heliline C	Q3	2	pole
lahksõva	helitu C	Q3	3	pole
lahuq	paus	Q1	2	on
lahuq	paus	Q1	2	on
lännü	heliline C	Q2	2	pole
lännü	heliline C	Q2	2	pole
lännü	helitu C	Q2	2	pole
lasõ	heliline C	Q1	2	pole
lastu	helitu C	Q3	2	pole
lätsi	heliline C	Q2	2	pole
loemi	heliline C	Q2	2	pole
lõigatuq	vokaal	Q2	3	on

lõikamalda	vokaal	Q3	4	pole
lubata	vokaal	Q1	3	pole
lubatu	vokaal	Q1	3	pole
ma	vokaal	Q3	1	pole
ma	vokaal	Q3	1	pole
ma	vokaal	Q3	1	pole
ma	vokaal	Q3	1	pole
ma	vokaal	Q3	1	pole
ma	helitu C	Q3	1	pole
ma	heliline C	Q3	1	pole
ma	helitu C	Q3	1	pole
määndsegiq	vokaal	Q2	3	on
maha	paus	Q1	2	pole
maha	paus	Q1	2	pole
mahaq	vokaal	Q1	2	on
mahaq	paus	Q1	2	on
mak	helitu C	Q3	1	on
manu	paus	Q1	2	pole
manu	vokaal	Q1	2	pole
manu	heliline C	Q1	2	pole
maq	vokaal	Q3	1	on
massa	paus	Q3	2	pole
mehek	helitu C	Q1	2	on
midägi	paus	Q1	3	pole
midägi	heliline C	Q1	3	pole
midägi	heliline C	Q1	3	pole
midägi	vokaal	Q1	3	pole
mii	heliline C	Q3	1	pole
miiq	heliline C	Q3	1	on
millega	helitu C	Q2	3	pole
minnä	paus	Q2	2	pole
minnäq	vokaal	Q2	2	on
mintü	heliline C	Q3	2	pole
mõtsaq	paus	Q2	2	on
müü	helitu C	Q3	1	pole
müümisega	vokaal	Q3	4	pole
müünüt	helitu C	Q2	2	on

müüq	paus	Q3	1	on
müüq	paus	Q3	1	on
müüt	helitu C	Q3	1	on
naa	heliline C	Q3	1	pole
naa	helitu C	Q3	1	pole
näe	vokaal	Q3	1	pole
nännü	heliline C	Q2	2	pole
nännü	vokaal	Q2	2	pole
näüdädä	paus	Q2	3	pole
nigu	heliline C	Q1	2	pole
nigu	heliline C	Q1	2	pole
nigu	heliline C	Q1	2	pole
no	helitu C	Q3	1	pole
no	heliline C	Q3	1	pole
no	vokaal	Q3	1	pole
noj	heliline C	Q3	1	on
noq	vokaal	Q3	1	on
nõudnu	paus	Q3	2	pole
nuliaq	vokaal	Q2	2	on
nuu	heliline C	Q3	1	pole
nuuq	helitu C	Q3	1	on
olla	heliline C	Q2	2	pole
olli	heliline C	Q2	2	pole
olli	vokaal	Q2	2	pole
olli	helitu C	Q2	2	pole
olli	heliline C	Q2	2	pole
olli	helitu C	Q2	2	pole
ollik	helitu C	Q2	2	on
olliq	helitu C	Q2	2	on
olnu	paus	Q2	2	pole
olnu	heliline C	Q2	2	pole
olnu	heliline C	Q2	2	pole
olnu	heliline C	Q2	2	pole
olnu	heliline C	Q2	2	pole
olnu	helitu C	Q2	2	pole
olnu	paus	Q2	2	pole
olnu	vokaal	Q2	2	pole

olnu	heliline C	Q2	2	pole
olnu	heliline C	Q2	2	pole
olnuj	heliline C	Q2	2	on
olnuq	paus	Q2	2	on
olõ	heliline C	Q1	2	pole
olõ	helitu C	Q1	2	pole
olõ	paus	Q1	2	pole
olõ	vokaal	Q1	2	pole
olõ	heliline C	Q1	2	pole
olõp	helitu C	Q1	2	on
olõq	paus	Q1	2	on
olõq	vokaal	Q1	2	on
olõq	heliline C	Q1	2	on
olõq	heliline C	Q1	2	on
olõq	paus	Q1	2	on
olõq	helitu C	Q1	2	on
olõt	helitu C	Q1	2	on
omma	helitu C	Q2	2	pole
ommat	helitu C	Q2	2	on
ostas	helitu C	Q2	2	on
ostunu	paus	Q3	3	pole
pankõ	heliline C	Q3	2	pole
pannu	heliline C	Q3	2	pole
pannu	paus	Q3	2	pole
panõmi	helitu C	Q1	3	pole
panõmi	helitu C	Q1	3	pole
panõmi	helitu C	Q1	3	pole
papaga	vokaal	Q2	3	pole
päseq	paus	Q1	2	on
pekidse	helitu C	Q2	3	pole
pikendäse	paus	Q2	4	pole
pikendi	heliline C	Q2	3	pole
präägaga	vokaal	Q2	3	pole
püssäga	heliline C	Q2	3	pole
puuq	heliline C	Q3	1	on
puuq	helitu C	Q3	1	on
puuq	vokaal	Q3	1	on

rahalda	helitu C	Q1	3	pole
rahalda	helitu C	Q1	3	pole
ribanu	paus	Q1	3	pole
rüüknü	helitu C	Q3	2	pole
rüüknü	helitu C	Q3	2	pole
sa	heliline C	Q3	1	pole
saa	heliline C	Q3	1	pole
saa	heliline C	Q3	1	pole
saa	heliline C	Q3	1	pole
saanu	vokaal	Q2	2	pole
saaq	vokaal	Q3	1	on
saiõ	heliline C	Q3	2	pole
seerigu	helitu C	Q2	3	pole
seerigu	vokaal	Q2	3	pole
seerigu	helitu C	Q2	3	pole
seerikidega	paus	Q2	5	pole
seeriku	heliline C	Q2	3	pole
siiäq	heliline C	Q2	2	on
sijjäj	heliline C	Q2	2	on
sinnä	helitu C	Q2	2	pole
sinnä	helitu C	Q2	2	pole
sinnä	heliline C	Q2	2	pole
sinnäq	heliline C	Q2	2	on
suitsuti	heliline C	Q2	3	pole
sündünü	heliline C	Q3	3	pole
suurõq	vokaal	Q2	2	on
taha	helitu C	Q1	2	pole
taluq	paus	Q1	2	on
teedäq	vokaal	Q2	2	on
tere	heliline C	Q1	2	pole
tiiä	heliline C	Q2	2	pole
tiiä	helitu C	Q2	2	pole
tiini	helitu C	Q3	2	pole
tiiq	vokaal	Q3	1	on
tsiaq	vokaal	Q3	1	on
tsusknu	heliline C	Q3	2	pole
tulnuq	paus	Q2	2	on

tulõs	helitu C	Q1	2	on
tunda	helitu C	Q2	2	pole
tuuq	paus	Q3	1	on
tüütäni	vokaal	Q3	3	pole
tuvvaq	helitu C	Q2	2	on
ülemusõ	helitu C	Q2	4	pole
usu	helitu C	Q1	2	pole
usuq	paus	Q1	2	on
ütelnü	vokaal	Q2	2	pole
ütelnü	vokaal	Q2	3	pole
ütelnü	vokaal	Q2	3	pole
ütelnü	vokaal	Q2	3	pole
ütelnü	vokaal	Q2	3	pole
ütelnü	vokaal	Q2	3	pole
ütelnü	paus	Q2	3	pole
ütelnü	paus	Q2	3	pole
ütelnü	vokaal	Q2	3	pole
ütelnü	helitu C	Q1	3	pole
ütle	vokaal	Q3	2	pole
üttegi	heliline C	Q3	2	pole
üttegi	heliline C	Q3	3	pole
väega	paus	Q3	2	pole
vaesõq	vokaal	Q3	2	on
valvõga	paus	Q3	3	pole
valvõq	paus	Q2	2	on
varastada	vokaal	Q1	4	pole
varastadu	heliline C	Q1	4	pole
varastasõ	helitu C	Q2	4	pole
varastasõ	helitu C	Q1	4	pole
vedädä	paus	Q1	3	pole
vedäsivä	paus	Q1	4	pole
võisi	helitu C	Q3	2	pole
võtnu	helitu C	Q3	2	pole
võtnu	heliline C	Q3	2	pole
võtnu	helitu C	Q3	2	pole
võtnu	helitu C	Q3	2	pole
võtta	paus	Q3	2	pole

LISA 3. KEELEJUHI KJ2 TRANSKRIPTSIOONID

Keelejuht KJ2 on sündinud 1942. aastal Setomaal Sesniki külas, mis jääb ajaloolisse Tsätski nulka. Keelejuhi mõlemad vanemad ning mees olid pärit Sesniki külast, kodus on kõneldud ainult seto keelt. Seto keelt kõneleb ta ka pojaga. Käinud koolis Kolossovas ja Saatses ning hiljem Mikitamäel karjas. Salvestati 21. augustil 2020. Küsitlejad Andres Kalkun, Liina Lindström, Janek Vaab. Keelejuhti salvestati Seto projekti raames, vestlus on salvestatud ka videopildis. Vestluse peamine vorm on monoloog, kuid esineb ka dialoogilisi episoodide, kus juttu juhitakse täpsustavate küsimustega. Salvestuse põhjal tehtud analüüsis ei ole kasutatud küsitlejate keelt.

inne kävemi `ostminõ `ol'gi `rohkõp petserist / petserihe käveme jala viis`tõist kilo`meetrit jo? / eh ku? / uma imä käve kõkk turu pääle midä `müümä vai `ostma vai / sis pidi `hummogult puul kolm lät's' jo jala minemä viis`tõist kilo`meetrit jala minnä? `varra / tohi is minnä? õs sis võtt' kõõ minnu üteh / õt ma viil' üt's'kõrd vas't `üt'l'i tälle et / a ma kai et sis ku hädä tulõ midäd sis tänitätki jal / api olõ õi sust õi ja? / a sis ka õks mõni kuul vas't koh / sis oll' ka? nuu pääle sõa viil' noid väga? õg / mõtsa`vendu kes ka? riisivä? aluh / ku inemisel midägi olõ õs sis ah `kõkkõ oll' / `kõkkõ `juhtu / oll' julgussit ni /

Küsitleja AK: *a siin `kohki `lähkoh oll' ka mõtsa`velju sis vä*

ma ei tiidä? meil siih / sääntsit olõ õs nigu koh muial kuul'i et / sääntsit naid / a oll' õks / noh näid oll' veidebä / a ja sis `tul'gi tuu nellä`kümne`ütsändäl `aastagal / tull' jal tu kiidutaminõ ja jäi / sis oll' ka noid `töötuisi `kinkalgi midä olõ õs / `ussi takah kõgõ kor- ja / `vargilõ / a latsõ? `oll'imõ kotoh / uss kinni ku `müüvä ussõ takah no `pelgät / latsõ õks `pelgäse? kõik' / a põld oll' kavvõh / kotost lät's'ivä hummogult kõik' põllu pääle `tüüle / õdagust tull'iva kodo / ja viil / mis oll' `mustlasõ^k `kävevä / `mustlasõ voori ku tast / oblas't'i poolõ päält / no tast saa ai no `k'ävvu ui ja / sis oll' ta tii / kaardi tii sis tast ku vuur tu sis / lät's'ivä sinnä piusa silla no ja no / sis s'aal oll' neil `laagri üleväh ja / sis //

Küsitleja JV: *a määnest kiilt nä kõnõl'i*

`mõistsõva ees't'i seto kiilt ni ees't'i kiilt mõnõ<sup>k</sup> kōnõl'iva? ja / mugu kaiva<sup>k</sup> kost saa / ja tuu viil oll'? / säis e / mis tä oll' `säitsme`kümne? päl / `öösel `aastagal / vai edimädsel / ku viil `värskäh / ku `kaupluistõ `tull'iva tuu pussiga suurõ^p pos'tel'i koti? ummõldu sääntsest kir? triibulidsõst `rõivast / kost kuna / sis ku pussi pääle trügevä / ja kohe `tallo `sisse saiva võt'iva kõik mis käest / ja `kauplusõh oll' tuu sisko? / vana sisko oll'? / `müüjä poodih sis / sis ka sinnä ku lät's'ivä sis / `kõkkõ midä kost saiva krabõda? ja / a sis bussiga? lätsivä petserihi / üle mat's'ur'i / a? a tuu pussijuht oll' nii tark / ku lät's'ivä sis `kõik'i `ussiga? / ku suurõ kot'i maha as / sis a pussijuht inne kinni es `piätä / ma mälehtä väega `höste koh s'aal / nuka pääl / turuplats'i päält / kääändä sinnä? tahha / ja sis sääl oll' tuu polit`sei`jaoskund ja sõit' sinnä? / vot sis `võeti kinni / a mis neist sis sai tuud tiia ei //

Küsitaja AK: a nä siin laagõrih / siin ku na silla man oll'iva oll'iva pikält vai kuis nä /

oi nä oll'iva // õks kuu `aigu vai / no `nüss'ivä karja man latsõ? oll'imõ kar'ah / tull'i? nüss'? lehmä? är ja / a tä ka `lat's'i ku pall'o viil / näide latsõ? / ma mälehtä viil ku mul? / `keskmäne vend / tuu oll' / ka? tull' sinnä? / võt piät tälle `andma täl latsõ' `tahtva ja vot ei lähe? `vällä / sis ma mälehtä tuud oll' `poiskõnõ takast `vällä / võtt' koogu / ja nakas kooguga `vasta põrmandut `mütmä / õt ku `vällä lää äi? / õt ma? õ tapa teid är? / õt sis nä saiva? `arvu ka / sis umõhtõ lät's'i? `vällä är / noh midägi an'd' / a noh `kinkal tuu sis tuu / põllu t saak' oll' ka `väikese / `kinkal tuu `hindälegi olõ õs / ka? lastõ pereh / säänest `aigu ka inäp jummal' hoia kes tiid viil' mäanes tulõ / no näet eeläki kai `kulss'i mis presi`den't' kōnõl'i ja / õt / ega riigi? / kogu `vasta / õks õt / riigikogul olõ õi `õigus määnestki tetä? et tohi i / õ õ naide vanadekodusit minnä külästämmä kõik' vana' `tahtva viimätsel hinge`tõmbõl viil ummiga `kohtuda? / riik pand keelu / vot ei saa `kohtuda / et kas tuu om `õigõ ja kõigildõ õt / õt papi? / ot kuis tä üt'el' // tiia äi tulõ õi `müilde / et noid õnnõ tahetas / kes ommava? / niiviis'i õt kes näide puult omma? õt sis / üt's'kõrd küll s'aal oll' ka noid ka vinald / et sis `jälki kannahat tii ka kes ommava s'aal / lipitsõsõ? ja omma? hüä? / riigikogu `vasta // (26.00)

--

Küsitaja AK: a tuud `aigu sis imä es lää üteh `ristmä (27.35)

a no `minka sa sinnä? üteh kotoh `tahtsõ kõik' pere latsõ süvvä? / imä kos tuu katõgese hobõsõga? `ris'te sää `ris'täm lät's'ivä / no siit ka? / säidse kilo`meetrit / arvõsta? / külmä ilmaga ku `akna har'ani külmänü? / kes tuud sis kraad'i`klaasõ olõ õs / kõik'

Küsitelja AK: a pall'o sul om `veljo sõsarit

a nüüd olõmõ? sõsaraga katõgese noorõp sõsar' ja ma? / vanõp sõsar' om `surnu venna? omma `surnu / kat's' `tükkü / sõsar' eläs oravil

--

Küsitelja AK: a koh sa koolih kävet

käve kolossova ja saatsõ`rinna / ja saatsõrinah sääl koh `muuseum om / sääl oll' sis kool'imaja plomipuu puul a kolossovah oll' / koh nüüd tulõ see? / noh / riigi / heh s'eto kuningriigi päiv / sis sääl oll' üte peremehe^k kes siberihi `viidivä tuu / noih majoh oll' tuu sirulija `mõisa katõh majah mõlõma `viidiva siberihi / sis edi üte `ütte `majja sis oll' katõh majah nu kool / egä hummogu lät'sime? / ja õdagult `tull'imõ ja / ku suurõ? / sis oll' `vääga suurõ lumõ? / nii õt `oll'imõ õt ku lät's'ime sääl `kot's'ilt sis jäime ku har'k es saa edes'i sis las'imõ külle pääle sis hõörät'im `hindä `kot's'ilt tuust suurõst `oormõst lummepit'i ku vall'i? / üle / ja ja sääl oll' viil kolossova minnä sääl om kül kuiv kõik' / õt sääl oll' viil `üt's' ojakõnõ ka / et kost tuu ves'i juusk / `purdõ oll' `tettü / õdagult `tull'imõ kodo / saimõ `purdõt pit'i / hummugult / talvõl tull' ka sula / `purdõ vii seeh / no? saa ai minnä? / `istõm / `mättä pääle `maaha / võt'imõ tsuvva jalast / tsous'imõ läbi vii / lät's'ime tõõsõlõ poolõ / sis `istõm jäl `mättä pääle / pann'imõ jäl jala? kinni / vot kui `ell'im / sis tahat et `tervüs viil olõs //

Küsitelja LL: a õnnõ tsuvva? oll' kõik' aig

no jalarät'i? / kiä oll' `jõukapa sis noil oll' jo `määndse kotakõsõ? / noh / sääntse nõör'tega õks kotakõsõ / a üt's'kõik' noidõga ka saa as muido os / ja oll' viil kost `nahka `minkast tetä? / ja kummitsuvva? ja / olõ õi meil üt's'indä sääl sokovitsa mõtsah / kes sääl / oll'iva / kõnõl'i? / äi õks kõnõl'i tuul oll' s'alt 2asõ / naasõ `järgi et sis / et üt's' vel'i ku lät's' tsuvva<sup>k</sup> `kat's'k'i

*mulk `sisse veivä prügi`mäele / a tõõnõ vel'i kor'as prügimäelt är? / ja parand' är nuu?
tsuvva? / ja sai `rikkast os't' petserihi maja //*

--

sis ku mul vele? jo `kas'veva suurõst sis / teivä tarõlõ `vaehte / sis

Küsitaja AK: a mitu `sängü teil sääl oll' / latsõpõlvõh kotoh

kotoh oll' / kat's' / nell'i `sängü //

Küsitaja AK: mhmh a aho pääl ka `maat'i vä //

jaa / ma olõ ka maal aho pääl /

Küsitaja LL: a latsõ?

latsõ? / `oll'ivagi rohkõp aho pääl /

Küsitaja AK: a teil oll'iva ka nuu pingi koh sai magada või noid inäp olõ õs //

olõ õs `mitte es / sis oll' meil õks jo? / sängü' \_ `tettü / mii? esäl ja / õks tuud tekk' //

Küsitaja LL: a kas seeniseh kah kua magat'i //

*nu / `kinkal `oll'i sis jah / aida? `oll'iva `kinkal oll' egälütel olõ es `aita / oll' õnnõ õ `kinkal
oll' sääntse et / ee / sis ee tüütärlatsõ magasiva aidah ku kävevä? ehalõ poisi / sis nuu `oll'iva
õks erälde / ja lao? aho vai taa lauda pääl ja koh haina? oll'i? sa (---) kõik' nii`viis'i oll' /
`tütriguga /*

Küsitaja LL: a ku vana oll'it ku võisi minnä `aita magama

*a nu kiä kuna lät's'ivä / `kinkal kuna om kohe minnä / ega sis sääl olõ õs vanudsõ `järgi es /
mõni `ell'i ko mehelegi lät's' är üteh `perrega tarõh // a no / ko sa läät / ku olõ õi? /*

Küsitaja AK: aga su `aigu oll' ka tuud viil et `käüdi külä pääl niimuudu vä

no õks küläh `k'äut'i kõnõl'd'i ja `ol't'i ja / egäüt's' lät's' sis jäl `umma `kodo /

Küsitlaja AK: *ei ma `mõt'l'i niimuudu noore? mehe käävä `üüse nimudu / küllä pite /*

*no `üüse käevä koh oll' tüärlatsõ kiä / las'k' `sisse kiä oll' kõnõl'iva koh säälsamah koh /
pereh `kinkal olõ õs koh tuud / säänest / kol'idoor'i vai es'ikut vai / sis / vai a õ `aita ja
kõlgussõh ja `kinkal kui oll' võimalus / olõ õs õt / nüüd om nigu kõik' piät nigu olõma õt / õt
ku / erälde kõik / või / või vanõbidõga? / üteh olla? ei / a nu vanõba oll'i umah nulgah / na
oll'iva säääl ja / tarõ üteh nulgah olt ja vanõpa tõõsõh nulgah / tarõl vahõt olõ õs / ja kes õks
`õigõt `asja `aiõ `tahtsõ midä / jo? õ abi`elluda vai mehele minnä ja naist võtt / sis
jo^k kõnõl'd'i vannoga // a noortõl olõ õs määnestki? / sõna `õigust õs / vot no ka om telekast
näüdatäs külält ku / `trehvät nägemä /*

Küsitlaja JV: *a sa kaet pall'o telekat sis*

*no? / ku om vai tüüd tetä / ja `maada saa ai? / mul om jo sjoo unõga? / latsõst saani / selle
õks kõik `üttese et sa olt latsõst saani jo? / tuu (unärik) / no om / lätt' un'i är? / ull'ist lähet /
a oll' ku tüüd `joudsõ tetä? sis / ma? ku lät's' un'i är puul kol? / ma lät's'i `aida `teksi `piindrit
/ mul oll' / `tervüs ka sis kõrrats // sis ma närviiri is / a tiät ku rassõ om olla ku `üüse `maada
saa ai? // ja ku `nakka kõik' aig tab`lett'e `võtma / sis võit e s / kõik' `vussi aia? / sisemädse /
sisekonna ni kõik' / ega naa tab`let'i? olõ õi? hüä? //*

LISA 3.1. Eeldatava lariüngaalklusüiliga sõna, järgnev segment, välde, silpide arv, q esinemine

Sõna	Järgnev segment	Sõna välde	Silpide arv	Kõrisulghäälik
a	heliline C	Q3	1	pole
a	helitu C	Q3	1	pole
ai	heliline C	Q3	1	pole
ai	heliline C	Q3	1	pole
äi	helitu C	Q3	1	pole
aiaq	paus	Q2	2	on
aidaq	vokaal	Q2	2	on
aiq	paus	Q3	1	on

aiq	paus	Q3	1	on
äiq	paus	Q3	1	on
akna	helitu C	Q3	2	pole
aq	vokaal	Q3	1	on
är	heliline C	Q3	1	pole
är	paus	Q3	1	pole
är	heliline C	Q3	1	pole
är	vokaal	Q3	1	pole
är	helitu C	Q3	1	pole
ärq	paus	Q3	1	on
ärq	paus	Q3	1	on
ärq	paus	Q3	1	on
arvõstaq	paus	Q2	3	on
bussigaq	helitu C	Q2	3	on
eeläki	heliline C	Q2	3	pole
ega	heliline C	Q1	2	pole
ega	helitu C	Q1	2	pole
ega	heliline C	Q1	2	pole
ei	paus	Q3	1	pole
elluda	heliline C	Q3	3	pole
hainaq	vokaal	Q2	2	on
har'ani	helitu C	Q1	3	pole
hindälegi	vokaal	Q3	4	pole
hobõsõgaq	heliline C	Q1	4	on
hoia	helitu C	Q2	2	pole
hüäq	paus	Q3	1	on
hüäq	paus	Q3	1	on
i	paus	Q3	1	pole
ilmaga	helitu C	Q2	3	pole
jäime	helitu C	Q2	2	pole
jal	helitu C	Q3	1	pole
jal	helitu C	Q3	1	pole
jäl	heliline C	Q3	1	pole
jäl	heliline C	Q3	1	pole
jalaq	helitu C	Q1	2	on
jälki	helitu C	Q3	2	pole
jaq	paus	Q3	1	on

jo	heliline C	Q3	1	pole
jok	helitu C	Q3	1	on
joq	paus	Q3	1	on
joq	paus	Q3	1	on
joq	vokaal	Q3	1	on
joq	paus	Q3	1	on
jõukapa	helitu C	Q3	3	pole
ka	vokaal	Q3	1	pole
ka	heliline C	Q3	1	pole
ka	helitu C	Q3	1	pole
ka	heliline C	Q3	1	pole
ka	paus	Q3	1	pole
ka	heliline C	Q3	1	pole
ka	vokaal	Q3	1	pole
ka	helitu C	Q3	1	pole
ka	helitu C	Q3	1	pole
ka	helitu C	Q3	1	pole
ka	heliline C	Q3	1	pole
ka	helitu C	Q3	1	pole
kääändä	helitu C	Q2	2	pole
kaivak	helitu C	Q2	2	on
kaq	heliline C	Q3	1	on
kaq	heliline C	Q3	1	on
kaq	helitu C	Q3	1	on
kaq	paus	Q3	2	on
kaq	heliline C	Q3	1	pole
kasveva	heliline C	Q3	3	pole
käüti	helitu C	Q3	2	pole
käveme	heliline C	Q1	3	pole
kävemi	vokaal	Q1	3	pole
käevä	helitu C	Q1	3	pole
käevä	helitu C	Q1	3	pole
kinkalgi	heliline C	Q3	3	pole
kinni	helitu C	Q2	2	pole
kinni	vokaal	Q2	2	pole
kinni	paus	Q2	2	pole
kinni	paus	Q2	2	pole

kohtuda	paus	Q3	3	pole
kohtudaq	paus	Q3	3	on
kolq	paus	Q3	1	on
kõnõldi	heliline C	Q1	3	pole
kõnõldi	heliline C	Q1	3	pole
kõnõliq	paus	Q1	3	on
kõnõliva	helitu C	Q1	4	pole
kõnõlivaq	heliline C	Q1	4	on
kooguga	heliline C	Q2	3	pole
kotakõsõ	paus	Q2	4	pole
kotakõsõq	paus	Q2	4	on
kotiq	vokaal	Q2	2	on
krabõdaq	heliline C	Q1	3	on
ku	heliline C	Q3	1	pole
ku	paus	Q3	1	pole
ku	paus	Q3	1	pole
ku	vokaal	Q3	1	pole
ku	heliline	Q3	1	pole
kül	helitu C	Q3	1	pole
külmänüq	paus	Q2	3	on
kümneq	helitu C	Q3	2	on
kuq	paus	Q3	1	on
läheq	heliline C	Q1	2	on
laoq	vokaal	Q3	1	on
lasimõ	helitu C	Q1	3	pole
lätsime	helitu C	Q2	3	pole
lätsime	helitu C	Q2	3	pole
lätsimeq	paus	Q2	3	on
lätsiq	heliline C	Q2	2	on
lätsivä	helitu C	Q2	3	pole
lätsivä	helitu C	Q2	3	pole
lätsivä	helitu C	Q2	3	pole
lätsivä	helitu C	Q2	3	pole
lätsivä	helitu C	Q2	3	pole
lätsivä	paus	Q2	3	pole
lätsivä	paus	Q2	3	pole
latsõ	vokaal	Q2	2	pole

latsõ	helitu C	Q2	2	pole
latsõq	vokaal	Q2	2	on
latsõq	vokaal	Q2	2	on
latsõq	paus	Q2	2	on
latsõq	paus	Q2	2	on
latsõt	helitu C	Q2	2	on
lehmäq	vokaal	Q2	2	on
lipitsõsõq	heliline C	Q2	4	on
lumõq	paus	Q1	2	on
ma	helitu C	Q3	1	pole
ma	vokaal	Q3	1	pole
ma	heliline C	Q3	1	pole
ma	heliline C	Q3	1	pole
ma	heliline C	Q3	1	pole
ma	vokaal	Q3	1	pole
ma	heliline C	Q3	1	pole
ma	heliline C	Q3	1	pole
maada	helitu C	Q3	2	pole
maada	helitu C	Q3	2	pole
määndse	helitu C	Q3	2	pole
määnestkiq	paus	Q2	3	on
maha	vokaal	Q1	2	pole
maq	vokaal	Q3	1	on
maq	paus	Q3	1	on
maq	helitu C	Q3	1	on
mehek	helitu C	Q1	2	on
mehelegi	heliline C	Q1	4	pole
midägi	vokaal	Q1	3	pole
midägi	vokaal	Q1	3	pole
miiq	vokaal	Q3	1	on
minka	helitu C	Q3	2	pole
minnä	helitu C	Q2	2	pole
minnä	helitu C	Q2	2	pole
minnä	paus	Q2	2	pole
minnä	heliline C	Q2	2	pole
minnäq	helitu C	Q2	2	on
minnäq	vokaal	Q2	2	on

minnäq	paus	Q2	2	on
mõistsõva	vokaal	Q3	3	pole
mõlõma	heliline C	Q1	3	pole
mõnõk	helitu C	Q1	2	on
mugu	helitu C	Q1	2	pole
mulq	paus	Q3	1	on
mustlasõk	helitu C	Q3	3	on
mütvä	vokaal	Q3	2	pole
naa	helitu C	Q3	1	pole
nigu	helitu C	Q1	2	pole
nigu	vokaal	Q1	2	pole
no	heliline C	Q3	1	pole
no	paus	Q3	1	pole
no	helitu C	Q3	1	pole
no	helitu C	Q3	1	pole
no	vokaal	Q3	1	pole
noidõga	helitu C	Q2	3	pole
nõörtega	vokaal	Q2	3	pole
noq	helitu C	Q3	1	on
noq	paus	Q3	1	on
nüssivä	helitu C	Q3	3	pole
nuu	helitu C	Q3	1	pole
nuuq	helitu C	Q3	1	on
õi	helitu C	Q3	1	pole
õi	heliline C	Q3	1	pole
õi	vokaal	Q3	1	pole
õi	heliline C	Q3	1	pole
õiq	paus	Q3	1	on
õiq	helitu C	Q3	1	on
ol'gi	heliline C	Q3	2	pole
oll'q	paus	Q3	1	on
oll'q	paus	Q3	1	on
olla	helitu C	Q2	2	pole
ollaq	vokaal	Q2	2	on
olli	vokaal	Q2	2	pole
ollimõ	helitu C	Q3	3	pole
ollimõ	helitu C	Q2	3	pole

ollimõ	vokaal	Q3	3	pole
olliq	helitu C	Q2	2	on
olliva	paus	Q2	3	pole
olliva	paus	Q2	3	pole
olliva	vokaal	Q2	3	pole
olliva	helitu C	Q2	3	pole
ollivagi	heliline C	Q2	4	pole
olõmõq	helitu C	Q1	3	on
olti	heliline C	Q3	2	pole
omma	helitu C	Q2	2	pole
ommaq	vokaal	Q2	2	on
ommaq	helitu C	Q2	2	on
ommava	helitu C	Q2	3	pole
ommavaq	paus	Q2	3	on
pannimõ	heliline C	Q2	3	pole
papiq	paus	Q2	2	on
pelgäseq	helitu C	Q3	3	on
perrega	helitu C	Q3	3	pole
piätä	paus	Q3	2	pole
posteli	helitu C	Q2	3	pole
purdõ	vokaal	Q3	2	pole
pussiga	helitu C	Q2	3	pole
rätiq	paus	Q2	2	on
riigiq	paus	Q2	2	on
riisiväq	vokaal	Q2	3	on
sa	vokaal	Q3	1	pole
saa	helitu C	Q3	1	pole
saa	vokaal	Q3	1	pole
saani	paus	Q2	2	pole
saani	heliline C	Q2	2	pole
saimõ	helitu C	Q2	2	pole
saiva	heliline C	Q2	2	pole
saiva	helitu C	Q2	2	pole
saivaq	vokaal	Q2	2	on
sängüt	helitu C	Q2	2	on
sinnä	helitu C	Q2	2	pole
sinnä	helitu C	Q2	2	pole

sinnäq	helitu C	Q2	2	on
sinnäq	paus	Q2	2	on
sinnäq	paus	Q2	2	on
sinnäq	vokaal	Q2	2	on
sisemädse	paus	Q1	4	pole
sõsaraga	helitu C	Q1	4	pole
sugulasõ	paus	Q1	4	pole
surnu	heliline C	Q3	2	pole
surnu	paus	Q3	2	pole
suurõ	heliline C	Q2	2	pole
suurõp	helitu C	Q2	2	on
suurõq	paus	Q2	2	on
süvväq	paus	Q2	2	on
tabletiq	vokaal	Q2	3	on
tahtva	heliline C	Q3	2	pole
tahtva	heliline C	Q3	2	pole
tänitätki	heliline C	Q1	4	pole
teivä	helitu C	Q2	2	pole
tetä	helitu C	Q2	1	pole
tetäq	vokaal	Q2	2	on
tetäq	paus	Q2	2	on
tetäq	helitu C	Q2	2	on
tettü	helitu C	Q3	2	pole
tettü	paus	Q3	2	pole
tii	helitu C	Q3	1	pole
tiiäq	heliline C	Q2	2	on
trügevä	paus	Q2	3	pole
tsousimõ	heliline C	Q2	3	pole
tsuvva	heliline C	Q2	2	pole
tsuvvak	helitu C	Q2	2	on
tsuvvaq	heliline C	Q2	2	on
tsuvvaq	paus	Q2	2	on
tulgi	helitu C	Q3	2	pole
tullimõ	heliline C	Q3	3	pole
tullimõ	helitu C	Q3	3	pole
tulliq	heliline C	Q2	2	on
tulliva	helitu C	Q2	3	pole

tulliva	helitu C	Q2	3	pole
tütärlatsõ	helitu C	Q2	2	pole
tütriguga	paus	Q3	4	pole
ui	heliline C	Q3	1	pole
ummiga	helitu C	Q2	3	pole
ummõldu	helitu C	Q2	3	pole
unõgaq	paus	Q1	3	on
ussigaq	paus	Q3	3	on
üte	helitu C	Q2	2	pole
üttese	vokaal	Q3	3	pole
vääga	helitu C	Q3	2	pole
väega	helitu C	Q3	2	pole
vägäq	vokaal	Q1	2	on
väikese	paus	Q3	3	pole
valli	paus	Q2	2	on
vanat	helitu C	Q1	1	on
vannoga	paus	Q2	3	pole
vanõba	vokaal	Q1	3	pole
vanõbidõgaq	paus	Q1	5	on
vanõpa	helitu C	Q1	3	pole
veivä	helitu C	Q2	2	pole
veleq	heliline C	Q1	2	on
vennaq	vokaal	Q2	2	on
viidiva	helitu C	Q3	3	pole
viidivä	helitu C	Q3	3	pole
voori	helitu C	Q2	2	pole
võtimõ	helitu C	Q2	3	pole
võtiva	helitu C	Q2	3	pole

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Janek Vaab

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose "Lõunaeesti kõrisulghäälik", mille juhendaja on professor Karl Pajusalu reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Janek Vaab

24.05.2021